

บทที่ 3

ปัจจัยที่สนับสนุนเสถียรภาพของรัฐบาล

ใช่หรือไม่ว่า ระบบการเมืองไทยในปัจจุบัน กำเนิดมาจากวิวัฒนาการทางประวัติศาสตร์ และบริบทที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ดังนั้น หากจะนำเอาไปเปรียบเทียบกับระบบการเมืองในอุดมคติอย่างระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยในตะวันตก แน่แน่นอนว่า ย่อมเกิดความแตกต่างและเบี่ยงเบนได้ ด้วยเหตุนี้ เมื่อกล่าวถึงระบบการเมืองไทย ซึ่งแม้จะเป็นระบบรัฐสภา เช่นเดียวกันกับประเทศอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศที่พัฒนาประชาธิปไตยไปแล้วก็ตาม ก็ควรที่จะเน้นพิจารณาถึงลักษณะเฉพาะ หรือบริบทของสังคมการเมืองไทยเองเป็นสำคัญ¹

3.1. ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ

ช่วงระยะเวลา 9 ปีนับตั้งแต่ พ.ศ.2522 ถึง พ.ศ.2531 นั้น ประเทศไทยใช้ระบอบการปกครองที่เรียกกันว่า "ประชาธิปไตยครึ่งใบ" หรือ "เผด็จการครึ่งใบ"² ซึ่งอธิบายอย่างรวบรัดได้ว่าเป็นระบอบการปกครองที่ผสมผสานระหว่าง โครงสร้างและกระบวนการทางการเมืองแบบเก่าของพลัดประชาธิปไตย นั่นคือ กลุ่มอำนาจเก่าหรือกลุ่มข้าราชการทหารและพลเรือน ซึ่งมีบทบาทและอำนาจทางการเมืองในสังคมไทยมานานกับโครงสร้างและกระบวนการทางการเมืองแบบใหม่ของพลัดประชาธิปไตย ซึ่งได้แก่ กลุ่มนักการเมืองนอกระบบราชการที่มาจากการเลือกตั้งหรือสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร(ส.ส.) ดังปรากฏว่า ทั้งสองกลุ่มต่างก็เข้าไปมีตำแหน่งและอำนาจทางการเมืองทั้งในสภานิติบัญญัติ(สภาผู้แทนราษฎร)และฝ่ายบริหาร(นายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี) โดยกลุ่มแรกนั้นเข้าไปดำรงตำแหน่งวุฒิสมาชิก ตำแหน่งรัฐมนตรี(ส่วนหนึ่ง)และโดย

¹ลิขิต ชีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, หน้า 204.

²อัคราพร กมฺพพิสัยและสุนทรী อาสะวีย์, รวบรวมเอกสารประกอบการสัมมนา 60 ปีประชาธิปไตย โดยสิทธิเสรีประชาชนไทยลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองการปกครองไทย 2475-2535, ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, บรรณาธิการ, หน้า 27-31. และลิขิต ชีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, หน้า 209.

ในระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ วุฒิสมาชิกซึ่งนายเกษเป็นผู้แต่งตั้งนั้น ส่วนใหญ่มาจากกองทัพ ดังปรากฏว่าในสมัยรัฐบาลของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ มีนายทหารประจำการที่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นวุฒิสมาชิกถึง 173 คนคิดเป็นร้อยละ 76.89 ของจำนวนทั้งหมด เหตุผลก็เพื่อที่จะเป็นฐานสนับสนุนเสถียรภาพของรัฐบาลในรัฐสภานั้นเอง จาก เฉลิมเกียรติ ผิวนวล

เฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ผ่านกระบวนการแต่งตั้งฯ ส่วนกลุ่มหลังซึ่งมาจากการเลือกตั้ง ก็จะเข้าไปดำรงตำแหน่งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรและรัฐมนตรี(อีกส่วนหนึ่ง)³ อย่างไรก็ตาม ความปรองดองในการเข้าไปมีอำนาจทางการเมืองของทั้งสองฝ่าย ก็ดำเนินไปภายใต้การนำและการควบคุมของตัวแทนกลุ่มอำนาจเก่า (หรือกองทัพ)ในฐานะหัวหน้ารัฐบาล ในแง่นี้ แม้ว่ากองทัพจะไม่ได้กุมอำนาจเบ็ดเสร็จดังเดิม แต่ก็ดำรงอยู่ในฐานะสูงสุด เหนือกว่าฝ่ายนักการเมืองนอกระบบราชการ โดยเฉพาะตำแหน่งผู้นำสูงสุดของรัฐบาลนั้น ยังคงเป็นของผู้นำกองทัพบกทั้งสองคน คือ พลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์(พ.ศ.2522-มี.ค. 2523)และพลเอกเปรม ติณสูลานนท์(มี.ค.2523-ส.ค.2531) ทั้งนี้ ระเบียบดังกล่าวดำเนินไปโดยอาศัยรัฐธรรมนูญพ.ศ. 2521 ที่ถูกสร้างขึ้นโดยกลุ่มอำนาจเก่าในนามของ“สภานิติบัญญัติแห่งชาติ” ซึ่งได้รับการแต่งตั้งโดย“คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน”(2520)เปิดช่องให้ข้าราชการประจำ หรือผู้ที่ไม่ได้เป็นส.ส.สามารถดำรงตำแหน่งวุฒิสภา ตำแหน่งรัฐมนตรี และโดยเฉพาะอย่างยิ่งตำแหน่งนายกรัฐมนตรีได้⁴ ดังจะพบว่ารัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าวมิได้กำหนดวิธีการเลือกนายกรัฐมนตรีเอาไว้ชัดเจนแต่อย่างใด หากเพียงแต่กำหนดไว้ใน “หมวด7คณะรัฐมนตรีมาตรา146” ว่า “...พระมหากษัตริย์ทรงตั้งนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีอีกไม่เกินสี่สิบสี่คน ประกอบเป็นคณะรัฐมนตรีมีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน ให้ประธานรัฐสภาเป็นผู้ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการการตั้งนายก

ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย(2519-2529)(กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,2533),หน้า88,91.

³ลิขิต ชีวเวคิน,“แนวโน้มการเมืองไทยหลังการยุบสภาแน่ใจหรือว่าจะมีรัฐบาลเปรม6,”สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 34(พฤษภาคม 2531):18. และ ลิขิต ชีวเวคิน,วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, หน้า210.

รัฐธรรมนูญฉบับนี้ บังคับใช้ตั้งแต่พ.ศ.2521-2534 มีลักษณะเป็น“ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ตามคำกล่าวของ.ท.ประจักษ์ สว่างจิต แกนนำของกลุ่มยังเติร์กซึ่งเป็นหนึ่งในคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญฉบับนี้ด้วย จาก เฉลิมเกียรติ ผิวนวล,ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย(2519-2529),หน้า65.

“สภานิติบัญญัติแห่งชาติพ.ศ.2520 มีจำนวนทั้งหมด 360 คน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่าประกอบด้วยทหารบก 127 คน ทหารเรือ 49 คน และทหารอากาศ 44 คนรวมทั้งสิ้นถึง 220 คน จาก ชัยอนันต์ สมุทวณิช,ผู้รวบรวม,ข้อมูลพื้นฐานภูมิหลังและข้อมูลบางประการเกี่ยวกับสมาชิกสภาประเภทแต่งตั้งที่เป็นทหารในสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน2519สภานิติบัญญัติแห่งชาติ 2520 และวุฒิสภา 2522(กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.,2525),หน้า2.

⁴สมยศ เชื้อไทย,“รัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบันกับการแก้ไข,”วารสารนิติศาสตร์19(มีนาคม 2532):71-72.

รัฐมนตรี..." และใน "หมวด6รัฐสภาส่วนที่1บททั่วไปมาตรา75" ว่า "...ประธานวุฒิสภาเป็นประธานรัฐสภา ประธานสภาผู้แทนราษฎรเป็นรองประธานรัฐสภา..."⁵ จึงกล่าวได้ว่า บทบัญญัติในรัฐธรรมนูญไม่ได้กำหนดชัดเจนว่านายกฯต้องเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร นัยหนึ่ง ผู้ที่จะมาดำรงตำแหน่งนายกฯไม่จำเป็นต้องเป็นส.ส.นั่นเอง รัฐธรรมนูญเพียงแต่ให้อำนาจในการเลือกนายกรัฐมนตรีไว้ให้แก่ประธานรัฐสภาซึ่งกำหนดให้ประธานวุฒิสภาเป็นโดยตำแหน่งเท่านั้น ดังนั้น กำหนดกฎเกณฑ์ และวิธีการเลือกนายกฯตามรัฐธรรมนูญพ.ศ.2521จึงขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของประธานรัฐสภาโดยเฉพาะ อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่า อำนาจชี้ขาดในการกำหนดตัวนายกรัฐมนตรีจะตกอยู่กับประธานรัฐสภาแต่เพียงผู้เดียว เพราะในความเป็นจริงนั้นยังขึ้นอยู่กับการสนับสนุนจากฐานอำนาจทางการเมืองอีก 3 กลุ่มดังจะได้กล่าวถึงต่อไป ทว่าประเด็นสำคัญที่ต้องการชี้ให้เห็นในที่นี้ ก็คือ ช่องทางที่รัฐธรรมนูญเอื้ออำนวยให้กลุ่มอำนาจเก่าสามารถที่จะเข้ามากุมอำนาจทางการเมืองในฐานะนายกฯได้ดังกล่าว

จากเนื้อหาดังกล่าวข้างต้น จะพบว่า"ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ"นั้นมีลักษณะที่สำคัญสองประการ หนึ่ง การกำหนดรัฐธรรมนูญให้เอื้อประโยชน์ทางการเมืองต่อข้าราชการประจำ ที่สำคัญมี 2 ประเด็น คือ นายกฯไม่จำเป็นต้องผ่านกระบวนการเลือกตั้งเป็นส.ส. และข้าราชการประจำสามารถดำรงตำแหน่งประจำและตำแหน่งทางการเมืองในเวลาเดียวกันได้ สอง โครงสร้างอำนาจและขบวนการทางการเมือง มีลักษณะผสมผสานระหว่างความคิดแบบเผด็จการซึ่งมีกองทัพเป็นผู้นำ กับความคิดแบบประชาธิปไตยของกลุ่มพลังนอกระบบราชการ ทั้งนี้ โดยมีกลุ่มแรกเป็นแกนนำหลักสำคัญ

ดังนั้น ภายใต้ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบดังกล่าว จึงไม่น่าแปลกใจว่าประเทศไทยมีนายกรัฐมนตรีที่มาจากการแต่งตั้งทั้งสองคน อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งก็คือ ในช่วงเวลา 9 ปี 3 เดือนซึ่งระบอบฯดำรงอยู่นั้น พลเอกเปรมฯสามารถที่จะดำรงตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลเพียงผู้เดียวติดต่อกันถึง 3 สมัย นับเป็นเวลานานทั้งสิ้น 8 ปี 5 เดือน⁶ ถ้อยคำที่ว่า"น้ำ

⁵ อ่ำไพพรรณ, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย: พุทธศักราช 2521 แก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช 2532 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ์, 2532), หน้า 27, 64.

⁶ ในบรรดา รัฐธรรมนูญและธรรมนูญการปกครองที่บังคับใช้ในสังคมการเมืองไทยทั้งหมด 16 ฉบับ (2475-2541) มีเพียง 4 ฉบับเท่านั้นที่ระบุว่านายกฯต้องเป็น ส.ส. ได้แก่ รัฐธรรมนูญฉบับปี พ.ศ. 2489, 2517, 2534 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2536) และ 2540 จาก รังสรรค์ ษณะพรพันธุ์, อนิจลักษณะของการเมืองไทย: เศรษฐศาสตร์วิเคราะห์ว่าด้วยการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผู้จัดการ, 2536), หน้า 102.

⁷ อัจฉราพร กุมุทพิสัยและสุนทรี อาสะโวทย์, รวบรวม, เอกสารประกอบการสัมมนา 60 ปี ประชาธิปไตยสิทธิเสรีประชาชนไทยลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองการปกครองไทย 2475-2535, หน้า 27-31.

เป็นของปลา ฟ้าเป็นของนก นายกษเป็นของป่าเปรม" หรือ"ฝนแล้งไม่ว่า ขอให้ป่าเป็นนายกษ" สะท้อนให้เห็นได้ดีถึงการผูกขาดตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกเปรมฯในช่วงระยะเวลาดังกล่าว⁷

สามสมัยของการดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี มีข้อสังเกตอย่างหนึ่งคือ วิธีการที่นำมาซึ่งการสิ้นสุดความเป็นรัฐบาลของพลเอกเปรมฯทั้งสามครั้ง เป็นการยุบสภาผู้แทนราษฎรเพียงสถานเดียว ซึ่งส่งผลให้สภาผู้แทนราษฎรและรัฐบาลหมดสภาพลงไปและต้องมีการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรทั่วประเทศ อย่างไรก็ตาม ในช่วงการหาเสียงเลือกตั้งแต่ละครั้งนั้นก็มักจะมีกระแสเรียกร้องให้พลเอกเปรมฯลงสมัครรับเลือกตั้ง เพื่อให้ผู้นำของรัฐบาลได้มาจากกระบวนการที่เป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริง⁸ ทว่า ก็ไม่เป็นผลแต่อย่างใดจนกระทั่งภายหลังจากการยุบสภาศรีครั้งที่ 3

การประกาศพระราชกฤษฎีกายุบสภาผู้แทนราษฎรครั้งที่ 3 ของพลเอกเปรมฯในวันที่ 29 เมษายน พ.ศ.2531 เป็นผลสืบเนื่องมาจากการขัดแย้งภายในพรรคประชาธิปัตย์ โดยที่กลุ่ม 10 มกราภายใต้การนำของนายวิระ มุสิกพงศ์ ได้ก่อปฏิกิริยาต่อต้านแนวทางดำเนินการทางการเมืองของพรรคของตน ในกรณีร่างพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ที่รัฐบาลเป็นผู้เสนอเข้าสู่สภานิติบัญญัติ นั่นคือ การที่พวกเขาไม่ลงคะแนนเสียงให้กับรัฐบาลผ่านร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้ในสภาฯ ถึงแม้ว่ากฎหมายฉบับนี้จะสามารถผ่านสภาฯมาได้ ทว่า ก็ได้ส่งผลให้รัฐมนตรีในสังกัดพรรคประชาธิปัตย์ทั้งหมด 16 คนลาออกจากตำแหน่งในคณะรัฐบาล ภายหลังการลงมติดังกล่าว กระนั้นก็ตาม พลเอกเปรมฯกลับถือโอกาสนั้นตัดสินใจยุบสภาผู้แทนราษฎร ก่อนที่จะมีการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลของฝ่ายค้านเพียง 10 วันในที่สุด⁹

ผลจากการยุบสภาดังกล่าว ยังผลให้ต้องมีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531 ช่วงระยะเวลา 3 เดือนนับตั้งแต่วันที่พลเอกเปรมฯยุบสภาฯจนถึงวันเลือกตั้งฯ คนส่วนใหญ่โดยเฉพาะนักวิชาการ ปัญญาชน และสื่อมวลชน ต่างก็คาดการณ์กันว่า ภายหลังการ

⁷"กระแสไม่เอา"เปรม""วิกฤติ"แห่ง"วิกฤติ"ของการเมืองปัจจุบัน?, มติชนสุดสัปดาห์ 8 (พฤษภาคม 2531):4.

การสิ้นสุดความเป็นรัฐบาลเป็นไปได้ 2 กรณี กรณีที่หนึ่ง นายกษลาออกจากตำแหน่งซึ่งจะไม่มีผลต่อสถานภาพของส.ส. ยังผลให้ส.ส.สามารถจัดตั้งรัฐบาลใหม่ขึ้นแทนได้เลย กรณีที่สองนายกษยุบสภาผู้แทนราษฎรดังกล่าว

⁸ธีรยุทธ บุญมี, "ฉากสุดท้ายของกระชาธิปไตยครั้งโบ, มติชนสุดสัปดาห์ 8 (พฤษภาคม 2531):11.

⁹วรกิจ ประภานนท์, "กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม: ศึกษากรณีการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 40-43.

เลือกตั้งในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531แล้ว พลเอกเปรมฯคงจะกลับเข้ามาดำรงตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง¹⁰ ซึ่งแม้แต่ในต่างประเทศเองก็ยังมีความเชื่อดังกล่าวเช่นกัน โดยสังเกตได้จากการเสนอข่าว ความคิดเห็นของสื่อมวลชน อาทิ หนังสือพิมพ์เลอมองด์จากฝรั่งเศส หนังสือพิมพ์ดิอินดิเพนเดนต์จากอังกฤษ นิตยสารวีวีวจากฮ่องกง หนังสือพิมพ์นิวสเตรตไทมส์ของมาเลเซีย วิทยุบีบีซีจากอังกฤษ¹¹ และรายงานข่าวของเฮเลน อี.ไวต์ในดิเอเชียนวอลล์สตรีทเจอร์นัล¹²

อย่างไรก็ตาม เมื่อผลการเลือกตั้งในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531 ปรากฏว่า พรรคชาติไทยมีจำนวนส.ส.ที่ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุด[ดูรายละเอียดผลการเลือกตั้งได้ในตารางที่ 1(หน้า51)]ซึ่งสามารถเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลได้ แต่หัวหน้าพรรคชาติไทยในขณะนั้นคือ พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ ซึ่งเคยให้สัมภาษณ์ก่อนการเลือกตั้งว่า ตนจะสนับสนุนพลเอกเปรมฯเป็นนายกรัฐมนตรี ก็ยังยืนยันเช่นเดิมว่าตนยังไม่พร้อมและจะสนับสนุนพลเอกเปรมฯให้มาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในที่สุดวันที่ 27 กรกฎาคม พ.ศ.2531 ผู้นำของ 4 พรรคการเมืองที่เคยร่วมรัฐบาลพลเอกเปรมฯจากพรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปัตย์และพรรคราษฎร พร้อมด้วยพรรคสหประชาธิปไตยก็ได้เข้าพบพลเอกเปรมฯเพื่อเชิญมารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีตามที่ได้ตกลงกันเอาไว้ตั้งแต่หลังการยุบสภา¹³ ทว่าเหตุการณ์กลับไม่เป็นไปตามที่คาดหมายกันเอาไว้เมื่อพลเอกเปรมฯตอบปฏิเสธว่า"...ผมได้ช่วยประคับประคองระบอบประชาธิปไตยมานาน 8 ปี 5 เดือนแล้ว อยากให้ดูแลกันเอง..."¹⁴ เมื่อเป็นเช่นนี้พล.อ.ชาติชายฯ ในฐานะหัวหน้าพรรคการเมืองที่มีส.ส.ในสภาฯมากที่สุด จึงประกาศพร้อมรับตำแหน่งนายกรัฐมนตรีและดำเนินการจัดตั้งรัฐบาล"ชาติชาย1"อันประกอบไปด้วย 6 พรรคการเมือง คือ พรรคชาติไทย,พรรคกิจสังคม,พรรคประชาธิปัตย์,พรรคราษฎร,พรรคมวลชน และพรรคสหประชาธิปไตย

¹⁰ สารสนเทศ2(สิงหาคม 2531):100/873-876.

¹¹ เทคมองไทย,"เปรมท่าเซอร์ไพรส์,"มติชนสุดสัปดาห์ 8(สิงหาคม 2531):49.

¹² เทคมองไทย,"สองพรรคชนะกรณีพลเอกเปรมฯยุบสภา,"มติชนสุดสัปดาห์8(พฤษภาคม 2531):44.

พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ ได้รับการแต่งตั้งให้มียศป็นพลเอก เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน พ.ศ. 2531ในสมัยที่ตนเองดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี จาก สารสนเทศ2(ธันวาคม2531): 100/1326.

¹³ อัจฉราพร กุมทพิสัยและสุนทรี อาสะโว้ย,รวบรวมน,เอกสารประกอบการสัมมนา60ปี ประชาธิปไตยสิทธิเสรี ประชาไทยลำดับเหตุการณ์ทางการเมืองการปกครองไทย2475-2535,หน้า31.และเกษม ศิริสัมพันธ์,"เมืองไทยยังไม่สิ้นคนดี,"สยามรัฐ8(สิงหาคม2531):8

¹⁴ สันติภาพสถาพร,"เปรมตัดใจอำลาทำเนียบเขตชาติชายเปิดยุคพลเอกเปรมฯบอยประชาธิปไตย,"มติชนสุดสัปดาห์8(สิงหาคม 2531):8.

ทั้งนี้ โดยมีเสียงสนับสนุนในสภาผู้แทนราษฎรทั้งหมด 220 เสียงขึ้นมาบริหารประเทศ (รายชื่อรัฐมนตรีในรัฐบาลชาติชายดูได้จากตารางที่ 9 และ 10 ในภาคผนวก ก.)

ตารางที่ 1
ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
ครั้งที่ 15 ในวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531

รายชื่อพรรคการเมือง	จำนวนส.ส.ที่ได้รับ การเลือกตั้ง	ร้อยละของส.ส.
พรรคชาติไทย*	87	24.37
พรรคกิจสังคม*	54	15.13
พรรคประชาธิปัตย์*	48	13.45
พรรครวมไทย	35	9.8
พรรคประชากรไทย	31	8.68
พรรคราษฎร*	21	5.88
พรรคประชาชน	19	5.32
พรรคปวงชนชาวไทย	17	4.76
พรรคพลังธรรม	14	3.92
พรรคกิจประชาคม	9	2.52
พรรคก้าวหน้า	8	2.24
พรรคมวลชน*	5	1.4
พรรคสหประชาธิปไตย*	5	1.4
พรรคเสรีนิยม	3	0.84
พรรคพลังสังคมประชาธิปไตย	1	0.28
รวม	357	100

ที่มา : Pasuk Phongpaichit and Chris Baker. Thailand Economy and Politics (Oxford University Press), 1995, p.343. และ มนุชญ์ วัฒนโกเมรและคณะ, ผู้รวบรวม, ข้อมูลพื้นฐานพรรคการเมืองปัจจุบันและพรรคการเมืองกับการเลือกตั้งปี 2531 (กรุงเทพฯ: สถาบันนโยบายศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2531), หน้า 146-148.

หมายเหตุ เครื่องหมาย * หมายถึง พรรคการเมืองที่ประกอบกันขึ้นเป็นรัฐบาลชาติชาย 1

โดยภาพรวมแล้ว การขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของพลเอกชาติชายฯ จึงกล่าวไม่ได้ทั้งหมดว่ามาตามระบอบประชาธิปไตยอย่างแท้จริง เนื่องจากในความเป็นจริงระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภากำหนดให้พรรคการเมืองซึ่งมีจำนวนส.ส.ที่ได้รับการเลือกตั้งมากที่สุด หรือมีคะแนนเสียงในสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุดมีโอกาเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลก่อน ทั้งนี้ โดยมีหัวหน้าพรรคการเมืองนั้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ในกรณีที่พรรคฯดังกล่าวไม่สามารถจัดตั้งรัฐบาลสำเร็จ ก็ให้โอกาสพรรคการเมืองที่มีจำนวนส.ส.ที่ได้รับการเลือกตั้งมากเป็นอันดับรองลงมาทำการจัดตั้งรัฐบาลต่อไปแต่กรณีของพลเอกชาติชายฯ นั้นกลับสนับสนุนพลเอกเปรมฯ และต้องรองจนกระทั่งพลเอกเปรมฯ ไม่รับตำแหน่ง จึงสามารถก่อตั้งรัฐบาลได้

ตรงนี้ คงมีคำถามว่า เพราะเหตุใดภาวะผู้นำทางการเมืองของตัวแทนกลุ่มอำนาจเก่าอย่างพลเอกเปรมฯ ซึ่งครองตำแหน่งนายกรัฐมนตรีนานถึงเกือบ 9 ปี จึงสิ้นสุดลง ทำไมตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาล จึงถูกเปลี่ยนถ่ายจากผู้นำกองทัพมาเป็นนักการเมืองนอกกระบวนการ หรือ ส.ส. เพราะเหตุใดพลเอกชาติชายฯ ถึงไม่จัดตั้งรัฐบาล โดยการเข้าไปดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีเองภายหลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง เนื่องจากพรรคการเมืองที่ตนเป็นหัวหน้าก็ได้รับคะแนนเสียงในสภาผู้แทนราษฎรมากที่สุด มีความชอบธรรมตามระบบรัฐสภามากที่สุด แต่กลับต้องเชิญพลเอกเปรมฯ มาดำรงตำแหน่งดังกล่าว

เพื่อที่จะตอบปัญหาข้างต้นแต่ละข้อ จำเป็นที่จะต้องกลับไปพิจารณาถึงรายละเอียดในหลายประเด็นอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจต่อปัญหาทางการเมืองดังกล่าว โดยเริ่มที่ฐานอำนาจทางการเมืองในการขึ้นสู่ตำแหน่งนายกฯ ของไทย ซึ่งจะเป็นการปูทางไปสู่ความเข้าใจในเรื่องความชอบธรรมของภาวะผู้นำทางการเมือง หรือ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีว่า มีปัจจัยหรือกลุ่มพลังทางการเมืองใดบ้างที่เป็นฐานสนับสนุน และลดทอนเสถียรภาพของนายกฯ ปัจจัยหรือกลุ่มต่างๆ เหล่านี้มีการดำเนินการทางการเมืองอย่างไร มีผลกระทบทางการเมืองต่อผู้นำทางการเมืองอย่างไร ทั้งนี้ โดยจะพิจารณาสภาะการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นเป็นองค์ประกอบที่สำคัญ

3.2 ฐานอำนาจทางการเมือง

: การขึ้นสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ

จาก "ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ" ของไทยที่ยาวนาน ท่ามกลางการครอบงำโดย "กลุ่มอำนาจเก่า" หรือข้าราชการซึ่งมีรัฐธรรมนูญฯ พ.ศ. 2521 เปิดช่องให้ข้าราชการประจำหรือ "คนกลาง" สามารถขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรีได้นั้น ก่อผลให้ผู้ที่ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกฯ ดังกล่าว จะต้องได้รับการยอมรับจากฐานอำนาจทางการเมืองที่สำคัญ 3 ฐานด้วยกัน คือ หนึ่ง กลุ่ม

อำนาจเก่าหรือข้าราชการประจำ สอง พรรคการเมืองหรือนักการเมืองที่มาจาก การเลือกตั้ง¹⁵ และ สาม ประชาชน โดยจะอธิบายถึงความสำคัญของแต่ละฐานอำนาจตามลำดับ ได้ดังนี้

3.2.1 ฐานอำนาจเก่า

หากย้อนกลับไปพิจารณาปรากฏการณ์ทางการเมืองไทย ตั้งแต่ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองพ.ศ.2475-2540(65ปี) จะพบความเป็นจริงอย่างหนึ่งว่า กลุ่มอำนาจหนึ่งที่มีบทบาทอย่างสูงอยู่ในระบบการเมืองไทยตลอดมา ก็คือ สถาบันทหาร โดยเฉพาะกองทัพบก ดังจะเห็นได้จากช่วงระยะเวลาที่ฝ่ายทหารได้เข้ามามีบทบาททางการเมืองทั้งทางตรงและทางอ้อม นับเป็นเวลานานถึง 54 ปี 11 เดือน กล่าวคือ เป็นการปกครองภายใต้ระบอบเผด็จการถึง 39 ปี 4 เดือน 2 วันและโดยประชาธิปไตยครึ่งใบ 15 ปี 6 เดือน 28 วัน¹⁶

ภายหลังจากการยึดอำนาจของ"คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน"ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2519 จนถึงพ.ศ.2522 กล่าวได้ว่า เป็นช่วงเวลาหนึ่งที่ฝ่ายทหารได้เข้ามาควบคุมอำนาจทางการเมืองเอาไว้โดยสิ้นเชิง ทั้งด้วยการอยู่เบื้องหลังรัฐบาลธานินทร์ กรัยวิเชียร และด้วยการปกครองโดยตรงของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ภายใต้การนำของพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ อย่างไรก็ดี ในเวลาต่อมาคณะปฏิรูปฯในนามของรัฐบาลพลเอกเกรียงศักดิ์ฯ ก็ได้แต่งตั้งสภานิติบัญญัติขึ้นมาร่างรัฐธรรมนูญจนเสร็จในปีพ.ศ.2521 พร้อมทั้งจัดให้มีการเลือกตั้งทั่วไปขึ้นในปีพ.ศ.2522 จนในที่สุด ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยครึ่งใบ ภายใต้รัฐธรรมนูญดังกล่าว ก็กำเนิดขึ้นโดยมีฐานกำลังของกองทัพเป็นปัจจัยสำคัญที่คอยกำกับควบคุมโครงสร้างและกระบวนการทางการเมือง¹⁷

จากการที่อำนาจทางการเมืองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบยังถูกครอบงำโดยกลุ่มอำนาจเก่าหรือกองทัพอยู่นั้น แน่นนอนว่า ย่อมส่งผลให้ฐานสนับสนุนทางด้านทหาร มีความสำคัญอย่างมากต่อผู้ที่ก้าวเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี โดยจำเป็นอย่างยิ่งจะต้องเป็นบุคคลที่กองทัพยอมรับเห็นชอบด้วย และเท่าที่ผ่านมาก็มักจะเป็นผู้ที่กุมอำนาจในกองทัพได้เอง ตัวอย่างที่ชัดเจนซึ่งแสดงถึงอิทธิพลของฐานสนับสนุนจากกลุ่มอำนาจเก่าต่อผู้ที่เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรี ได้แก่ การผลักดันให้พลเอกเกรียงศักดิ์ฯขึ้นเป็นนายกรัฐมนตรี ในเดือน

¹⁵ ลีขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, หน้า 216.

¹⁶ ชาวนะ ไตรมาศ, ขอตเถลิงรัฐธรรมนูญไทย(กรุงเทพฯ:เอ็ดิชั่นเพรส โปรดักส์ จำกัด, 2540), หน้า22-23.

¹⁷ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2519-2529), หน้า53-81.

พฤศจิกายนพ.ศ.2520ของกลุ่มนายทหารหนุ่มรุ่นจ.ป.ร.7ซึ่งเรียกกันว่า“กลุ่มยังเติร์ก”และทำนองเดียวกัน “ยังเติร์ก”ก็ได้กดดันพลเอกเกรียงศักดิ์ให้ลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในเดือน กุมภาพันธ์ พ.ศ.2523 พร้อมกันนั้นก็เปิดทางให้พลเอกเปรมฯซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกขึ้นเป็นนายกษแทน¹⁸ หรือเหตุการณ์ในการเลือกตั้งวันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2526 ภายหลังจากการยุบสภาครั้งที่1ของพลเอกเปรมฯซึ่งเมื่อผลการเลือกตั้งปรากฏว่าพรรคกิจสังคมมีสมาชิกพรรคการเมืองที่ได้รับเลือกตั้งเป็นส.ส.มากที่สุด แต่พลเอกสิทธิ เสวตศิลาหัวหน้าพรรคฯขณะนั้น กลับให้สัมภาษณ์ว่าตนยังไม่พร้อมที่จะเป็นนายกษและพร้อมที่จะสนับสนุนพลเอกเปรมฯขึ้นเป็นนายกษต่อไป เมื่อพรรคกิจสังคมไม่พร้อมที่จะจัดตั้งรัฐบาล พรรคชาติไทยภายใต้การนำของพล.ต.ประมาณ อติเรกสารในฐานะเป็นพรรคฯที่มีจำนวนส.ส.ในสภาฯมากเป็นอันดับสอง ซึ่งตามระบบรัฐสภาก็ถือว่ามีความชอบธรรมที่จะเป็นผู้จัดตั้งรัฐบาลต่อไปได้ประกาศเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาล¹⁹ ทว่า ในขณะนั้นฝ่ายทหารที่มีพลเอกอาทิตย์ กำลังเอกดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบก(ก.ย.2525-พ.ค.2529)ยังเห็นว่าพลเอกเปรมฯน่าจะเป็นนายกษต่อไป จึงผลักดันให้พลเอกเปรมฯกลับขึ้นดำรงตำแหน่งอีกครั้ง ส่งผลให้พรรคชาติไทยต้องกลับกลายเป็นพรรคฝ่ายค้านในที่สุด นอกจากนี้ การที่พลเอกเปรมฯสามารถครองตำแหน่งนายกษสมัยที่ 3 ได้ในปีพ.ศ.2529นั้น ก็เนื่องจากการสนับสนุนของกองทัพซึ่งช่วงนั้นมีพลเอกชวลิต ยงใจยุทธเป็นผู้บัญชาการทหารบก(พ.ค.2529-เม.ย.2533)นั่นเอง จึงเห็นได้ชัดเจนว่า นายกษทั้งสองคนในระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบดังกล่าว ล้วนแล้วแต่มีฐานกำลังสำคัญอยู่ที่กองทัพ โดยที่แม้ตัวพลเอกเปรมฯเองก็ยอมรับสภาพดังกล่าว ดังที่เขาได้เคยกล่าวเอาไว้ในพิธีสวนสนามทางเรือ ที่ฐานทัพเรือสัตหีบ วันที่ 18 เมษายน พ.ศ.2530 ว่า“...ผมคิดว่าถ้าปราศจากกองทัพ ผมคงไม่ได้เป็นนายกรัฐมนตรี...ขณะนี้ อุณหภูมิการเมืองค่อนข้างมี

* ในขณะนั้น แกนกลางของ“ยังเติร์ก”ประกอบด้วยนายทหารระดับนายพัน ซึ่งเป็นเพื่อนร่วมรุ่นนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้ารุ่น7(หลักสูตรเวสต์ปอยด์)เช่น พ.ต.มัญญู รูปขจร พ.ต.จำลอง ศรีเมืองและพ.ต.ประจักษ์ สว่างจิต สมาชิกส่วนมากอยู่ในตำแหน่งที่คุมกำลังสำคัญในกองทัพ จากเฉลิมเกียรติ ผิวนวล,ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2519-2529),หน้า62.

¹⁸ อุกฤษ ปัทมานันท์,“บทบาทของชนชั้นนายทุนไทยจากปี2519-2534,” ใน รัฐ ทุน เจ้าพ่อท้องถิ่นกับสังคมไทย, ผาสุกพงษ์ไพจิตรและสังคีต พิริยะรังสรรค์,บรรณาธิการ(กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,2535),หน้า65-68.และเฉลิมเกียรติ ผิวนวล,ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย(2519-2529), หน้า61, 64,69และ99.

¹⁹ ณรงค์ สิ้นสวัสดิ์,การเมืองไทย:การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา(กรุงเทพฯ:สำนักพิมพ์อเรียน แทลส กอส์,2539),หน้า172-173.

อุณหภูมิต่ำ แต่ผมก็มั่นใจว่าด้วยความร่วมมือร่วมใจ ความเข้าใจของกองทัพและตำรวจ อุณหภูมิทางการเมืองคงลดต่ำลงขอเรียนว่าที่ผมสามารถดำรงความเป็นนายกรัฐมนตรี้ได้ก็ เพราะพวกเรา...กองทัพคือองค์กรที่สำคัญยิ่งของบ้านเมือง...²⁰ อย่างไรก็ตาม การที่พล.อ. เปรมฯ มีกองทัพเป็นฐานอำนาจสนับสนุนทางการเมืองนั้น ก็เปรียบดังดาบสองคมที่อาจส่งผล กระทบต่อเสถียรภาพของตนได้เช่นเดียวกันโดยเฉพาะในกรณีที่กองทัพเกิดมีความคิดเห็นสวน ทางกับเขา ก็อาจนำไปสู่สภาพตึงเครียดทางการเมืองได้เช่นกัน ดังเช่นกรณีที่กลุ่มทหารยังเดิร์ก ไม่เห็นด้วยกับการปฏิบัติงานของรัฐมนตรีบางคน และการเสนอขอต่ออายุราชการของพลเอก เปรมฯ พวกเขาได้ยื่นข้อเสนอให้พลเอกเปรมฯ ยุบสภาและใช้อำนาจเผด็จการปกครองประเทศ ในวันที่ 31 มีนาคม 2529 และในที่สุดถึงกับพยายามยึดอำนาจรัฐบาลในวันที่ 1 กันยายน 2529²¹ หรือ อีกกรณีหนึ่งที่พลเอกอาทิตย์ฯ ในฐานะผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้นไม่เห็นด้วยกับการที่รัฐ บาลเปรมฯ ตัดสินใจลดค่าเงินบาท ก็ปรากฏว่ามีนายทหารกลุ่มหนึ่งได้ยื่นหนังสือถึงนายท.อ.เปรม ให้ทำการปรับปรุงคณะรัฐมนตรี กระนั้นก็ตาม การที่เหล่านายทหารกลุ่มต่อต้านเหล่านี้ต้อง หลุดออกจากอำนาจหน้าที่ในกองทัพในเวลาต่อมาไม่นานนัก ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงอำนาจสูงสุด ทางการเมืองและทางทหารของพลเอกเปรมฯ²²

3.2.2 ฐานอำนาจนักรบการเมืองนอกระบบราชการ

ดังได้กล่าวมาตั้งแต่ต้นแล้วว่า ระบอบประชาธิปไตยครั้งใหม่เป็นการผสมผสานระหว่าง โครงสร้างและขบวนการทางการเมืองของสองกลุ่มใหญ่ นั่นคือกลุ่มอำมาตยาธิปไตย และกลุ่ม นักรบการเมือง ดังนั้น แน่แน่นอนว่าฐานอำนาจทางการเมืองส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมการเป็นนายกรัฐมนตรี้ ไทย ก็คือ กลุ่มนักรบการเมืองที่มาจากกาเลือกตั้งจากพรรคการเมืองต่างๆ ซึ่งรวมกันแล้วมี คณะแนวเสียงข้างมากในสภาฯ ทั้งนี้ ก็เพื่อประโยชน์ในการจัดตั้งและเป็นฐานสนับสนุน

²⁰ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2519-2529), หน้า 99-100, 102.

²¹ ลาร์รี เอ. นิคส์, เขียน; สิทธิพันธ์ พุทธหุน, เรียบเรียง. "ประเทศไทยในปีค.ศ. 1981: กลิ่นไอความร้อนภายในรัฐบาลชุดพลเอกเปรม ติณสูลานนท์" ใน วัฏจักรการเมืองไทย เลือกตั้ง-รัฐ ประหาร, สุกิจ เจริญรัตนกุล, บรรณาธิการ (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, 2529), หน้า 70-71.

²² สังคิต พิริยะรังสรรค์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, บรรณาธิการ, จิตสำนึกและอุดมการณ์ของ ขบวนการประชาธิปไตยร่วมสมัย (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง คณะ เศรษฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 33-34, 107. และ เฉลิมเกียรติ ผิว นวล, ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2519-2529), หน้า 108-109.

เสถียรภาพของรัฐบาลตามครรลองของระบบรัฐสภา²³ อย่างไรก็ตาม ในระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ ฝ่ายนักการเมืองเองก็คงตระหนักดีว่า การที่กลุ่มอำนาจเก่ายังกุมอำนาจในระบบการเมืองอยู่นั้น จำเป็นที่พวกเขาจะต้องโอนอ่อนผ่อนตาม“เสียงของกองทัพ”ดังจะเห็นจากเหตุการณ์ในปี 2526 ดังกล่าวมาแล้วที่หัวหน้าพรรคกิจสังคมซึ่งมีจำนวนเสียงมากที่สุดในสภาฯ ประกาศสนับสนุนพลเอกเปรมฯเป็นนายกฯ²⁴ ดังนั้นจึงพอจะกล่าวได้ว่า ในระบบการเมืองไทยระหว่างนั้น การมีฐานะเป็นหัวหน้าพรรคการเมืองที่มีที่นั่งในสภาฯมากที่สุด ก็มีได้เป็นหลักประกันว่า ผู้นั้นจะได้ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกฯหรือเป็นแกนนำจัดตั้งรัฐบาลได้ ดังที่ระบบรัฐสภากำหนดเอาไว้เสมอไป

กระนั้นก็ตาม หากย้อนกลับไปพิจารณาพัฒนาทางการเมืองไทยตั้งแต่พ.ศ.2475จะพบว่าพรรคและนักการเมือง ค่อยๆมีบทบาทเพิ่มขึ้นเรื่อยๆในเวทีการเมืองไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ระหว่างพ.ศ.2516-19 และในระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่าพรรคและนักการเมืองได้กลายเป็นองค์ประกอบสำคัญในระบบการเมืองไทย ปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดอย่างหนึ่ง ก็คือ การที่จำนวนรัฐมนตรี ซึ่งเดิมมีข้าราชการเข้ามาดำรงตำแหน่งมาก ก็เริ่มถูกเบียดตำแหน่งจนกระทั่งรัฐมนตรีส่วนใหญ่เป็นนักการเมือง ถึงแม้ว่า แกนนำของคณะรัฐบาลระหว่างนั้นจะเป็นทหารก็ตาม แต่ก็ใช่ว่า ทหารจะใช้อำนาจเพียงลำพังได้ ต้องประสานและเอื้อผลประโยชน์ต่อพรรคและนักการเมืองอยู่ด้วย การที่พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีต่อจากพลเอกเปรม ย่อมยืนยันได้อย่างหนึ่งว่า กลุ่มนักการเมืองได้เริ่มก้าวเข้าสู่บทบาทที่แท้จริงของพวกเขาตามระบบรัฐสภาอย่างเต็มตัว

3.2.3 ฐานประชาชน

ประชาชน ผู้ได้รับผลกระทบจากการปกครองโดยตรงจากรัฐบาล นับได้ว่าเป็นฐานอำนาจทางการเมืองเบื้องต้นของทุกระบอบการเมือง กล่าวคือ ในระบอบประชาธิปไตยนั้น ความต้องการนายกรัฐมนตรีของประชาชนแสดงออกได้โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้ง ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเป็นการเลือกตั้งโดยตรงหรือโดยอ้อม สำหรับระบบการเมืองของไทยนั้นใช้การเลือกตั้งนายกรัฐมนตรีโดยอ้อม โดยการให้ประชาชนเลือกส.ส.เข้าไปในสภาผู้แทนราษฎร เพื่อที่จะให้ ส.ส.คัดเลือกนายกรัฐมนตรีอีกทอดหนึ่ง ทว่า ในระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบ อำนาจในการเลือกนายกรัฐมนตรีกลับตกอยู่ที่สองฐานอำนาจแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าราชการประจำหรือกองทัพ ทั้งนี้ โดยผ่านรูปแบบการซื้อเชิญจากบรรดานักการเมืองด้วยการอาศัยช่องว่างที่รัฐธรรมนูญในขณะ

²³ ลิขิต ชีรเวคิน, “แนวโน้มการเมืองไทยหลังการยุบสภาแน่ใจหรือว่าจะมีรัฐบาลเปรม 6,” สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์: 18-19 และ รั้งสวรรค์ ชนะพรพันธุ์, อนุชลักษณะของการเมืองไทย: เศรษฐ ศาสตร์วิเคราะห์ว่าด้วยการเมือง, หน้า 90-93.

²⁴ เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, ประชาธิปไตยแบบไทยความคิดทางการเมืองของทหารไทย (2519-2529), หน้า 99.

นั้นเปิดทางเอาไว้เป็นเครื่องมือรับรองความชอบธรรมของตน หากเปรียบเทียบ จะพบว่า ในระบอบประชาธิปไตยครั้งใดก็ตาม เสียงของฐานอำนาจเก่าหรือกองทัพ มีน้ำหนักต่อการกำหนดตัวนายกฯมากกว่าสองฐานอำนาจหลัง ในทางตรงกันข้าม ในระบอบประชาธิปไตย เสียงของสองฐานอำนาจหลังกลับมีน้ำหนักมากกว่าฐานอำนาจแรกเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้ แหล่งที่มาของนายกฯ จึงต้องขึ้นอยู่กับระบอบการเมืองในขณะนั้นอีกด้วย

จากลักษณะการก้าวสู่ตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของไทย โดยเฉพาะในระบอบประชาธิปไตยครั้งใดก็ตามดังกล่าวดังกล่าวมาแล้ว จะเห็นได้ว่า ฐานสนับสนุนจากฝ่ายกองทัพถือได้ว่าเป็นมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อผู้ที่จะมาเป็นผู้นำทางการเมือง ในสภาวะที่รัฐธรรมนูญขณะนั้นเอื้อให้“คนกลาง”สามารถที่จะเป็นนายกฯ โดยผ่านความเห็นชอบจากฝ่ายนักการเมืองที่มาจากจากการเลือกตั้งโดยประชาชนได้ นั้นย่อมหมายความว่า คนกลางดังกล่าวได้ผ่านการยอมรับ และเป็นที่ยอมรับไว้วางใจ หรือได้รับความชอบธรรมจากทั้งฝ่ายทหารและฝ่ายนักการเมือง ให้เข้ามาดำรงตำแหน่งสำคัญอันนี้แล้ว ทั้งนี้ ไม่ว่าจะเสียงจากกลุ่มพลังในสังคมส่วนหนึ่งจะไม่เห็นชอบด้วยเลยก็ตาม

อย่างไรก็ตาม มิได้หมายความว่าในระบอบใด ๆ ผู้นำทางการเมืองจะปกครองและบริหารประเทศโดยผลการได้ กล่าวคือว่า ทั้งในระบอบประชาธิปไตยครั้งใดก็ตามและเต็มไป ผู้นำทางการเมืองไม่ว่านักการเมืองหรือทหาร ก็จำเป็นต้องให้ความสำคัญและอ้างประชาชนอยู่เสมอ เนื่องจากประชาชนได้เริ่มเข้ามามีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น ทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนั้น การตัดสินใจและการบริหารของผู้นำทางการเมือง จึงมีความต้องการของประชาชนเป็นส่วนสำคัญอย่างหนึ่งด้วย ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดของการมองข้ามความสำคัญของประชาชนจากผู้นำฝ่ายทหาร ก็คือ เหตุการณ์ในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 ซึ่งเป็นการแสดงพลังของประชาชนตามความต้องการที่แท้จริงของพวกเขา

สำหรับกรณีของการก้าวเข้ามาสู่ตำแหน่งนายกฯต่อจากพลเอกเปรมฯของพลเอกชาติชายฯ ถือได้ว่าเป็นการพลิกโฉมหน้าการเมืองไทยครั้งใหญ่ จนถึงกับมีการกล่าวขานว่าเป็นยุคประชาธิปไตยเต็มใบ(อย่างน้อยก็ในแง่ของรูปแบบ)

คำถามสำคัญ ก็คือ มีปัจจัยอะไรบ้างที่นำไปสู่ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ถึงเพียงนั้น

3.3 แรงผลักดันภายในสังคมเพื่อให้มีรัฐบาลที่มาจากจากการเลือกตั้ง

: กระแสไม่เอาเปรม

เมื่อกลับมาพิจารณาถึงบทบาทการเคลื่อนไหว และท่าทีของฐานอำนาจทั้งสามประการดังกล่าว ภายหลังจากที่พลเอกเปรมฯได้ยุบสภาฯในเดือนเมษายน 2531จนถึงวันเลือกตั้งฯ ก็จะได้เห็นว่า ปัจจัยต่างๆดังกล่าวนี้เองที่ประกอบเข้าด้วยกัน จนกลายเป็นสาเหตุที่นำไปสู่ปรากฏการณ์ใหม่มาสู่ระบบการเมืองไทย นั่นคือ การที่ประเทศไทยมีนายกรัฐมนตรีที่มาจากส.ส.ในรอบ 12 ปี

นับตั้งแต่การยึดอำนาจของคณะทหารเมื่อเดือนตุลาคม 2519 ซึ่งถือได้ว่าบรรยาอากาศประชาธิปไตยได้หวนกลับมาสู่เมืองไทยอีกครั้งหนึ่ง ทั้งนี้ อาจพิจารณาแต่ละปัจจัยข้างต้นได้ดังนี้

3.3.1 ปัจจัยด้านกองทัพ

บทบาท และท่าทีของฝ่ายทหาร ในช่วงเวลา ก่อนที่พลเอกเปรมฯ จะตัดสินใจยุบสภาผู้แทนราษฎรจนถึงก่อนการจัดตั้งรัฐบาลภายหลังจากการเลือกตั้งฯ นั้น หากมองจากภายนอกเพียงผิวเผิน ก็อาจสับสนและไม่เข้าใจในเจตนาของกองทัพ เนื่องจากห้วงเวลานั้น ได้เกิดปรากฏการณ์สองอย่างที่ขัดแย้งกันเอง กล่าวคือ ด้านหนึ่ง เกิดเหตุการณ์หลายอย่างที่ก่อให้เกิดการวิพากษ์วิจารณ์ของสื่อมวลชนว่า พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบกในขณะนั้น ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนของฝ่ายทหาร ได้วางแผนที่จะเข้ามาดำรงตำแหน่งทางการเมืองแทนที่พลเอกเปรมฯ ทว่า การเคลื่อนไหวอีกด้านหนึ่งของเขา กลับไม่ปรากฏร่องรอยแห่งความขัดแย้งดังกล่าว อีกทั้งเขายังให้สัมภาษณ์ผ่านสื่อมวลชนอยู่เสมอว่า ยัง“กตัญญู”ต่อ“นาย”คือ พลเอกเปรมฯ อยู่เสมอมา

ก. ชีวิตอำนาจฝ่ายพลเอกชวลิตฯ ปรากฏการณ์ทางการเมืองที่ถือได้ว่าได้รับการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างขวางจากสื่อมวลชน โดยเฉพาะช่วงก่อนการยุบสภาของพลเอกเปรมฯ จนกระทั่งพลเอกชวลิตฯ ยื่นใบลาออกจากราชการในวันที่ 27 มีนาคม 2532 ก็คือ การเคลื่อนไหวทางการเมืองของพลเอกชวลิตฯ ผู้บัญชาการทหารบกและรักษาการผู้บัญชาการทหารสูงสุด ในขณะนั้น ไม่ว่าจะเป็นท่าทีที่วางเฉยของกองทัพต่อการยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลของฝ่ายค้าน ในวันที่ 15 เมษายน 2531 ซึ่งที่ผ่านมามีพลเอกชวลิตฯ มักจะเป็น“ผู้ประสานงาน”เพื่อลดระดับความเข้มข้นของการอภิปรายฯ จากฝ่ายค้าน หรือการล็อบบี้(lobby)ให้นักการเมืองฝ่ายค้าน ถอนชื่อจากการอภิปรายตลอดมา ขณะเดียวกันก็มีกระแสข่าวลือว่า ฝ่ายทหารเป็นผู้ให้ข้อมูลส่วนตัวของพลเอกเปรมฯ แก่พรรคฯ ฝ่ายค้าน เพื่อสนับสนุนการอภิปรายฯ ในสภา²⁵ หรือข่าวการเข้าไปผูกพันมิตรกับบรรดาพรรคการเมืองที่สำคัญ โดยเฉพาะพรรคการเมืองฝ่ายค้าน หรือการที่กลุ่ม 10 มกรา เข้าพบพลเอกชวลิตฯ พร้อมกับประกาศว่าจะคัดค้านร่างพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ของรัฐบาลในสภา²⁶ รวมทั้งการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชนถึงการเตรียมจะลาออกจาก

ฝ่ายค้านในขณะนั้น ประกอบไปด้วยพรรคสหประชาธิปไตย พรรคพรรคประชากรไทย พรรครวมไทย พรรคกิจประชาคม พรรคก้าวหน้า พรรคมวลชน พรรคเสรีนิยม พรรคชาติประชาธิปไตย พรรคปวงชนชาวไทย พรรคพลังใหม่ และพรรคแรงงานประชาธิปไตย

²⁵“ชวลิตยงใจยุทธกับแผนฆ่าคางคก,” ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 3 (พฤษภาคม 2531):14.

²⁶“เปรม-ชวลิตกับศึกเลือกตั้งและขบวนทัพใหม่ของพรรคการเมือง,” ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 3 (พฤษภาคม 2531):16-17.

ตำแหน่งทางทหารของพลเอกชวลิตฯ พร้อมกันนั้น ก็จะสนับสนุนนายทหารเพื่อนร่วมรุ่นซึ่งมีความสัมพันธ์ใกล้ชิด อันได้แก่ พลเอกสุนทร คงสมพงษ์ พลเอกจรวัย วงศ์สายันท์ ขึ้นมาดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกแทนที่ตน เพื่อเป็นฐานอำนาจทางการเมืองต่อไป²⁷ นอกจากนี้ คำกล่าวของพรรคร่วมรัฐบาลอย่างประชาธิปไตยที่ว่า"...ความกระฉ่างชัดทางการเมืองจะออกทางไหนดีนั้น ขึ้นอยู่กับการทำความเข้าใจอย่างแน่ชัดว่าพลเอกชวลิตฯ มีท่าทีเช่นใดต่อสถานการณ์..." หรือการเสนอให้พลเอกชวลิตฯ มาดำรงตำแหน่งหัวหน้าพรรคชาติไทยของนายกร ทวีรังสี สมาชิกระดับผู้นำของพรรคฯ เพื่อหวังที่จะได้เป็นพรรคร่วมรัฐบาลอีกต่อไป²⁸ รวมทั้งคำให้การสัมภาษณ์ของนักการเมืองซีกฝ่ายค้านอย่างนายสมิคร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทยที่ว่า"...ถ้าหากมีการยุบสภา การเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้นในเดือนกรกฎาคมมีแนวโน้มว่าพลเอกชวลิตฯ จะได้รับการอนุมัติให้ลาออกในเดือนกันยายน และนั่นหมายถึงว่า รัฐบาลใหม่จะต้องจัดตั้งในเดือนกรกฎาคม ไม่ว่าใครก็ตาม ก็ต้องให้ความสำคัญต่อพลเอกชวลิตฯ ในฐานะผู้บัญชาการทหารบกและรักษาการผู้บัญชาการทหารสูงสุด..." ย่อมสื่อถึงความสำคัญของพลเอกชวลิตฯ ต่อวิถีทางการเมืองในขณะนั้นได้เป็นอย่างดี²⁹ นอกจากนี้ การให้สัมภาษณ์เกี่ยวกับเรื่องการปฏิวัติรัฐประหารว่า ทหารจะทำรัฐประหารเมื่อไหร่ก็ได้ และอาจต้องทำเพื่อประเทศชาติ แต่ทั้งนี้จะต้องให้ประชาชนเป็นผู้อนุมัติก่อน³⁰ กระทั่งท่าทีที่แสดงออกถึงการวางเฉยต่อการชุมนุมประท้วงของพนักงานการรถไฟแห่งประเทศไทยตั้งแต่วันที่ 26 มิ.ย.-30 มิ.ย. 2531 ภายหลังการยุบสภา³¹ ยังช่วยตอกย้ำกระแสข่าวการเข้ามาแทนที่พลเอกเปรมฯ ของเขอีกด้วย

จากบทบาทการเคลื่อนไหวทางการเมืองของพลเอกชวลิตฯ อันนำมาซึ่งทั้งกระแสข่าวลือ และข่าวจริงทางการเมืองในขณะนั้น ย่อมส่งผลให้เขาซึ่งไม่ว่าจะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม กลายเป็นคู่แข่งทางการเมืองที่สำคัญอีกขั้วหนึ่งที่ได้รับการคาดหวังจากพรรคการเมืองค่อนข้างสูง ขณะเดียวกันก็ยังบั่นทอนฐานะทางการเมืองของ"นายเก่า"อย่างพลเอกเปรมฯ นายกรัฐมนตรีอีกด้วย

อย่างไรก็ดี ในขณะเดียวกันนั้น ก็ได้เกิดกระแสข่าวอีกด้านหนึ่งที่เชื่อว่า พลเอกชวลิตฯ ยังคงมีความสัมพันธ์กับพลเอกเปรมฯ ดังเดิม โดยเฉพาะในช่วงระหว่างการยุบสภาและการจัดตั้งรัฐบาลภายหลังการเลือกตั้ง ดังจะเห็นได้จาก การเข้าประชุมลับภายหลังการยุบสภา

²⁷ วรกิจ ประภานนท์, "กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม: ศึกษากรณีการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531," หน้า 44.

²⁸ "ชวลิต ยงใจยุทธกับแผนฆ่าคางคก," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์: 12.

²⁹ วรกิจ ประภานนท์, "กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม: ศึกษากรณีการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531," หน้า 44-46.

³⁰ สารสนเทศ 2 (มิถุนายน 2531): 100/636-637.

³¹ "ปลดกลางอากาศ" ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (29 มิถุนายน-5 กรกฎาคม 2531): 18.

ระหว่างพลเอกเปรมฯกับพลเอกชวลิตฯ , การร่วมตีกอล์ฟการเมืองของบรรดาอดีตนักการเมืองรัฐบาลเปรม5 รวมทั้งพลเอกชวลิตฯ จากการเชิญของพลเอกเปรมฯ(ดังจะกล่าวรายละเอียดในหัวข้อต่อไป)³², การที่พลเอกชวลิตฯ พร้อมด้วยพลเอกสุนทร คงสมพงษ์ เข้าพบพลเอกเปรมฯที่จังหวัดนครราชสีมาทันทีภายหลังจากเลือกตั้งสิ้นสุดลง³³, การเคลื่อนไหวทางการเมืองของนายทหารในสายของพลเอกชวลิตฯส่วนหนึ่ง ซึ่งได้เข้าพบนักการเมืองสำคัญหลายคน เช่น พลเอกชาติชายฯ นายณรงค์ วงศ์วรรณ พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก³⁴, การเคลื่อนไหวของพลเอกชวลิตฯ ก่อนการจัดตั้งรัฐบาลเพื่อติดต่อเข้าพบนักการเมืองระดับชั้นนำของพรรคการเมืองต่างๆ อาทิ พลอากาศเอกสิทธิ เศวตศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคม นายสมัคร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทย นายณรงค์ วงศ์วรรณ ฯลฯ ในฐานะแกนประสานจัดตั้งรัฐบาลเปรมฯ6 , คำสัมภาษณ์จากนายสมัคร สุนทรเวช และผู้บริหารระดับสูงของพรรคกิจสังคม ที่กล่าวตรงกันว่าพลเอกชวลิตฯได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ประสานงานกับพรรคการเมืองเพื่อจัดตั้งรัฐบาลเปรม6 อีกครั้งหนึ่ง³⁵ และที่สำคัญ ก็คือ การ“ตบเท้า”เข้าให้กำลังใจพลเอกเปรมฯที่บ้านพักสี่เสาเทเวศน์ของนายทหารจากส่วนต่างๆทั่วประเทศ เป็นระยะๆ อย่างต่อเนื่องในช่วงหลังจากพลเอกเปรมฯได้ประกาศยุบสภาฯ

เมื่อพิจารณาท่าทีของกองทัพทั้งหมดในระหว่างนั้น จึงพบว่ามีสองกระแสที่ดำเนินควบคู่กันไป กล่าวคือ ในขณะที่มีกระแสข่าวว่าพลเอกชวลิตฯเตรียมตัวที่จะเข้ามาแทนที่พลเอกเปรมฯ โดยมีพรรคการเมืองส่วนหนึ่งให้การสนับสนุน ทว่า ก็มีอีกกระแสข่าวหนึ่งที่เสนอว่าพลเอกชวลิตฯยังคงเป็นฐานสนับสนุนพลเอกเปรมฯดังที่ผ่านมา โดยเฉพาะภายหลังจากการที่พลเอกเปรมฯไม่อนุญาติให้เขาลาออกจากตำแหน่งในกองทัพ

อย่างไรก็ตาม ท่ามกลางการวิพากษ์วิจารณ์กันอย่างกว้างถึงท่าทีทางการเมืองของพลเอกชวลิตฯผู้มีกองทัพเป็นฐานอำนาจ ทางด้านพลเอกเปรมฯ ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญหนึ่งในการเมืองไทยขณะนั้น ก็มีความเคลื่อนไหวทางการเมืองที่น่าสนใจไม่แพ้กัน

ข. ข่าวอำนาจฝ่ายพลเอกเปรมฯ การแสดงบทบาททางการเมืองของพลเอกเปรมฯภายหลังจากยุบสภาฯ แสดงให้เห็นชัดว่าเขายังมีได้ยุติบทบาททางการเมืองของตน ดังเห็นได้จากการเรียกประชุมลับในวันที่ 28 เมษายน ก่อนการยุบสภาฯ(29 เมษายน 2531)ของพลเอกเปรมฯ

³²โกสุม หักทองขวาง,“ยุทธการอภิปรายทั่วไปการต่อสู้ในวิถีรัฐสภาของเปรม-ชวลิตจริงหรือ?”,มติชนสุดสัปดาห์: 9-10.และไทยรัฐ(3 พฤษภาคม 2531)

³³สุวงศ์ จันทน์เพชร,“เปรม6คัมแบ็ก? จับตา1พลเอกกับ1พลตรี”,มติชน(27 กรกฎาคม 2531):17.

³⁴“เจาะลึกหน้าที่ต่อนานาภิเษมการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง”,ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11 (กรกฎาคม 2531):25-26.

³⁵“ปฏิวัติหลังเลือกตั้ง”,ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(มิถุนายน 2531):12.

โดยมีพลเอกชวลิตร่วมอยู่ด้วย³⁶, การเชิญสมาชิกระดับนำของบรรดาพรรคการเมืองที่เคยร่วมรัฐบาลเปรมฯและนายทหาร เช่น พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ นายมนตรี พงพานิช ฯลฯ ร่วมตีกอล์ฟ เพื่อแสดงความเป็นเอกภาพภายในของอดีตพรรคร่วมรัฐบาลภายหลังการยุบสภา และได้ย้าให้ผู้นำพรรคการเมืองเหล่านี้รักษาความสามัคคีปรองดองกันไว้ ซึ่งพลเอกชาติชายฯผู้อยู่ ณ.ที่นั่นด้วยก็ได้ให้สัมภาษณ์ยืนยันว่า"...พลเอกเปรมฯขอให้พรรคร่วมรัฐบาลหันหน้าเข้าหากัน ผมเชื่อว่าการเลือกตั้งครั้งนี้คงจะไม่มีการแข่งขันกันเองในพรรคฯร่วมรัฐบาล โดยจะมีการร่วมมือที่ดีต่อไป คำพูดที่ว่าให้หันหน้าเข้าหากันนั้น พลเอกเปรมฯเป็นคนพูด โดยพลเอกชวลิตฯนั่งฟังอยู่ด้วย และทุกคนที่ได้ยินก็ไม่มีปัญหาอะไรกันเลย..."³⁷ ในขณะที่เดียวกัน พลเอกเปรมฯยังทำการควบคุมบทบาททางการเมืองของกองทัพ ด้วยการไม่ลงนามอนุมัติให้พลเอกชวลิตฯลาออกจากตำแหน่งทางทหาร โดยหวังที่จะให้พลเอกชวลิตฯอยู่ในตำแหน่งทางทหาร เพื่อคำจูนอำนาจทางการเมืองของตนต่อไป การยอมรับถึงบทบาทและความสำคัญของกองทัพในการสนับสนุนตนขึ้นเป็นนายกฯจะเห็นได้จากกรกล่าวแก่นายทหารระดับสูงทุกเหล่าทัพของพลเอกเปรมฯที่ว่า"...ถ้าปราศจากกองทัพแล้ว ผมคงไม่ได้เป็นนายกรัฐมนตรี โดยที่พวกเราทั้งขอร้อง ทั้งบังคับ ทั้งให้กำลังใจที่จะให้ผมอยู่ในตำแหน่งนี้ และอยู่อย่างนี้ และอยู่อย่างมั่นใจว่าจะสามารถดูแลชาติ บ้านเมือง กองทัพ ดำรงอยู่อย่างมั่นคงด้วย..."ซึ่งในลักษณะนี้ย่อมเท่ากับเป็นการย้าว่า ทหารจะต้องคงดำเนินบทบาทดังกล่าวนี้อีกต่อไป³⁸ ซึ่งในระหว่างนั้นก็ปรากฏว่าเกิด *มหกรรมตบเท้าเข้าพบป้า* กันอย่างต่อเนื่อง โดยการขอเข้าพบและให้กำลังใจพลเอกเปรมฯเป็นระยะของบรรดาเหล่าทหารจากกองกำลังต่างๆมากมาย ภายใต้คำสั่งของลูกน้องคนสนิทของเขา พลเอกวันชัย เรืองตระกูล³⁹ ซึ่งเริ่มตั้งแต่ วันที่ 30 เมษายน บรรดานายทหารของกองทัพได้ทยอยเข้าพบพล.อ.เปรมฯที่บ้านพักสี่เสาเทเวศร์ เพื่อให้กำลังใจและรับทราบนโยบาย โดยทุกคนยืนยันว่ายังสนับสนุน

³⁶โกสุม หักทองขวาง,"ยุทธการอภิปรายทั่วไป การต่อสู้ในวิถีรัฐสภาของเปรม-ชวลิตจริงหรือ?",*มติชนสุดสัปดาห์*: 9-10.

³⁷*ไทยรัฐ*(3 พฤษภาคม 2531)

ถึงแม้ว่าพลเอกชวลิตฯจะให้สัมภาษณ์ว่า เหตุผลของการลาออกของเขา เป็นการทำตามคำสั่งญาติที่เขาได้ให้ไว้เมื่อครั้งที่เข้าดำรงตำแหน่งผู้บัญชาการทหารบกก็ตาม แต่ขณะเดียวกันก็มีกระแสข่าวว่าเขาต้องการที่จะมาดำรงตำแหน่งนายกฯแทนที่พลเอกเปรมฯต่อไป

³⁸"โค้งสุดท้ายของพลเอกเปรมฯโคจรจุดชนวนปฏิวัติ,"*มติชนสุดสัปดาห์*7(เมษายน 2531):8.

³⁹"ทหารซึกแถวตบเท้ามาหาเปรมฯ แดงพลัง,"*ข่าวพิเศษ-อาทิตย์* 11 (พฤษภาคม 2531):14.

สนุนพล.อ.เปรมฯต่อไป⁴⁰ ,วันที่ 10 พ.ค. นายทหารระดับผู้บังคับกองพันขึ้นไปจากกองทัพภาคที่ 1 และ 4 จำนวนประมาณ 150 นาย ซึ่งมีพล.ท.วัฒนชัย วุฒิศิริ แม่ทัพภาคที่ 1 ,พล.ท. วิเศษฐ์ อาจคุ้มวงศ์ แม่ทัพภาคที่ 4 และพล.อ.วันชัย เรืองตระกูล รองผู้บัญชาการทหารบก เป็นแกนนำเข้าเยี่ยมคารวะ ให้กำลังใจพล.อ.เปรมฯที่บ้านสี่เสาเทเวศร์ วันเดียวกัน พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ ผู้บัญชาการทหารบก ได้นำนายทหารระดับสูงจากกองบัญชาการทหารสูงสุด กองทัพบก กองทัพเรือ กองทัพอากาศ และกรมตำรวจร่วมรับประทานอาหารกับพล.อ.เปรมฯที่บ้านสี่เสาเทเวศร์ วันที่ 13 พ.ค. พล.ท.เกษม สงวนชาติศรไกร รองเสนาธิการทหารบก นำนายทหารระดับสูงจากกองทัพภาคที่ 9 และกองพลทหารราบที่ 11 จำนวน 40 นายเข้าเยี่ยมคารวะ ให้กำลังใจพล.อ.เปรมฯที่บ้านสี่เสาเทเวศร์⁴¹ วันที่ 6 มิถุนายน พลโทปัญญา สิงห์ศักดิ์ (เพื่อนร่วมรุ่นจปร.1 ของพลเอกชวลิต) นำกองพันจากกองพลปืนใหญ่ต่อสู้อากาศยาน (พล.ปตอ.) และกองพลทหารม้าที่ 2 รักษาพระองค์ เข้าพบให้กำลังใจพลเอกเปรมฯ⁴²

นอกจาก การสร้างขบวนการสนับสนุนตนเองขึ้นมาเพื่อแสดงพลังทางการเมือง โดยอาศัยกองกำลังทางทหารดังกล่าวข้างต้นแล้ว พลเอกเปรมฯยังได้การจัดตั้งกลุ่มพลังต่างๆ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรจากต่างจังหวัด เข้าพบให้กำลังใจและสนับสนุนตนเองถึงทำเนียบรัฐบาลอีกด้วย⁴³ เป็นต้นว่า ประชาชนจากจังหวัดราชบุรีและชัยภูมิประมาณ 400 คน เข้าพบให้กำลังใจ นายกษ.ในวันที่ 2 พฤษภาคม 2531 หรือ การที่กลุ่มผู้ประกอบการรถยนต์รับจ้าง "แท็กซี่" ในกรุงเทพฯ , กลุ่มประชาชนจาก 14 จังหวัดภาคใต้ประมาณ 1,000 คน , กลุ่มชาวสวนส้มโอนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม , กลุ่มชาวสวนทุเรียนระยอง , กลุ่มชมรมมะม่วงจังหวัดฉะเชิงเทรา , กลุ่มชมรมผู้พัฒนามะม่วงฉะเชิงเทราประมาณ 40 คน ทะยอยกันเข้าให้กำลังใจพลเอกเปรมฯที่บ้านพักสี่เสาเทเวศร์ตลอดเดือนมิถุนายน 2531⁴⁴

นอกเหนือจากการเคลื่อนไหวทางการเมืองดังกล่าวข้างต้นแล้ว ความต้องการที่จะกลับมาเป็นนายกษ.อีกครั้งหนึ่งของพลเอกเปรมฯ ยังได้รับการยืนยันจากนายทหารระดับนายพลผู้หนึ่งให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนว่า "...ในช่วงเปรม 4 และเปรม 5 ท่านนายกษ.ไม่ค่อยจะแสดงอาการออกมาอย่างชัดเจนในความต้องการที่จะกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรี โดยเฉพาะในช่วงเปรม 4 นั้น ท่านถึงกับแสดงความไม่ต้องการจะรับตำแหน่งด้วยซ้ำ แต่มันผิดกลับครั้งนี้ ครั้งนี้

⁴⁰ "ลำดับเหตุการณ์ยุบสภา," มติชนสุดสัปดาห์ 8 (พฤษภาคม 2531): 8.

⁴¹ โกลุม หักทองขวาง, "เปรมกับชวลิต ใครคือหัวหน้าพรรคทหาร บริศนาใหม่ทางการเมือง," มติชนสุดสัปดาห์ 8 (พฤษภาคม 2531): 8-9.

⁴² "ปฏิวัติหลังเลือกตั้ง," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (มิถุนายน 2531): 13.

⁴³ วรกิจ ประภานนท์, "กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม : ศึกษากรณีการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531," หน้า 48-50.

⁴⁴ สารสนเทศ 2 (กรกฎาคม 2531): 100/725.

เป็นครั้งแรกที่ท่านนายกฯแสดงออกค่อนข้างชัดเจนว่า ท่านต้องการกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งให้ได้ ..."⁴⁵

เหตุการณ์ทั้งหมดข้างต้น จึงแสดงให้เห็นชัดเจนว่า พลเอกเปรมยังคงมีทิท่าไม่ปฏิเสธความต้องการขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกฯอีกครั้งหนึ่ง ในขณะเดียวกัน กลับบั่นทอนอำนาจทางการเมืองของคู่ต่อสู้ พร้อมทั้งยังดำเนินการทางการเมืองเพื่อผลักดันตนขึ้นสู่ความเป็นผู้นำทางการเมืองอีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การใช้กองกำลังของกองทัพแสดงศักยภาพสนับสนุนตน ซึ่งผลจากการกระทำดังกล่าว ได้ลดทอนความชอบธรรมทางการเมืองของเขาลงเป็นลำดับ ดังคำพูดของเจ้าหน้าที่หน่วยข่าวกรองทหารที่ว่า "...การตบเท้าเข้าให้กำลังใจต่อพลเอกเปรมฯนั้น มันส่งผลด้านลบที่ร้ายกาจทีเดียวสำหรับนายก..."⁴⁶

เมื่อพิจารณาถึงบทบาทของผู้นำทั้งสองดังกล่าวข้างต้น จะพบว่า จุดประสงค์ร่วมอย่างหนึ่งของพวกเขา ก็คือ ตำแหน่งนายกรัฐมนตรี กล่าวคือ พลเอกเปรม แสดงท่าทีชัดเจนถึงความต้องการกลับมาดำรงตำแหน่งอีกครั้ง ไม่ว่าจะมองจากการไม่อนุมัติให้พลเอกชวลิตลาออก หรือความเห็นของคนใกล้ชิดของเขาเอง ส่วนพลเอกชวลิต ซึ่งมีสถานะเป็นผู้ได้บังคับบัญชา ในภาพหนึ่ง ยังแสดงบทบาทไปโดยปกติ อาทิ การหมั่นเวียนเข้าพบให้การสนับสนุนพลเอกเปรมฯ ประกอบทั้งคำให้สัมภาษณ์ที่ยืนยันตลอดมาถึงความสัมพันธ์ดั้งเดิมอันเหนียวแน่น ทว่า ในอีกมุมหนึ่ง ดังเห็นได้จากการวางเฉยของกองทัพต่อการยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจของฝ่ายค้าน และต่อการกรุยทางขึ้นสู่ตำแหน่งนายกฯของพลเอกเปรมก็ตาม ย่อมชี้ชัดว่า พลเอกชวลิตต้องการขึ้นสู่ตำแหน่งสูงสุดทางการเมืองเช่นเดียวกัน ดังนั้น ในขณะที่พลเอกเปรมพยายามที่จะสกัดกั้นมากเท่าไร พลเอกชวลิตก็ต้องยิ่งทำงานหนักขึ้นเท่านั้น เพราะทั้งต้องวางตัวให้เป็นทีไว้วางใจของ "นาย" และต้องปูฐานอำนาจทางการเมืองของตนเองอีกด้วย ซึ่งบทบาทและท่าทีของกองทัพ โดยเฉพาะจากพลเอกชวลิต ย่อมเป็นตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งที่พลเอกเปรมฯต้องนำไปพิจารณาประกอบว่า เขาจะกลับมาดำรงตำแหน่งผู้นำรัฐบาลอีกครั้งหนึ่งหรือไม่

ในบางครั้ง ท่ามกลางปรากฏการณ์ทางการเมืองที่เคลื่อนไหว และเปลี่ยนแปลงอยู่เป็นระยะๆ บทบาทของกองทัพในขณะนั้น จึงทำให้เกิดความคลุมเครือทางการเมือง จะมีก็เพียงการคาดหมายไปต่าง ๆ นานา จากสื่อมวลชน นักวิชาการ และนักการเมือง โดยเฉพาะในสองประเด็นดังกล่าวมาแล้วข้างต้น

อย่างไรก็ตาม เส้นทางการดำเนินการทางการเมืองเพื่อกรุยทางสู่ตำแหน่งทางการเมือง โดยเฉพาะการใช้กองทัพและกลุ่มประชาชนเพื่อเป็นตัวขับเคลื่อนทางการเมืองที่สำคัญของพลเอกเปรมฯ ก็กลับส่งผลลดทอนความชอบธรรมทางการเมืองของเขาด้วยตัวของมันเอง อย่างเห็นได้ชัด

⁴⁵"ไม่มีเปรม6," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (พฤษภาคม 2531): 18.

⁴⁶"ปฏิวัติหลังการเลือกตั้ง," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (มิถุนายน 2531): 12.

ไม่เพียงปัจจัยด้านฝ่ายทหารเท่านั้น ที่ส่งผลให้ความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรมฯ ในขณะนั้นตกอยู่ภายใต้ภาวะเสื่อมถอย กลุ่มต่างๆ ภายในสังคมยังเป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่ได้ก่อตัวเคลื่อนไหวทางการเมืองต่อต้านนายทศที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง ในลักษณะของคลื่นที่ขยายตัวโถมทับความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรมฯ อย่างต่อเนื่องลูกแล้วลูกเล่า

3.3.2 ปัจจัยด้านประชาชน

ในช่วงระยะเวลาระหว่างการหาเสียงเลือกตั้งส.ส. 3 เดือน ปรากฏว่าได้เกิดกระแสคัดค้านตัวผู้ที่จะเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีโดยไม่ผ่านกระบวนการเลือกตั้งซึ่งก็คือ พลเอกเปรม ตินสุลานนท์ จากกลุ่มพลังต่างๆ ในสังคมอย่างต่อเนื่อง กว้างขวาง และมากกว่าสมัยใดๆ เป็นที่น่าสังเกตว่า กระแสต่อต้านซึ่งเกิดขึ้นในหมู่นิสิตนักศึกษา นักวิชาการ สื่อมวลชน และประชาชนในขณะนั้น มีความเห็นไปในแนวทางเดียวกันทั้งสังคม นั่นคือ ไม่ต้องการที่จะได้นายทศที่ไม่ได้มาจากส.ส. โดยเฉพาะนายทศคนเดิมอีกต่อไป สำหรับรูปแบบหรือลักษณะของการต่อต้านนั้น ได้ดำเนินไปอย่างหลากหลายทั้งการอภิปราย การชุมนุมปราศรัย การเข้าพบบุคคลสำคัญเพื่อยื่นหนังสือ การให้สัมภาษณ์ การถวายฎีกา การเขียนบทความ การเสนอข่าวสาร⁴⁷ ทั้งนี้ โดยอาจสรุปกิจกรรมดังกล่าวในแต่ละเดือนของกลุ่มพลังต่างๆ เหล่านั้น ตั้งแต่หลังการยุบสภาจนกระทั่งก่อนการจัดตั้งรัฐบาล ภายหลังจากการเลือกตั้งทั่วไปวันที่ 24 กรกฎาคม 2531 ได้ดังต่อไปนี้

กลุ่มนิสิตนักศึกษา ถือได้ว่าเป็นพลังที่เริ่มเคลื่อนไหวตั้งแต่แรกอย่างต่อเนื่องมากที่สุด หรือจะกล่าวได้ว่า คือ หัวทอกของกระบวนการต่อต้านเปรมฯ ก็ได้ ทั้งนี้ หลังจากพลเอกเปรมฯ ยุบสภาได้เพียงวันเดียว นายประเสริฐ กิจสุวรรณรัตน์ เลขาธิการสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย(สนนท.) ได้เข้ามออบกระเช้าดอกไม้จันทร์ต่อพลเอกเปรม แสดงความไม่เห็นด้วยกับการที่เขายุบสภาเพื่อหนีการเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจ รวมทั้งได้ยื่นจดหมายเปิดผนึกถึงผู้ที่ได้รับการคาดหมายว่ามีโอกาสที่จะขึ้นมาเป็นนายทศ เช่น ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช พลเอกเปรม ตินสุลานนท์ พลเอกชวลิต ยงใจยุทธ และ ดร.อุกฤษ มงคลนาวินให้ลงสมัครรับเลือกตั้งส.ส. นอกจากนั้นแล้ว ภายใต้นาม“กลุ่มอาสาเพื่อประชาธิปไตย”, “โครงการประชาธิปไตยเพื่อประชาธิปไตย”, “ศูนย์ศึกษาเพื่อประชาธิปไตย” และ “ศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาเพื่อประชาธิปไตย” พวกเขาได้เริ่มออกแถลงการณ์เรื่องประชาธิปไตยและการเลือกตั้งแก่ประชาชนทั้งในต่างจังหวัดและกรุงเทพฯ ทั้งในลักษณะของ“การเคาะประตู” การจัดนิทรรศการฯ การจัดการอภิปรายฯ การแจกใบปลิว การใช้รถขยายเสียง การติดโปสเตอร์ และการแจกจุลสาร⁴⁸

⁴⁷ วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, “ผลแห่งพลังมหาชนต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย,” สยามรัฐ (8 สิงหาคม 2531): 3.; สารสนเทศ 2 (มิถุนายน 2531): 100/642. และ สารสนเทศ 2 (กรกฎาคม 2531): 100/760.

⁴⁸ “ขบวนการนักศึกษาในสถานการณ์เลือกตั้ง 31 คลื่นที่เผชิญหน้าระบอบเปรมมาธิปไตย,” ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (มิถุนายน 2531): 19-20.

สืบเนื่องจากความยาวนานของระบอบ“เปรมราชูปถัมภ์” ประกอบทั้งปรากฏการณ์การให้กำลังใจและการสำแดงพลังของกองทัพเพื่อสนับสนุนพลเอกเปรมฯขึ้นสู่ตำแหน่งผู้นำทางการเมืองอีกครั้ง โดยการหมุนเวียนของนายทหารระดับคุมกำลังจากส่วนต่างๆทั่วประเทศเข้าพบให้กำลังใจ“นาย”ที่บ้านพักสี่เสาเทเวศน์ดังกล่าวมาแล้ว⁴⁹ รวมทั้งกระแสข่าวการปฏิวัติจากฝ่ายทหาร โดยเฉพาะแนวทางการปฏิวัติโดยสันติของพลเอกชวลิตฯ ปรากฏว่า ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาต่อต้านจากกลุ่มพลังต่างๆในสังคม โดยเริ่มจาก ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ซึ่งได้แสดงความคิดเห็นต่อต้านพลเอกเปรมฯ ทั้งจากการเขียนคอลัมน์ การให้สัมภาษณ์ผ่านทางหนังสือพิมพ์ และก็ได้ยืนยันความคิดเห็นนี้เสมอมา สารระของการต่อต้านฯ ก็คือ พลเอกเปรมฯนั่นเองที่เป็นปัญหาของการบริหารราชการแผ่นดินภายใต้ระบบการปกครองของเขา นอกจากนั้นม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ยังได้วิพากษ์วิจารณ์แนวทางการปฏิวัติโดยสันติของพลเอกชวลิตฯอย่างหนักหน่วงอีกด้วย⁵⁰ ส่วนด้านนักวิชาการก็ได้มีการรวมตัวกันของกลุ่ม 99 นักวิชาการ ถวายฎีกาต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมุ่งที่จะให้พลเอกเปรมฯ ในฐานะหัวหน้ารัฐบาลรักษาการวางตัวเป็นกลางทางการเมืองในช่วงระหว่างการเลือกตั้ง ดังจะพบว่าเนื้อหาฎีกาสื่อเอาไว้ชัดเจนว่า

“...(1)ความวุ่นวายสับสนในทางการเมือง ความเสื่อมศรัทธาของประชาชนที่มีต่อระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภาได้ทวีความรุนแรงขึ้นทุกขณะ การแตกแยกสามัคคี เกิดขึ้นในหมู่ทหาร ข้าราชการและประชาชน ก็เนื่องมาจากผู้นำทางการเมืองที่รักษาการในตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลมิได้วางตนเป็นกลางอย่างแท้จริง แต่กระทำการอันเป็นการแอบอิงสถาบันหลักของบ้านเมือง โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์และพระบรมวงศ์ชั้นสูง

⁴⁹ วรกิจ ประภานนท์, “กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม: ศึกษากรณีการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531,” หน้า 51-52 และ “สัมภาษณ์ ชัยอนันต์ สมุทวณิช อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, “มติชนสุดสัปดาห์ 8 (มิถุนายน 2531): 14.

ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เคยเขียนและแสดงความคิดเห็นสนับสนุนพลเอกเปรมฯ ในระยะก่อนหน้า

⁵⁰ “ไม่มีเปรม 6,” ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (พฤษภาคม 2531): 19.

“กลุ่ม 99 นักวิชาการประกอบด้วยอาจารย์มหาวิทยาลัย 59 คน นักวิจัย และนักวิชาการอิสระ 9 คน ข้าราชการและพนักงานรัฐวิสาหกิจ 7 คน นักธุรกิจ 5 คน นักหนังสือพิมพ์ 4 คน ผู้ทำงานองค์กรเอกชน 4 คน ไม่ระบุอาชีพ 4 คน บัณฑิตและนักศึกษา 3 คน เจ้าหน้าที่สถาบันและโครงการ 2 คน ตัวแทนสถาบัน 1 คน และทนายความ 1 คน จาก สารสนเทศ 2 (มิถุนายน 2531): 100/643.

ปล่อยให้มีการนำกำลังทหารของชาติ ซึ่งมีไว้เพื่อป้องกันประเทศ และช่วยพัฒนาประเทศ มาแสดงพลังสนับสนุนสถานภาพทางการเมืองส่วนบุคคล จนก่อให้เกิดการแบ่งพรรคแบ่งพวกจนเกินความจำเป็น (2)หากประเทศชาติต้องการดำเนินตามครรลองระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขอย่างแท้จริงแล้ว การวางตนเป็นกลางของผู้นำทางการเมือง การยึดมั่นในความเป็นธรรม หลักสันติวิธีในการปรับความเข้าใจและแก้ไขความขัดแย้งการละเว้นวิธีการปลุกปั่นยุยงหมู่ชน จึงจะเป็นหนทางที่เหมาะสมในการป้องกันสภาพการณ์และสถานการณ์ที่ไม่พึงปรารถนา อีกทั้งเป็นการสร้างบรรยากาศทางการเมืองที่สอดคล้องกับหลักการของระบอบประชาธิปไตยและลักษณะของสังคมไทยด้วย...ข้าพระพุทธเจ้า...ขอรับพระบรมราชานุญาตนั้นได้ยังให้ผู้นำทางการเมืองในตำแหน่งหัวหน้าคณะรัฐบาลวางตนเป็นกลางทางการเมืองอย่างแท้จริง ละเว้นการแอบอิงสถาบันใดๆมาเพื่อคงตำแหน่งทางการเมืองของตนไว้..."⁵¹

ผลจากการถวายนฎีกา ซึ่งสืบเนื่องมาจากการที่ฝ่ายทหารได้แสดงพลังสนับสนุนอำนาจทางการเมืองของพลเอกเปรมฯ โดยไม่ใส่ใจรับฟังความคิดเห็นของกลุ่มอื่นในสังคมดังกล่าว ก่อให้เกิดการขยายตัวของกระแสการต่อต้านพลเอกเปรมฯไปในหมู่นิสิตนักศึกษา(ซึ่งเคลื่อนไหวก่อนหน้านี้ดังกล่าวมาแล้ว) กลุ่มพลังฝ่ายขวา สื่อมวลชน และประชาชน

ด้านนิสิตนักศึกษา ได้เข้ารับกระแสต่อต้านด้วยการเคลื่อนไหวทางการเมืองในหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการให้สัมภาษณ์สื่อมวลชน การจัดอภิปราย การชุมนุมปราศรัย การยื่นหนังสือต่อนักการเมืองและบุคคลสำคัญ การเข้าพบบุคคลสำคัญทางการเมือง โดยเรียงลำดับบทบาททางการเมืองของพวกเขา ได้ดังนี้

-วันที่ 1 มิถุนายน 2531 ตัวแทนองค์การบริหารสโมสรนิสิตจุฬายฯ 7 คน ได้เข้ายื่นหนังสือต่อนายกฯ เพื่อเรียกร้องให้อธิบายความชัดเจนกรณีนักวิชาการ 99 คนถวายนฎีกา และขอให้พลเอกเปรมฯลงสมัครรับเลือกตั้งเป็นส.ส.⁵²

-วันที่3มิถุนายน 2531มีการจัดการอภิปรายสนับสนุนการถวายนฎีกาที่มหาวิทยาลัยรามคำแหง⁵³

⁵¹"คลื่นการเมืองก่อนการเลือกตั้งเมื่อพลเอกเปรมถูกถวายนฎีกา,"ผู้จัดการรายสัปดาห์5(มิถุนายน 2531):118.

⁵²สารสนเทศ 2(กรกฎาคม 2531):100/759.

-วันที่4-6มิถุนายน2531มีการจัดการอภิปรายสนับสนุนการถวายฎีกาที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย⁵⁴

-วันที่17มิถุนายน2531 ขบวนการนิสิตนักศึกษาภายใต้การนำของสหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย(สนนท.)จัดการอภิปรายรณรงค์การเลือกตั้งและเรียกร้องประชาธิปไตยที่สนามหลวง โดยการชูประเด็นนายกษัตริย์ต้องมาจากการเลือกตั้ง และทหารต้องวางตัวเป็นกลางทางการเมืองเป็นสำคัญ⁵⁵

-วันที่23กรกฎาคม 2531 สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย(สนนท.)พร้อมด้วยนักศึกษาประมาณ 200 คน ชุมนุมรณรงค์คัดค้านนายกษัตริย์ที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง⁵⁶

-วันที่ 23 กรกฎาคม พ.ศ.2531 นายอนุสรณ์ ธรรมใจ นายกองกิจการบริหารสโมสรนิสิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ประกาศว่าเมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้นแล้ว พวกเขาจะจัดการชุมนุมขึ้นที่ท้องสนามหลวง เพื่อคัดค้านกรณีที่นายกษัตริย์ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง⁵⁷

-วันที่ 24 กรกฎาคม 2531(วันเลือกตั้ง) นายอนุสรณ์ ธรรมใจ นายกอบ.จ.เข้าพบ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เพื่อขอให้เซ็นชื่อสนับสนุนนายกษัตริย์ที่มาจากจากการเลือกตั้ง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ เซ็นชื่อ ทั้งยังกล่าวสนับสนุนระบอบประชาธิปไตยด้วย⁵⁸

-วันที่ 25 กรกฎาคม 2531 สหพันธ์นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย(สนนท.)และสภาแรงงาน 4 กลุ่ม ร่วมกันชุมนุมคัดค้านนายกษัตริย์ที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งณ.บริเวณท้องสนามหลวง⁵⁹

-วันที่ 26 กรกฎาคม 2531 ตัวแทนนิสิตนักศึกษาจาก 3 สถาบัน คือ องค์การนิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์วิทยาเขตกำแพงเพชร องค์การมหาวิทยาลัยรามคำแหง และสหพันธ์

⁵³“ล้มรัฐบาลรักษาการ,”ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(มิถุนายน 2531):17.

⁵⁴“ล้มรัฐบาลรักษาการ,”ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(มิถุนายน 2531):17.

⁵⁵“ขบวนการนักศึกษา ในสถานการณ์เลือกตั้ง 31 คลื่นที่เผชิญหน้าระบอบเปรมมาธิปไตย,”ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(มิถุนายน 2531):20-21.

⁵⁶“เจาะลึก กษัตริย์ ต่อหน้าที เกมการเมือง ก่อนและหลังการเลือกตั้ง,”ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(กรกฎาคม 2531):26.

⁵⁷ณรงค์ สินสวัสดิ์,การเมืองไทย:การวิเคราะห์เชิงจิตวิทยา,หน้า182.

⁵⁸“เจาะลึก กษัตริย์ ต่อหน้าที เกมการเมือง ก่อนและหลังการเลือกตั้ง,”ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(กรกฎาคม 2531):27.

⁵⁹“เจาะลึก กษัตริย์ ต่อหน้าที เกมการเมือง ก่อนและหลังการเลือกตั้ง,”ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(กรกฎาคม 2531):26.

นิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย(สนทท.)ได้เข้าพบพลเอกชวลิต ยงใจยุทธ เพื่อขอคำยืนยันว่า ทหารจะวางตัวเป็นกลางในการสรรหาตัวนายกฯ⁶⁰

-วันที่ 27 กรกฎาคม 2531 ขณะที่อดีตพรรคข่วมรัฐบาลเปรม5 พร้อมกับพรรคสหประชาชาติไทย เดินทางเข้าพบพลเอกเปรมฯ กลุ่มนิสิตนักศึกษาและประชาชนนับพันคน ได้รวมตัวกันที่ท้องสนามหลวง และเตรียมเดินทางไปยังบ้านพักพลเอกเปรมฯ ทว่าก็ถูกตำรวจสกัดเอาไว้⁶¹

กระแสการต่อต้าน คนนอก เข้ามาเป็นนายกฯ ยังได้ลุกลามไปทั่วทั้งเหล่านักวิชาการ และสื่อมวลชนอีกด้วย อาทิ วันที่15 พฤษภาคม2531นักวิชาการจากหลายสถาบันจัดการอภิปรายเรื่อง"รัฐบาลเงาสร้างประชา ธิปไตยได้อย่างไร"ขึ้นที่โรงแรมอิมพีเรียล กรุงเทพฯ โดยผู้อภิปรายส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยกับการที่พลเอกเปรมฯจะกลับมาดำรงตำแหน่งนายกฯอีกครั้งหนึ่ง อีกทั้งยังเรียกร้องให้นายกฯ มาจากการเลือกตั้ง ,วันที่ 1 กรกฎาคม 2531 มีการสัมมนาเรื่อง ปัญหาการพัฒนาการเมืองไทยในปัจจุบัน ที่คณะรัฐศาสตร์ จุฬาฯ นักวิชาการเห็นพ้องกันว่า ทหารไม่ควรเข้ามายุ่งเกี่ยวทางการเมืองและพลเอกเปรมฯไม่ควรจะเป็นนายกฯอีก,นายธีรยุทธ บุญมี นักวิชาการสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้สัมภาษณ์แก่สรุปข่าวในประเทศของวารสารมติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 24 กรกฎาคม 2531ระบุว่า"...หากรัฐบาลใหม่เป็นรัฐบาลเปรม ความชอบธรรมทางการเมืองจะลดต่ำลงเรื่อยๆ..."และวันที่27กรกฎาคม2531ที่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ มีการอภิปรายเรื่อง การเมืองหลังการเลือกตั้ง ซึ่งเนื้อหาสาระก็แสดงความไม่เห็นด้วยที่พลเอกเปรมฯจะกลับมาดำรงตำแหน่งนายกฯอีกครั้งหนึ่ง

ทางด้านสื่อมวลชน ก็ได้เสนอความคิดเห็นอย่างกว้างขวางต่อประเด็นการปูทางเพื่อสืบตำแหน่งนายกฯของพลเอกเปรมฯ รวมทั้งกรณีการวางตัวเป็นเอกเทศ และการดำเนินการทางการเมืองที่ไม่รับผิดชอบต่อประชาชน ซึ่งเห็นได้จากการพยายามหลีกเลี่ยงการอภิปรายไม่ไว้วางใจ การอาศัยกำลังของกองทัพเป็นฐานพิทักษ์และสนับสนุนอำนาจทางการเมืองของตน เป็นต้น นอกจากนี้ พวกเขายังเรียกร้องให้พลเอกเปรมฯลงสมัครรับเลือกตั้ง เพื่อให้นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้งตามครรลองของระบอบประชาธิปไตยอีกด้วย กระแสการต่อต้านตัวพลเอกเปรมฯดังกล่าวของสื่อมวลชน สะท้อนให้เห็นได้จากบทความเชิงคัดค้านของพวกเขาตลอดมาตั้งแต่ภายหลังการยุบสภาจนกระทั่งช่วงการจัดตั้งรัฐบาลอย่างมากมาย ดังนี้ เดือนเมษายน-พฤษภาคม พ.ศ.2531 มีบทความทั้งในหนังสือพิมพ์ และวารสาร ที่แสดงความคิดเห็นคัดค้านการกลับมาเป็นนายกฯ ของพลเอกเปรม ดิถสุลานนท์ถึง 15 คอลัมน์(ดูรายชื่อและแหล่งที่มาของบทความได้ในภาคผนวก ข.) เดือนมิถุนายน พ.ศ.2531 มีบทความทั้งในหนังสือพิมพ์ และวารสาร ที่

⁶⁰ สารสนเทศ2(สิงหาคม 2531):100/870.

⁶¹"นายกเงา,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(สิงหาคม 2531):13.

แสดงความคิดเห็นคัดค้านการกลับมาเป็นนายกฯ ของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ 6 คอลัมน์(ดูรายชื่อและแหล่งที่มาของบทความได้ในภาคผนวก ข.) เดือนกรกฎาคม พ.ศ.2531 มี บทความในวารสารที่แสดงความคิดเห็นคัดค้านการกลับมาเป็นนายกฯ ของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ถึง 10 คอลัมน์(ดูรายชื่อและแหล่งที่มาของบทความได้ในภาคผนวก ข.)

ส่วนการเคลื่อนไหวของประชาชน ก็มักจะอยู่ในลักษณะการเข้ามีส่วนร่วม และให้การสนับสนุนต่อกิจกรรมต่างๆ ซึ่งถูกจัดขึ้นโดยกลุ่มต่างๆ⁶² อย่างไรก็ดี จากผลการสำรวจทัศนคติของประชาชนในสาขาอาชีพต่างๆทั่วประเทศต่อผู้นำรัฐบาลของสถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ปรากฏว่า พลตรีจำลอง ศรีเมือง และพลเอกอาทิตย์ กำลังเอก ได้รับคะแนนนิยมมากกว่าพลเอกเปรมฯ⁶³ และผลการสำรวจความคิดเห็นคนกรุงเทพฯของหนังสือพิมพ์ไทยรัฐหรือไทยรัฐโพลล์ ที่ปรากฏว่า 20.5%เห็นว่าพลเอกเปรมฯจะไม่ได้รับการแต่งตั้งให้กลับมาเป็นนายกฯอีก ขณะเดียวกันกลับเชื่อว่าพลตรีจำลองจะได้เป็นนายกฯ ส่วน 19.3% เห็นว่าพลเอกอาทิตย์จะได้เป็นนายกฯ และ 41.3%ไม่ระบุว่าใครจะขึ้นมาเป็นนายกฯนั้น⁶⁴ ก็แสดงถึงการไม่ยอมรับในตัวพลเอกเปรมฯของพวกเขาได้อย่างดียิ่ง นัยหนึ่ง ย่อมเป็นการสื่อถึงการที่สังคมยังมีทางเลือกผู้นำอื่นๆที่ไม่ใช่พลเอกเปรมฯก็ได้อีกด้วย

หากพิจารณาภาพโดยรวมทั้งหมด จะเห็นได้ถึงลักษณะของกระแสการต่อต้านที่ค่อยๆ ก่อตัว ลุกกลาม และขยายตัวออกไปเรื่อยๆสู่กลุ่มพลังต่างๆในสังคม กระทั่งกลับกลายเป็นแรงคัดค้านที่มีเป้าหมายเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นั่นก็คือ ไม่ต้องการนายกฯที่ไม่ผ่านกระบวนการเลือกตั้งอีกต่อไป

แน่นอนว่า กระบวนการต่อต้านนายกฯที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้งของมหาชนดังกล่าวข้างต้น ย่อมส่งผลโดยตรงต่อความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรมฯ โดยเฉพาะต่อกรณีที่เขาจะกลับมาดำรงครองอำนาจทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง ในแง่หนึ่ง ทัศนคติในทางลบจากกลุ่มพลังต่างๆภายในสังคม จึงย่อมเป็นภาพกลับกันของสภาวะที่เสื่อมถอยทางการเมืองของพลเอกเปรมฯ ยิ่งไปกว่านั้น กระบวนการดังกล่าว ยังได้ส่งผลกระทบมาถึงพรรคการเมือง ซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยทางการเมืองที่สำคัญอันหนึ่ง ที่จะผลักดันบุคคลในระดับผู้นำเข้าสู่ตำแหน่งนายกฯ อีกทั้งยังจะคอยเป็นฐานสนับสนุนเสถียรภาพของรัฐบาลอีกด้วย

⁶²วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, "ผลแห่งพลังมหาชนต่อการปกครองระบอบประชาธิปไตย," สยามรัฐ(8 สิงหาคม 2531):3.

⁶³"แผนรุกรณาตแนวร่วมใหม่ ใครก็ได้ที่ไม่ใช่เปรม," มติชนสุดสัปดาห์7(พฤหัสบดี 2531):9.

⁶⁴สารสนเทศ2(กรกฎาคม 2531):100/763.

3.3.3 ปัจจัยด้านนักรการเมือง

บทบาท ทำที่ทางการเมืองของพรรคการเมืองต่างๆต่อประเด็นที่มาของนายกรัฐมนตรี ในระหว่างนั้น สามารถแบ่งออกเป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ นั่นคือ กลุ่มพันธมิตรฝ่ายค้านเดิม กับ อดีตพันธมิตรร่วมรัฐบาลเปรมฯ

ก.กลุ่มพันธมิตรฝ่ายค้านเดิม จากประสบการณ์ทางการเมืองในระบบเปรมฯที่ดำเนินมานานถึงเกือบ 9 ปี จะพบว่า ความสำเร็จไปอยู่ที่พรรคการเมืองร่วมรัฐบาล ซึ่งสามารถดำเนินการทางการเมืองในฐานะฝ่ายบริหารอย่างต่อเนื่อง และค่อนข้างมีเสถียรภาพ ทั้งนี้ โดยอาศัยการคุ้มครองของ พลเอกเปรมฯซึ่งมีฐานสนับสนุนจากกองทัพอีกชั้นหนึ่ง ในลักษณะนี้ การครองอำนาจทางการเมืองของพรรคร่วมรัฐบาลจึงค่อนข้างเป็นการผูกขาด โดยที่แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองอยู่บ้างในรูปของการปรับปรุงคณะรัฐมนตรีและการยุบสภาเพื่อเลือกตั้งใหม่ ทว่า เมื่อการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง รัฐบาลผสมที่สร้างขึ้นใหม่ ก็จะเป็นการผสมระหว่างพรรคการเมืองที่เคยร่วมรัฐบาลนั่นเอง ด้วยเหตุนี้ หนทางการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของพรรคฝ่ายค้าน จึงถูกจำกัดลงอย่างมากด้วยสภาพที่เป็นอยู่ดังกล่าว⁶⁵ อย่างไรก็ตาม ช่วงรอยต่อระหว่างรัฐบาลเปรมฯกับรัฐบาลชาติชายฯ พวกเขาก็ได้พยายามปรับเปลี่ยนการดำเนินบทบาททางการเมืองเพื่อช่วงชิงตำแหน่งทางการเมืองจากคณะรัฐบาลในหลายรูปแบบ ดังเช่น การที่พรรคการเมืองฝ่ายค้านอันประกอบไปด้วยพรรคประชาธิปัตย์ พรรครวมไทย พรรคสหประชาชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคก้าวหน้า พรรคมวลชน พรรคชาติประชาชาติไทย พรรคแรงงานประชาชาติไทย และพรรคเสรีนิยม ร่วมกันยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะ⁶⁶ หรือ ภายหลังจากที่พลเอกเปรมฯยุบสภาฯ กลุ่มพรรคร่วมฝ่ายค้านฯปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ทางการเมือง โดยการหันกลับมาเคลื่อนไหวทางการเมือง ด้วยการพยายามที่จะฉีกกำลังกันเป็น "พรรคไม่เอาเปรมฯ" ในรูปแบบพันธมิตรทางการเมือง จนถึงกับมีความพยายามที่จะยุบพรรคฝ่ายค้านต่างๆ อันได้แก่ กลุ่ม 10 มกรา พรรครวมไทย พรรคกิจประชาคม พรรคสหประชาชาติไทย พรรคชาติประชาชาติไทย พรรคก้าวหน้า และกลุ่มนายบุญเท่ง 15 คน รวมเข้าเป็นพรรคการเมืองเดียวกัน⁶⁷ ดังจะเห็นได้จากคำกล่าวของนายอุทัย พิมพ์ใจชน หัวหน้าพรรคก้าวหน้า ที่ว่า "...พรรคฝ่ายค้านร่วมนั้นไม่เอาเปรมอย่างแน่นอน จะไม่มีการเปลี่ยนแปลงการไม่เอาเปรมในส่วนของพรรคฝ่าย

⁶⁵ วรกิจ ประภานนท์, "กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม: ศึกษากรณีการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531," หน้า 45.

⁶⁶ สารสนเทศ 2 (พฤษภาคม 2531): 100/505.

⁶⁷ "ฝ่ายค้านตั้งพรรคบทพิ สุ จน์ แนวนรบไม่ เอกเปรม," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 1 1 (พฤษภาคม 2531) : 16. และ "ล้มกระดานแผนพิฆาตพันธมิตรค้านเปรม," สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 34 (พฤษภาคม 2531): 8.

ด้านอย่างแน่นอน..."⁶⁸ ทว่าในเวลาต่อมา การรวมพรรคดังกล่าวก็ล้มเหลวลง⁶⁹ อย่างไรก็ดี ภายหลังจากนั้น พรรคฝ่ายค้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพรรคประชากรไทย ปวงชนชาวไทย มวลชน ก็ยังมีเป้าหมายไปในแนวทางเดิมนั้นคือ การชูประเด็น "ไม่เอาเปรมฯ" ดังจะเห็นได้จากการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อมวลชน และการปราศรัยหาเสียง ซึ่งอาจสรุปตามลำดับเวลาของแต่ละพรรคได้ดังนี้

พรรคประชากรไทย

-นายสมัคร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทย ให้สัมภาษณ์กับสยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ฉบับวันที่ 8-14 พฤษภาคม พ.ศ.2531 ว่าภายหลังจากการเลือกตั้งในวันที่ 24 กรกฎาคม จะไม่มีทางที่พลเอกเปรม ติณสูลานนท์จะกลับมาดำรงตำแหน่งอีกครั้งหนึ่ง

-สรุปข่าวในประเทศของวารสารมติชนสุดสัปดาห์ ฉบับวันที่ 3 กรกฎาคม 2531ระบุว่า นายสัญญา สติรบุตร รองเลขาธิการพรรคประชากรไทย ให้สัมภาษณ์ว่า "...ทางพรรควิเคราะห์ว่าการเมืองหลังการเลือกตั้งแล้ว มีความมั่นใจว่าพลเอกเปรม ติณสูลานนท์จะไม่ได้กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกสมัยหนึ่ง เพราะทหารไม่เอาด้วย..."

-คอลัมน์ มองการเลือกตั้งผ่านอาทิตย์-สมัคร สัญญาแห่งอนาคตของขบวนการไม่เอาเปรม ของวารสารมติชนสุดสัปดาห์ฉบับวันที่ 31 กรกฎาคม เสนอข่าวถึงการที่นายสมัคร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทย ได้กล่าวปราศรัยหาเสียงเลือกตั้งส.ส. โดยส่วนหนึ่งได้กล่าวเชิงคัดค้านการกลับมาดำรงตำแหน่งนายกฯของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์อย่างชัดเจน

-ในคืนวันเลือกตั้ง นายสมัคร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทย ได้กล่าวผ่านช่อง 3 ว่า การจัดตั้งรัฐบาลควรเป็นเรื่องของส.ส. พลเอกเปรมฯและขบวนการที่พยายามจะสนับสนุนพลเอกเปรมฯให้เป็นนายกฯควรจะยุติบทบาทของตน⁷⁰

พรรคมวลชน

-นายเฉลิม อยู่บำรุง หัวหน้าพรรคกล่าวว่าในการเลือกตั้งครั้งนี้ เขาชูธงไม่เอาพลเอกเปรมแน่นอน⁷¹

⁶⁸ "สัมภาษณ์อุทัย พิมพ์ใจชน," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (พฤษภาคม 2531): 22.

⁶⁹ "สนทนาวีระ มุกสิกพงศ์ พลเอกเปรมถึงเวลาลงจากเก้าอี้," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (พฤษภาคม 2531): 8.

⁷⁰ "เจาะลึกนาทิต่อนาทิเกมการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (กรกฎาคม 2531): 27.

⁷¹ "ฝ่ายค้านตั้งพรรคบทพิสูจน์แนวรบไม่เอาเปรม," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (พฤษภาคม 2531): 17.

พรรคปวงชนชาวไทย

-พลเอกอาทิตย์ กำลังเอกหัวหน้าพรรคปวงชนชาวไทย ให้สัมภาษณ์สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ ฉบับวันที่ 10-16 กรกฎาคม 2531 ว่าการดำรงตำแหน่งนายกฯของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ไม่มีความเหมาะสม เนื่องจากมิได้มาตามระบอบประชาธิปไตย

-คอลัมน์ มองการเลือกตั้งผ่านอาทิตย์-สมัคร สัญญาณแห่งอนาคตของขบวนการไม่เอาเปรม ของวารสารมติชนสุดสัปดาห์ฉบับวันที่ 31 กรกฎาคม เสนอข่าวถึงการที่พลเอกอาทิตย์ กำลังเอก หัวหน้าพรรคปวงชนชาวไทย ได้กล่าวปราศรัยหาเสียงเลือกตั้งส.ส. โดยส่วนหนึ่งได้กล่าวเชิงคัดค้านการกลับมาดำรงตำแหน่งนายกฯของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์อย่างชัดเจน

พรรครวมไทย

-นายณรงค์ วงศ์วรรณ หัวหน้าพรรครวมไทย กล่าวปราศรัยหาเสียงที่ภาคเหนือ ในวันที่ 21 ก.ค.2531 เนื้อหาส่วนหนึ่งชัดเจนว่า เขาจะปฏิเสธการเข้าร่วมรัฐบาลที่มีพลเอกเปรมฯเป็นนายกฯอย่างแน่นอน⁷²

-นายณรงค์ วงศ์วรรณ หัวหน้าพรรครวมไทย กล่าวก่อนการเลือกตั้ง 3 วันว่า พรรครวมไทยจะไม่เข้าร่วมรัฐบาลที่มีพลเอกเปรมฯเป็นนายกฯ

-นายวีระ มุสิกพงศ์ แกนนำกลุ่ม 10 มกรา ให้สัมภาษณ์หนังสือพิมพ์ข่าวพิเศษฉบับวันอาทิตย์ที่15-21พ.ค.ว่า "...พลเอกเปรมไม่ควรกลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีก..."

พรรคกิจประชาคม

-หัวหน้าพรรคฯ คือ นายบุญชู โรจนเสถียร กล่าวในการสัมมนาผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรคฯเมื่อวันที่19มิถุนายน 2531ว่าส.ส.ของพรรคการเมืองต่างๆถึงกับไร้ความสามารถที่จะเป็นนายกฯแล้วหรือ จึงต้องเรียกร้องเอาคนนอกเจ้าเก่า หน้าเดิมมาเป็นนายกฯอีก⁷³

จึงกล่าวได้ว่า ด้วยความต้องการบรรลุเป้าหมายทางการเมือง ไม่ว่าจะโดยความตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ท่าทีของพรรคฯฝ่ายค้านในขณะนั้น ส่วนใหญ่ได้กลับกลายเป็นแกนนำสำคัญในขั้วพรรคการเมืองที่ทำการต่อต้านพลเอกเปรมฯอย่างเด่นชัด และต่อเนื่อง ในหลายรูปแบบดังกล่าวข้างต้น

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างที่อดีตพรรคฯร่วมรัฐบาลเปรม5รวมตัวกันจัดตั้งรัฐบาลเมื่อการเลือกตั้งฯเสร็จสิ้นลงนั้น ทางด้านอดีตพรรคฯฝ่ายค้านก็ได้มีความพยายามที่จะเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลเช่นกัน ดังเห็นได้จากที่พรรคฯฝ่ายค้านทั้ง 8 พรรคดังกล่าว ได้ร่วมกันยื่นหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เพื่อทรงทราบกรณีที่รัฐบาลได้กระทำการฝ่าฝืน

⁷²"เจาะลึกหน้าที่ต่อหน้าที่เกมการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11 (กรกฎาคม 2531):24.

⁷³สารสนเทศ 2(กรกฎาคม 2531):100/738.

รัฐธรรมนูญโดยการแต่งตั้งรัฐมนตรีเกิน 44 คน⁷⁴ หรือการรวมตัวกันของพวกเขา ซึ่งประกอบด้วยพรรคประชากรไทย พรรคมวลชน พรรคปวงชนชาวไทย พรรคก้าวหน้า พรรครวมไทย พรรคกิจประชาคม สันนิบาตพลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคม ขึ้นเป็นนายก⁷⁵ รวมทั้งการที่พรรคฝ่ายค้านยื่นหนังสือต่อประธานรัฐสภา เพื่อสนับสนุนนายณรงค์ วงศ์วรรณ หัวหน้าพรรครวมไทย ขึ้นเป็นนายก⁷⁶ แต่ก็ไม่ประสบความสำเร็จเลยนั้น ทว่า นั่นก็เป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งของกลุ่มนี้ที่พุ่งเป้าหมายไปสู่การได้เป็นพรรคร่วมรัฐบาลเป็นสำคัญ

ข.อดีตพันธมิตรร่วมรัฐบาลเปรมฯ ได้แก่ พรรคการเมืองที่เคยร่วมรัฐบาลกับพลเอกเปรมฯ 5 พรรคฯ อันได้แก่ พรรคชาติไทย พรรคกิจสังคม พรรคประชาธิปไตย พรรคมวลชน พรรคราษฎร และอดีตพรรคฝ่ายค้านหนึ่งพรรคฯ คือ พรรคสหประชาธิปไตย กลุ่มนี้ไม่มีท่าทีชัดเจนแต่อย่างใดต่อประเด็นการต่อต้านนายกฯที่ไม่ได้มาจากการเลือกตั้ง กล่าวได้ว่า เป็นกลุ่มที่ดำเนินบทบาทพลิกแพลงตามสถานการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นเป็นสำคัญ กล่าวคือ ในระยะแรก กลุ่มนี้ยังคงความสัมพันธ์กับพลเอกเปรมฯโดยการร่วมให้สัตยาบันต่อกันในวินาที"กอล์ฟการเมือง"ที่สวนสามพราน จ.นครปฐม ภายหลังจากพลเอกเปรมฯยุบสภาฯเพียง 1 วัน กล่าวอีกนัยหนึ่ง การรวมตัวเป็นพันธมิตรทางการเมืองของกลุ่มนี้ ก็คือ ความประสงค์ของพลเอกเปรมฯ ที่จะให้บรรดาพรรคต่างๆเหล่านี้ ประสานความร่วมมือทั้งระหว่างกาเลือกตั้งและภายหลังการเลือกตั้งสนับสนุนตนขึ้นเป็นนายกฯ โดยอาศัย"สัญญาเบญจพรรค"เป็นข้อผูกมัด⁷⁷ ทั้งนี้ โดยที่พรรคการเมืองร่วมพันธมิตร จะได้รับผลประโยชน์ตอบแทนในลักษณะของความหวังที่จะได้เป็นพรรคร่วมรัฐบาลอีกครั้งนั่นเอง นอกจากนั้น การนัดพบกันระหว่างพลเอกเปรมฯกับหัวหน้าและเลขาธิการพรรคอีกครั้งในวันที่ 4 พฤษภาคม 2531ที่บ้านสี่เสาเทเวศน์ ก็เป็นการตอกย้ำยืนยันพันธสัญญาดังกล่าวนั้นเอง⁷⁸ แต่ในเวลาต่อมา ผลสืบเนื่องจากกระแสความคิดคัดค้านกรณีนายกฯไม่ได้มาจากการเลือกตั้งในขณะนั้นของเหล่านิสิตนักศึกษา ปัญญาชน และสื่อมวลชน หรือแม้แต่ท่าทีของฝ่ายทหารที่ไม่ได้แสดงการสนับสนุนพลเอกเปรมฯอย่างชัดเจน หนักแน่นเหมือนกับการเลือกตั้งครั้งที่ผ่านมา มีหน้าซ้ำยังเกิดกระแสข่าวการวิดรอยเท้าพลเอกเปรมฯของพลเอกชวลิตฯอีกด้วย กระทั่งการประกาศต่อต้านพลเอกเปรมฯอย่างชัดเจนของหัว

⁷⁴ สารสนเทศ 2(กันยายน 2531):100/979.

⁷⁵ "แกะรอยยุทธการยึดทำเนียบรัฐบาล,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11(สิงหาคม 2531):17-18.

⁷⁶ สารสนเทศ 2(กันยายน 2531):100/890.

⁷⁷ "สัมภาษณ์พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณหัวหน้าพรรคชาติไทย,"มติชนสุดสัปดาห์ 8 (กรกฎาคม 2531):3. และ"เปรมตัดใจอำลาทำเนียบเขตชาติชายเปิดยุคพลเอกเปรมประชาธิปไตย,"มติชนสุดสัปดาห์ 8(กรกฎาคม 2531):8.

⁷⁸ "ตัวใครตัวมันเอกลักษณ์อันเยี่ยมยุทธของพรรคการเมือง,"มติชนสุดสัปดาห์ 8 (พฤษภาคม 2531):4.

หน้าพรรคการเมืองบางพรรค ซึ่งสะท้อนถึงการที่กลุ่มต่างๆ เหล่านี้ขาดความเชื่อมั่น ศรัทธา และการยอมรับในตัวผู้นำ ได้ส่งผลให้ความชอบธรรมในการขึ้นมาเป็นนายกฯ ของพลเอกเปรมฯ เสื่อมถอยลงเป็นอันดับ⁷⁹ ดังนั้น เมื่อล่วงมาถึงช่วงเวลาการหาเสียงเลือกตั้งฯ สมาชิกส่วนหนึ่งของกลุ่มนี้จึงถึงกลับมีทัศนคติที่เปลี่ยนไปจากเดิม พลเอกชวลิตฯ ถึงกับออกมากล่าววิจารณ์เสียดี ลักษณะพลิกพลิ้วของพรรคการเมืองต่างๆ ในขณะนั้นว่าสามารถแบ่งออกได้เป็น 4 พรรคด้วยกัน คือ 1) พรรคฯ สนับสนุนพลเอกเปรมฯ 2) พรรคฯ ต่อต้านพลเอกเปรมฯ 3) พรรคฯ ที่หลอกว่าสนับสนุนพลเอกเปรมฯ และ 4) พรรคฯ ที่หลอกว่าต่อต้านพลเอกเปรมฯ⁸⁰ ความไม่แน่นอนของกลุ่มนี้ พิจารณาได้จากการแสดงความเห็นแก่สื่อมวลชนต่อประเด็นที่มาของนายกฯ ของพวกเขา ในช่วงเวลาต่างๆ ซึ่งเปลี่ยนไปเปลี่ยนมาตลอดเวลา ดังเช่น

พรรคกิจสังคม

- พล.อ.อ.สิทธิ เสวตศิลา หัวหน้าพรรคฯ กล่าวว่า "...พรรคกิจสังคมจะสนับสนุนใครเป็นนายกรัฐมนตรีนั้นยังไม่ทราบ ต้องรอผลการเลือกตั้งก่อน อย่างไรก็ดีตาม พรรคกิจสังคมจะร่วมมือกับพรรคร่วมรัฐบาลอีก 3 พรรคในการเลือกตั้งคราวนี้ แต่การเป็นพันธมิตรกันในลักษณะใดนั้นขึ้นอยู่กับผลประโยชน์ของแต่ละพรรค..."⁸¹

- ต่อมา พล.อ.อ.สิทธิ เสวตศิลา หัวหน้าพรรคกิจสังคม ก็แสดงความเห็นว่า ยินดีที่จะสนับสนุนหัวหน้าพรรคการเมืองที่มาจากการเลือกตั้ง

พรรคประชาธิปไตย

- นายพิชัย รัตตกุล หัวหน้าพรรคประชาธิปไตย ให้สัมภาษณ์ข่าวโทรทัศน์ช่อง 7 วันที่ 17 พ.ค.ว่า "...นายกฯ ควรมาจากหัวหน้าพรรคการเมือง..."

- ในวันเลือกตั้ง นายพิชัย รัตตกุล ให้สัมภาษณ์ว่า เขาจะเสนอชื่อนายกฯ คนใหม่ที่เป็นหัวหน้าพรรคการเมืองซึ่งได้รับเสียงมากที่สุดในการเลือกตั้งครั้งนี้⁸²

- นางสุพัตรา มาศดิตถ์ โฆษกพรรคฯ กล่าวว่า "...พรรคเห็นว่า ไม่ควรที่จะไปปรับปากหรือสัญญา กับพรรคอื่นในเรื่องการรวมตัวกันเป็นพันธมิตร เพราะการปฏิบัติคงทำได้ยาก สำหรับเรื่องตัวนายกรัฐมนตรีคนต่อไปนั้น คงจะมีการพิจารณาหลังการเลือกตั้งแล้ว..."⁸³

⁷⁹ วรกิจ ประภานนท์, "กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม: ศึกษารณการการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531," หน้า 57, 59.

⁸⁰ "ไม่มีเปรม 6," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (พฤษภาคม 2531): 19.

⁸¹ "แนวร่วมพรรครัฐบาลสามัคคี บนความแตกแยก," สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 34 (พฤษภาคม 2531): 9.

⁸² "เจาะลึกหน้าที่ต่อหน้าที่เกมการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง," ข่าวพิเศษ-อาทิตย์ 11 (กรกฎาคม 2531): 27.

-วันที่ 25 กรกฎาคม นายพิชัย รัตตกุล กล่าวว่า จะสนับสนุนพลเอกเปรมฯขึ้นเป็นนายกฯ⁸⁴

พรรคชาติไทย

-นายประมาณ อติเรกสาร ประธานที่ปรึกษาพรรคฯแสดงทัศนะต่อประเด็น ระหว่างคนกลางและหัวหน้าพรรคการเมือง ใครเหมาะสมที่จะเป็นนายกฯ ว่า"...ผมอยากจะพูดในหลักการเสียก่อนว่า เวลานี้ต่างพูดว่า จะเอาจากผู้ที่ผ่านการเลือกตั้งมาแล้วด้วยกันทั้งนั้น ซึ่งการที่จะเอาผู้ที่ลงเลือกตั้งมาแล้วนี่เป็นสิ่งที่ถูกต้องตามหลักการประชาธิปไตย ทีนี้จะเอาใครเป็นบ้างนี่ มันก็ต้องดูว่า 4 พรรคฯ ที่จะมารวมกันว่า เขาจะเลือกใคร สมมุติว่า 4 พรรคฯเขาตกลงกันไม่ได้ มันก็ต้องหาคนกลางมา..."⁸⁵

-วันที่ 25 กรกฎาคม พลเอกชาติชายฯหัวหน้าพรรคฯ กล่าวว่า จะสนับสนุนพลเอกเปรมฯขึ้นเป็นนายกฯ⁸⁶

พรรคราษฎร

-วันที่ 23 กรกฎาคม 2531 พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์ หัวหน้าพรรคฯแสดงความไม่เชื่อมั่นต่อความซื่อสัตย์ สุจริตของอดีตพรรคฯร่วมรัฐบาล และบริวารรอบข้างพลเอกเปรมฯ⁸⁷

-21.30น.ของวันเลือกตั้ง พลเอกเทียนชัย ศิริสัมพันธ์ หัวหน้าพรรคฯแสดงความเชื่อมั่นว่าพรรคฯร่วมรัฐบาลเปรม5 ทั้ง 4 พรรคฯเคยหารือกันอย่างไม่เป็นทางการว่าจะร่วมรัฐบาลกันอีกครั้ง⁸⁸

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ ภายหลังจากการเลือกตั้ง คือ วันที่ 26 กรกฎาคม อดีตพรรคฯร่วมรัฐบาลเปรมฯ 4 พรรคฯ กลับมีมติที่จะร่วมมือกัน สนับสนุนพลเอกเปรมฯเป็นนายกฯ โดยจะดึงเอาพรรคสหประชาธิปไตยเข้าร่วมรัฐบาลด้วย⁸⁹ และในวันที่ 27 กรกฎาคม 5 พรรคการเมืองดังกล่าวก็ได้เข้าพบพลเอกเปรมฯ เพื่อเชิญมาเป็นนายกฯอีกครั้งหนึ่ง

⁸³"แนวร่วมพรรครัฐบาลสามัคคี บนความแตกแยก,"สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์34 (พฤษภาคม 2531):9.

⁸⁴"แกะรอยยุทธการยึดทำเนียบรัฐบาล,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(สิงหาคม 2531):15.

⁸⁵"เปิดอกพลตรีประมาณ อติเรกสารประธานที่ปรึกษาพรรคชาติไทย,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(มิถุนายน 2531):25.

⁸⁶"แกะรอยยุทธการยึดทำเนียบรัฐบาล,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(สิงหาคม 2531):15.

⁸⁷"เจาะลึกนาทีต่อนาทีเกมการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11 (กรกฎาคม 2531):28.

⁸⁸"เจาะลึกนาทีต่อนาทีเกมการเมืองก่อนและหลังการเลือกตั้ง,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11 (กรกฎาคม 2531):28.

⁸⁹"แกะรอยยุทธการยึดทำเนียบรัฐบาล,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(สิงหาคม 2531):16.

ดังนั้น ต่อประเด็นเรื่องที่มาของนายกฯ จึงพอสรุปได้ว่า ในช่วงแรกภายหลังจากการยุบสภาฯ กลุ่มพันธมิตรร่วมรัฐบาลเปรมฯ ได้ยอมรับในเบื้องต้นต่อ“สัญญาสภาพบุรุษ”ภายใต้ความประสงค์ของพลเอกเปรมฯ ทั้งนี้ ก็เพื่อที่จะปกป้องสิทธิการครองอำนาจทางการเมืองของตนเองเอาไว้ เนื่องจากในเวลานั้น ได้เกิดกระแสการรวมตัวของพรรคฝ่ายค้านเพื่อที่จะสนับสนุนผู้นำทางการเมืองของตนขึ้นมาแข่งขันกับพลเอกเปรมฯ ทว่า ในช่วงเวลาต่อมา โดยเฉพาะก่อนและหลังการเลือกตั้งเพียงไม่กี่วัน ซึ่งปรากฏว่ามีกระแสการต่อต้านพลเอกเปรมฯอย่างหนักหน่วง กว้างขวางไปทั่วทั้งสังคม อีกทั้งท่าทีของกองทัพที่เคยเป็นฐานสนับสนุนสำคัญของพลเอกเปรมฯ ก็ไม่ได้แสดงบทบาทของ“ผู้ประสาน”เพื่อให้เกิดความมั่นใจในสถานะพรรคฯร่วมรัฐบาลดั้งเดิมได้ จึงส่งผลให้พรรคฯต่างๆในกลุ่มนี้ไม่กล้าที่ยืนหยัดในหลักการอันเดียวคือ มุ่งสนับสนุนพลเอกเปรมฯอย่างมั่นคงได้ ท่าทีของพวกเขาจึงปรากฏในลักษณะของการสงวนท่าที ไม่ประกาศหรือระบุแน่ชัดลงไปว่าตนจะสนับสนุนใครเป็นนายกฯคนต่อไป ทั้งนี้ ก็เพราะสถานการณ์ทางการเมืองในเวลานั้น ไม่มีความแน่นอนแต่อย่างใด กล่าวคือ ในสังคมได้มีการคาดหมายถึงความเป็นไปได้ที่บุคคลสำคัญระดับผู้นำหลายคนจะได้ขึ้นมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีไม่ว่าฝ่ายรัฐบาล กองทัพ หรือฝ่ายค้านซึ่งผู้นำของตนขึ้นมาเป็นนายกฯแข่งขันกับพลเอกเปรมฯภายหลังการเลือกตั้งอีกด้วย ดังนั้น หากพวกเขาเลือกสนับสนุนผู้ที่ต่อไปไม่ได้เป็นนายกฯ นั้นย่อมหมายถึงว่า ความหวังในการร่วมรัฐบาลของพวกเขา ก็จะหมดลงตามลงไปด้วยเช่นกัน กล่าวอีกแง่หนึ่ง การเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มเหล่านี้ ซึ่งเริ่มตั้งแต่การรวมกลุ่มกันสร้างพันธมิตรทางการเมืองขึ้นมา จนเมื่อสังคมเกิดสภาวะไม่แน่นอนทางการเมืองต่อประเด็นที่มาของนายกฯ การสงวนท่าที การแบ่งรับแบ่งสู้ต่อประเด็นดังกล่าวของพวกเขา เพื่อเปิดโอกาสให้กับตนเอง ในกรณีที่ตำแหน่งนายกฯตกไปอยู่กับกลุ่มอื่นนอกเหนือจากความคาดหมาย จึงชี้ให้เห็นชัดเจนว่า เป้าหมายทางการเมืองของพวกเขา มีอยู่อย่างเดียว นั่นคือ การเข้าร่วมในรัฐบาลผสมภายหลังจากการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง

การเคลื่อนไหวของกลุ่มนี้ปรับเปลี่ยนไปตามสภาพทางการเมืองในขณะนั้น กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือไม่มีที่ท่าชัดเจนแน่นอนว่าจะสนับสนุนฝ่ายใดไม่ว่าพลเอกเปรมฯ หรือหัวหน้าพรรคการเมืองที่ได้รับเสียงข้างมาก

อย่างไรก็ตาม ก็มีกระแสข่าวว่า พรรคการเมืองใหญ่ในกลุ่มนี้ คือ พรรคชาติไทย ได้ทำการเคลื่อนไหวอย่างลับๆ โดยเฉพาะการขยายความเข้มแข็งของพรรคฯด้วยการขยายกำลัง

* เป็นที่น่าสังเกตว่าระหว่างนั้น มีเพียงหัวหน้าพรรคชาติไทย คือ พลเอกชาติชายเพียงผู้เดียวเท่านั้นที่ประกาศชัดเจนว่าจะสนับสนุนพลเอกเปรมฯเข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่งอย่างแน่นอน

ทรัพยากรทางการเมืองด้านบุคลากรและการเงินในการเลือกตั้ง⁹⁰ ทั้งนี้ เป็นไปได้ว่าพรรคชาติไทยเพื่อทางเลือกเอาไว้ โดยหวังผลในเวทีการเลือกตั้ง และมุ่งหวังที่จะเข้ามาจัดตั้งรัฐบาลเอง ในกรณีที่พลเอกเปรมฯ ไม่ยอมรับตำแหน่งทางการเมืองตามกระแสกดดันจากสังคม

จากภาพโดยรวมทางการเมืองข้างต้น ชี้ให้เห็นว่า สาเหตุแห่งความลดน้อยถอยลงด้านความชอบธรรมทางการเมืองของพลเอกเปรมฯ สืบเนื่องมาจากเงื่อนไขหลายอย่างประกอบเข้าด้วยกัน ในมุมมองระดับกว้างนั้น ความยาวนานของระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบเกือบเก้าปีที่มีพลเอกเปรมฯ เป็นเสมือนสัญลักษณ์ และผูกขาดตำแหน่งผู้นำทางการเมืองเพียงคนเดียว ก่อให้เกิดสภาวะที่น่าเบื่อหน่าย พร้อมกันนั้น ประชาชนก็ต้องการสิ่งใหม่ คือระบอบประชาธิปไตยเข้ามาแทนที่ การชูประเด็นนายกรัฐมนตรีต้องมาจากการเลือกตั้งของพวกเขา ในแง่หนึ่งก็คือตัวแทนหรือสัญลักษณ์ของความต้องการประชาธิปไตยดังกล่าวนั่นเอง ปัจจัยต่อมา ก็คือ ในช่วงเวลานั้น บทบาทและท่าทีของกองทัพซึ่งเป็นผู้อยู่เบื้องหลังและกำลังสำคัญในการผลักดันพลเอกเปรมฯ ขึ้นสู่ตำแหน่งนายกฯ มาโดยตลอด กลับคลุมเครือไม่ชัดเจนว่าจะสนับสนุน หรือจะเข้ามากุมอำนาจทางการเมืองเสียเอง ส่งผลให้เกิดความไม่แน่ใจในหมู่นักการเมืองที่เคยสนับสนุนพลเอกเปรมฯ อีกทั้งยังได้ลดกระแสกดดันทางการเมืองต่อการแสดงบทบาทของกลุ่มการเมืองต่าง ๆ ลงเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะพรรคฝ่ายค้าน ปัจจัยที่สำคัญอีกอย่างหนึ่ง ก็คือ การดำเนินการทางการเมืองในห้วงเวลานั้นของตัวพลเอกเปรมฯ เอง ไม่ว่าจะเป็น การหลีกเลี่ยงการอภิปรายไม่ไว้วางใจของฝ่ายค้านด้วยการยุบสภา ซึ่งส่งผลในทางลบต่อภาพพจน์ของเขา ในฐานะผู้นำที่ตัดสินใจทางการเมืองในลักษณะของการขาดความรับผิดชอบต่อการบริหารการเมืองแบบรัฐสภา เนื่องจากหลีกเลี่ยงการตรวจสอบการถ่วงดุลย์อำนาจจากฝ่ายนิติบัญญัติ ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของระบอบประชาธิปไตยทีเดียว, การดำเนินการทางการเมืองที่สื่อถึงความต้องการสืบอำนาจทางการเมืองในตำแหน่งนายกฯ ด้วยการสร้างสัตยาบัน-สัญญาสุภาพบุรุษให้กับอดีตพรรคร่วมรัฐบาล และการอาศัยฐานสนับสนุนจัดตั้งจากกลุ่มประชาชน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งจากกองทัพในรูปแบบของการตบเท้าเข้าให้กำลังใจ ปัจจัยเหล่านี้ ได้นำไปสู่คลื่นปฏิกริยาต่อต้านอย่างต่อเนื่องภายในสังคม ซึ่งเป็นอาการของการไม่ยอมรับ หรือความเสื่อมศรัทธาในตัวพลเอกเปรมฯ จากหลายฝ่ายนับตั้งแต่ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช กลุ่ม 99 นักวิชาการ กลุ่มนักการเมืองฝ่ายค้าน กลุ่ม 10 มกรา จนกระทั่งได้เกิดกระแสความต้องการนายกฯ ที่มาจากการเลือกตั้ง แพร่กระจายไปสู่ นักวิชาการ นิสิตนักศึกษา สื่อมวลชน และประชาชนในที่สุด

สำหรับเหตุผลของการที่บรรดาพรรคการเมือง 5 พรรคที่มีพลเอกชาติชายฯ เป็นแกนนำ ต้องเชิญพลเอกเปรมฯ เข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ภายหลังจากเสร็จสิ้นการเลือกตั้งนั้น ก็อาจอธิบายได้ เมื่อนำเอาเหตุผล 5 ข้อมาพิจารณาประกอบกัน หนึ่งใน การที่พรรคการเมือง

⁹⁰ วรกิจ ประภานนท์, "กระบวนการจัดตั้งรัฐบาลผสม: ศึกษากรณีการจัดตั้งรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ 2531," หน้า 54-55.

ต่างๆเหล่านี้ มีสัญญาสุภาพบุรุษร่วมกันตั้งแต่หลังจากการยุบสภาของพลเอกเปรมฯ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหัวหน้าพรรคชาติไทย พลเอกชาติชายฯ ได้ยืนยันตลอดมาว่าจะสนับสนุนพลเอกเปรมฯเป็นนายกฯหลังการเลือกตั้งเสร็จสิ้นลง ทั้งนี้ โดยเป็นไปตามที่ได้สัญญากันไว้แล้ว⁹¹ สองในขณะนั้นพลเอกเปรมฯ ยังคงได้รับการสนับสนุนจากฐานอำนาจเก่า โดยเฉพาะการเข้าให้กำลังใจพลเอกเปรมฯอย่างหนาแน่น และต่อเนื่องของกองทัพ โดยที่ถึงแม้ว่าสภาวะการณ์ทางการเมืองในขณะนั้นจะค่อนข้างสับสน ไม่มีความแน่นอน ทั้งยังแบ่งแยกออกเป็นหลายกลุ่มหลายขั้วก็ตาม สาม การที่ระบอบประชาธิปไตยครึ่งใบดำเนินมาเนิ่นนานภายใต้การนำของผู้เฒ่ากองทัพ และยังคงดำเนินอยู่ ไม่มีทีท่าว่าจะสูญสิ้นไป สี่ ประสพการณ์ของพรรคชาติไทยที่ต้องตกไปเป็นฝ่ายค้านภายหลังจากการเลือกตั้งในวันที่ 18 เม.ย. พ.ศ.2526 และ ห้า การตระหนักถึงความต้องการที่จะกลับมาเป็นนายกฯอีกครั้งของพลเอกเปรมฯ ซึ่งพลเอกชาติชายฯให้ความเห็นว่าเป็นอันตรายอย่างยิ่งต่อสถานะทางการเมืองของตน หากเผชิญหน้าและแข่งขันกับพลเอกเปรมฯซึ่งแสดงออกถึงความต้องการกลับสู่ตำแหน่งผู้นำทางการเมืองอีกครั้ง⁹² ดังนั้น เมื่อล่วงมาถึงการเลือกตั้งวันที่ 24 กรกฎาคม พ.ศ.2531 ฝ่ายนักการเมืองซึ่งนำโดยพลเอกชาติชายฯในฐานะหัวหน้าพรรคที่มีจำนวนเสียงมากที่สุดในสภานั้น จึงยังคงต้องเชิญพลเอกเปรมฯซึ่งเคยเป็นนายกรัฐมนตรีมาแล้วถึงสามสมัย⁹³ ให้กลับมาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งหนึ่ง

สิ่งที่น่าสนใจอย่างหนึ่งของการเมืองไทยในช่วงนั้น ก็คือ ถึงแม้ว่าพลเอกเปรมฯจะได้รับการสนับสนุนจากส่วนหนึ่งของฐานอำนาจทางการเมือง 2 กลุ่ม คือ กองทัพ และนักการเมือง(ส่วนหนึ่ง)ก็ตาม ทว่าในขณะเดียวกัน ฐานอำนาจทางการเมืองที่สาม อันได้แก่ บรรดานักวิชาการ นิสิตนักศึกษา สื่อมวลชน และประชาชน กลับพากันต่อต้านพลเอกเปรมฯ อย่างหนักหน่วงและกว้างขวาง ดังนั้น การประกาศก่อนการเลือกตั้งว่าจะไม่รับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี แต่จะสนับสนุนให้พลเอกเปรมฯเป็นนายกฯแทนก็ตี⁹⁴ รวมทั้งการเสนอตำแหน่งหัวหน้ารัฐบาลให้แก่พลเอกเปรมฯภายหลังจากการเลือกตั้งของพลเอกชาติชายฯและนักการเมืองส่วนหนึ่งก็ตี ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงการไม่ให้ความสำคัญกับกลุ่มพลังต่างๆที่ต่อต้านพลเอกเปรมฯเลย

⁹¹ "สัมภาษณ์พลตรีชาติชาย ชุณหะวัณหัวหน้าพรรคชาติไทย,"มติชน(26กรกฎาคม 2531): 3.

⁹² "ลอกคราบพรรคชาติไทยในอุ้งมือนักธุรกิจการเมืองผู้ฉวยโอกาส,"ข่าวพิเศษ-อาทิตย์11(มิถุนายน-กรกฎาคม 2531):22.

⁹³ รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์ , อนิจลักษณะของการเมืองไทย : เศรษฐศาสตร์วิเคราะห์ว่าด้วยการเมือง, หน้า91.และลิขิต ชีรเวติน, "แนวโน้มการเมืองไทยหลังการยุบสภา แน่ใจหรือว่าจะมีรัฐบาลเปรม6," :18-19.

⁹⁴ ทหารเก่า, "ความรู้เรื่องเมืองไทย,"สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์35(กรกฎาคม 2531):31-32.

ดังนั้น กล่าวได้ว่ารัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณมีที่มาจากแรงผลักดันของสาธารณชนฝ่าย"ประชาธิปไตย"ซึ่งต้องการนายกรัฐมนตรีที่มาจาก การเลือกตั้ง ทำให้การเป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้ง โดยเฉพาะที่มาของนายกรัฐมนตรี กลายเป็นเงื่อนไขแรกที่สนับสนุนเสถียรภาพของรัฐบาล และทำให้รัฐบาลเกิดความชอบธรรมมากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อการจัดตั้งและเข้ามารับตำแหน่งทางการเมืองของพลเอกชาติชายในระยะแรก หลังจากที่ประเทศไทยตกอยู่ภายใต้การปกครองด้วยระบบกึ่งประชาธิปไตยกึ่งเผด็จการมานานถึง 9 ปี

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกเหนือจากสถานะของการเป็นรัฐบาลที่มาจากการเลือกตั้งดังกล่าวมาแล้ว ปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่ส่งเสริมเสถียรภาพของรัฐบาลชาติชาย ก็คือ สภาวะความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทย ซึ่งช่วงที่รัฐบาลชาติชายเข้ามาปกครอง และบริหารประเทศ ระหว่างเดือนสิงหาคม 2531 ถึงเดือนกุมภาพันธ์ 2534 นั้น นับได้ว่า เศรษฐกิจของไทยมีการขยายตัวในอัตราที่สูงมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา ทั้งนี้ แม้ว่าเศรษฐกิจไทยจะได้รับผลกระทบจากวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซียในช่วงปลายปี 2533 บ้างก็ตาม ทว่า รัฐบาลก็ไม่ได้เผชิญกับปัญหานี้มากนัก เนื่องจากเพียงไม่กี่เดือนต่อมา รัฐบาลก็สิ้นสุดลง

3.4 ความเข้าใจของสาธารณชนที่ว่าเศรษฐกิจของประเทศกำลังขยายตัว

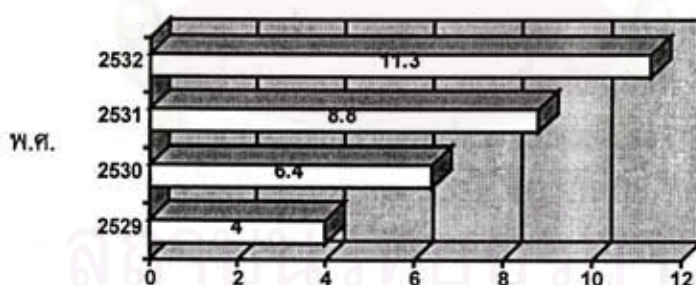
ภาวะความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของไทยตั้งแต่ปีพ.ศ. 2531-2534 สามารถจำแนกรายละเอียดได้เป็น 7 หัวข้อ โดยจะอธิบายของแต่ละปี ดังจะกล่าวต่อไปนี้

3.4.1 เศรษฐกิจไทยปี 2531-2534

(ก.) การบริโภค

กราฟที่ 1

การบริโภคไทยปี 2529-32

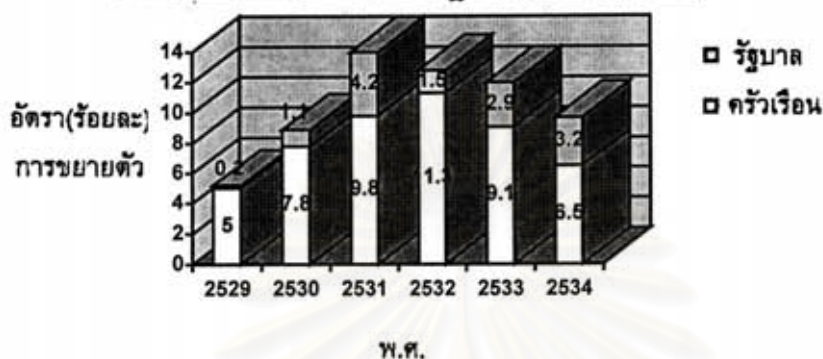
อัตราการขยายตัว(ร้อยละ)

ดังที่ทราบกันว่า ความต้องการทางด้านอุปโภคบริโภคภายในประเทศนั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดประการหนึ่งที่สนับสนุนให้ระบบเศรษฐกิจขยายตัวในอัตราสูง โดยเฉพาะการบริโภคภาคเอกชน

หรือครัวเรือน

ซึ่งคิดเป็นสัดส่วนถึงประมาณร้อยละ 80 ของรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค

กราฟที่ 2
รายจ่ายภาคครัวเรือนและรัฐบาลไทยปี 2529-34

รวมภายในประเทศ

จากกราฟที่ 1 และ 2 จะเห็นได้ว่า ในปี พ.ศ.2531 รายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภค เพิ่มขึ้นร้อยละ 8.8 สูงกว่าที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 6.4 ในปี 2530 และร้อยละ 4.0 ในปี 2529 ทั้งนี้ เนื่องจากรายจ่ายทั้งของครัวเรือนและของรัฐบาลมีสัดส่วนสูงขึ้น โดยรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของครัวเรือนมีสัดส่วนถึงร้อยละ 8.3 ขยายตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 9.8 สูงกว่าที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 7.8 ในปี 2530 และร้อยละ 5.0 ในปี 2529 ทั้งนี้เป็นผลมาจากการเพิ่มขึ้นของการใช้จ่ายในหมวดอาหาร เครื่องดื่ม ยาสูบ ค่ารักษาพยาบาล และค่ายานพาหนะขนส่ง ส่วนรายจ่ายเพื่อการอุปโภคบริโภคของรัฐบาลมีสัดส่วนเป็นร้อยละ 17 ขยายตัวเพิ่มขึ้นร้อยละ 4.2 สูงกว่าเมื่อเทียบกับที่เพิ่มขึ้นร้อยละ 1.1 ในปี 2530 และร้อยละ 0.2 ในปี 2529 สาเหตุก็คือ รัฐบาลมีการใช้จ่ายนอกเหนือจากภาวะปกติ คือ การใช้จ่ายในการเลือกตั้ง ส.ส.ทั่วประเทศเมื่อเดือนกรกฎาคม 2531 และการเพิ่มเงินช่วยเหลือค่าครองชีพให้แก่ข้าราชการ และลูกจ้างตั้งแต่เดือนตุลาคมถึงธันวาคม 2531 รวมทั้งการช่วยเหลือผู้ประสบอุทกภัยภาคใต้⁹⁵

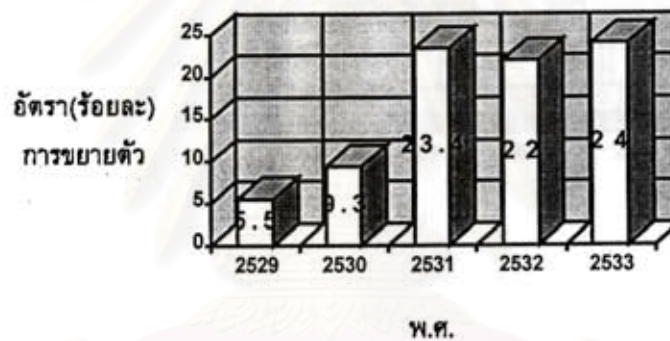
⁹⁵ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ .เศรษฐกิจภาวะเศรษฐกิจ 2532 และสรุปสถานการณ์เศรษฐกิจไทย 2 ปีแรกของแผนฯ 6 (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2532), หน้า 16, 22-23.

สำหรับปี 2532 อัตราการบริโภคภาคเอกชนของไทยขยายตัวเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 11.3 อันเนื่องมาจากกำลังซื้อของประชาชนเพิ่มขึ้น ดังจะเห็นได้จากรายได้ต่อหัวของประชากรเพิ่มขึ้นจาก 19,287 บาทในปี 2528 เป็น 32,145 ในปี 2532 และการขยายตัวของการบริโภค ส่วนใหญ่เป็นการเพิ่มของการบริโภคสินค้าในหมวดอุตสาหกรรม ที่อยู่อาศัย พลังงาน บริการและบันเทิง ส่วนการบริโภคภาครัฐบาลในปี 2532 ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 1.5 อันเนื่องจากการดำเนินนโยบายการคลังที่ค่อนข้างรัดกุม⁹⁶

(2.) การลงทุน

กราฟที่ 3

ภาวะการลงทุนไทยปี 2529-33

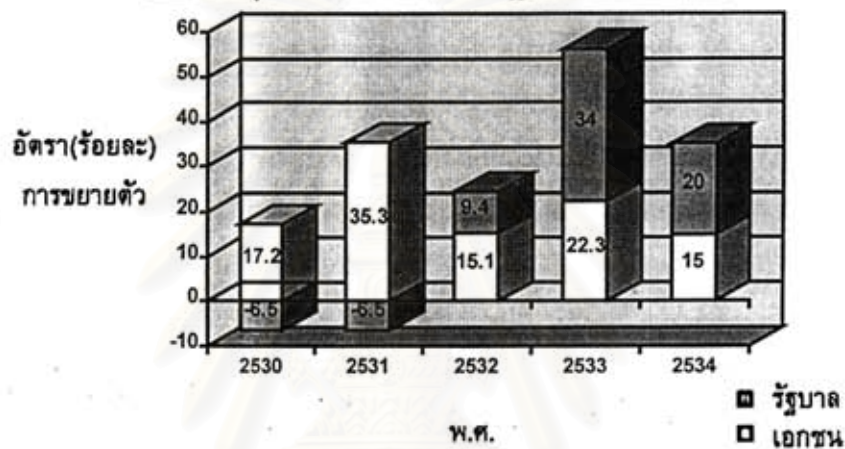
จากกราฟที่ 3 และ 4 (ดูหน้าต่อไปประกอบการอธิบาย) จะพบว่า ภาวะการลงทุนในปี 2531 ยังคงขยายตัวสูงอย่างต่อเนื่องจากปีที่แล้ว โดยการลงทุนส่วนรวมเพิ่มขึ้นร้อยละ 23.4 เทียบกับที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 9.3 ในปี 2530 และที่เคยลดลงร้อยละ 5.5 เมื่อปี 2529 การลงทุนของภาคเอกชนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 35.3 ในปี 2531 จากที่เคยเพิ่มร้อยละ 17.2 ในปี 2530 ส่วนการลงทุนของภาครัฐบาล ซึ่งมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 21.5 ของการลงทุนทั้งหมด ในปี 2531 มีอัตราที่ลดลงไปถึงร้อยละ 6.5 เท่ากับอัตราการลดลงของปี 2530 สาเหตุแห่งการขยายตัวดังกล่าว ก็เนื่องจากการลงทุนใน

⁹⁶ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. ผลการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมปี 2532. (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, มปป.), หน้า 7-8.

เครื่องจักร เครื่องมือ ซึ่งมีสัดส่วนถึงร้อยละ 59 ของการลงทุนทั้งหมดเพิ่มขึ้นร้อยละ 31.9 ในปี 2531 สูงกว่าเมื่อเทียบกับร้อยละ 12.0 ในปี 2530 และเทียบกับที่เคยลดลงร้อยละ 7.1 เมื่อปี 2529 ส่วนการลงทุนในสิ่งก่อสร้าง ซึ่งมีสัดส่วนเป็นร้อยละ 41 ของการลงทุนทั้งหมดขยายตัวร้อยละ 12.9 ในปี 2531 สูงกว่าที่เคยขยายตัวร้อยละ 6.3 เมื่อปี 2530 และเทียบกับที่เคยลดลงร้อยละ 5.5

กราฟที่ 4

การลงทุนภาคเอกชนและรัฐบาลปี 2530-34

เมื่อปี 2529 สาเหตุของการลงทุนที่เพิ่มขึ้นสูงมาก เพราะว่ามีนักลงทุนมีความเชื่อมั่นต่อภาวะเศรษฐกิจที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับประเทศอุตสาหกรรมในแถบเอเชีย ได้แก่ ญี่ปุ่น เกาหลีใต้ และได้หันประสกับมาตรการกีดกันทางการค้าจากประเทศอุตสาหกรรมในยุโรปและอเมริกาได้ขยายการลงทุนมายังประเทศไทยมากขึ้น และประเทศไทยเองก็มีความพร้อม ทั้งในด้านทรัพยากรและกำลังคนที่มีความสามารถ ในขณะที่ค่าจ้างแรงงานก็ไม่สูงนัก จึงทำให้มีเงินลงทุนจากประเทศเหล่านี้เข้ามามาก

ส่วนการลงทุนในสิ่งก่อสร้างที่ขยายตัว ก็เนื่องจากการก่อสร้างของภาคเอกชนขยายตัวมาก ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีปัญหาวัสดุก่อสร้างราคาสูงขึ้น และบางชนิดขาดแคลน แต่ภาวะอื่นๆ ก็เอื้ออำนวย ไม่ว่าจะเป็นอำนาจซื้อสูงขึ้น และอัตราดอกเบี้ยที่ยังคงอยู่ในระดับต่ำเกือบตลอดปี⁹⁷

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 21, 103-104.

ภาวะการลงทุนของไทยปี 2532 เพิ่มขึ้นในระดับสูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ในแผนฯ 6 โดยเฉพาะการลงทุนของภาคเอกชนขยายตัวเพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 15.1 แม้ว่าจะเป็นอัตราการเพิ่มที่ต่ำกว่าในปี 2531 ก็ตาม ทว่า ก็เป็นอัตราการขยายตัวที่สูงกว่าเป้าหมายที่กำหนดไว้ให้เพิ่มเติมร้อยละ 10.4 ในช่วง 3 ปี(ระหว่าง 2532-2534)

ปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนให้การลงทุนมีการขยายตัว ได้แก่ ภาวะตลาดทั้งในประเทศและต่างประเทศที่ยังอยู่ในเกณฑ์ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งการลงทุนในการก่อสร้างที่อยู่อาศัย, การที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมและสนับสนุนการลงทุนในอุตสาหกรรมส่งออกอย่างจริงจังและต่อเนื่อง, แรงงานไทยมีประสิทธิภาพและราคาถูก, การเพิ่มขึ้นของค่าเงินบาทเงินเยน และปัญหาการกีดกันทางการค้าที่ได้จูงใจให้นักลงทุนจากต่างประเทศเข้ามาลงทุนในประเทศไทยเพิ่มขึ้น

สำหรับการลงทุนของภาครัฐบาล ได้ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว จากที่เคยลดลงในปี 2530 และ 2531 โดยการลงทุนได้เพิ่มขึ้นประมาณร้อยละ 9.4 ในปี 2532 สาเหตุก็เนื่องจากรัฐบาลได้ปรับปรุงแผนการลงทุนเพื่อแก้ปัญหาบริการพื้นฐานไม่เพียงพอทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ เพื่อเอื้ออำนวยให้ระบบเศรษฐกิจขยายตัวในระดับสูงต่อไป

อย่างไรก็ตาม แม้การลงทุนในปี 2532 จะขยายตัวในระดับสูง แต่ความเจริญเติบโตของภาคอุตสาหกรรมก็ไม่ได้กระจายไปสู่ส่วนภูมิภาคมากเท่าที่ควร เนื่องจากความไม่สะดวกทางด้านปัจจัยพื้นฐานที่จะรองรับการลงทุน โดยเฉพาะทางด้านบริการขนส่งสินค้าไปจำหน่ายต่างประเทศ และข้อจำกัดในการสื่อสารข้อมูลระหว่างกัน⁹⁸

กล่าวได้ว่าการลงทุนในปี 2531 มีมากเป็นประวัติการณ์ถึงร้อยละ 50.7 ดังจะเห็นได้จากการยื่นขอรับการส่งเสริมการลงทุนอย่างมากภายในปี 2531 ทั้งนี้ เนื่องจากผลการขยายตัวทางเศรษฐกิจ ประกอบกับนักลงทุนเกรงว่าถ้ายื่นคำขอรับการส่งเสริมการลงทุนหลังปี 2531 แล้ว จะทำให้เสียสิทธิประโยชน์จากที่คณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน ซึ่งได้กำหนดเขตส่งเสริมการลงทุน และปรับหลักเกณฑ์การให้สิทธิประโยชน์ใหม่ ซึ่งเริ่มใช้ตั้งแต่วันที่ 2532 เป็นต้นไป⁹⁹

ภาวะการลงทุนในปี 2533 ยังคงขยายตัวอย่างต่อเนื่องเป็นปีที่ 4 นับตั้งแต่ปี 2530 เป็นต้นมา โดยการลงทุนส่วนรวมเพิ่มขึ้นร้อยละ 24.0 สูงกว่าที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 22 ในปี 2532 และร้อยละ 21.8 ในปี 2531 ทว่า หากแยกพิจารณาเป็นการลงทุนของเอกชนและของรัฐบาลแล้ว จะเห็นว่า การลงทุนของภาคเอกชน ซึ่งมีสัดส่วนถึงร้อยละ 83 ของการลงทุนทั้งหมด เพิ่มขึ้นเพียงร้อยละ 22.3

⁹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-10.

⁹⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9-10.

เทียบกับที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 25.6 เมื่อปี 2532 แสดงให้เห็นว่าการลงทุนในภาคเอกชนเริ่มชะลอลดตัวลง ส่วนการลงทุนของรัฐบาลซึ่งมีสัดส่วนเพียงร้อยละ 17 ของการลงทุนทั้งหมดขยายตัวเพิ่มถึงร้อยละ 34 นับได้ว่าสูงมากเมื่อเทียบกับที่เคยเพิ่มร้อยละ 5.9 ในปี 2532

สาเหตุที่การลงทุนของภาคเอกชนชะลอลดตัวลง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการขยายตัวทางด้าน การลงทุนที่เพิ่มขึ้นอย่างมากและรวดเร็วในช่วงก่อนหน้านั้น ซึ่งเป็นผลให้เกิดปัญหาต่าง ๆ ตามมา เช่น ปัญหาการขาดแคลนแรงงานฝีมือระดับต่าง ๆ ปัญหาการขาดแคลนวัสดุก่อสร้าง ซึ่งทำให้ราคา พุ่งสูงอย่างมากเช่นเดียวกับปัญหาราคาที่ดิน และปัญหาการขาดแคลนสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่ จะรองรับการขยายตัวของการลงทุน นอกจากนี้ ผลกระทบจากวิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซีย ยังทำให้ การลงทุนชะลอลดตัวมากขึ้น ขณะเดียวกันประเทศเพื่อนบ้าน คือ มาเลเซีย และอินโดนีเซีย ซึ่งเป็นคู่แข่งสำคัญ ยังดึงดูดการลงทุนจากต่างชาติให้ย้ายฐานการผลิตและการลงทุนไปยังประเทศของตน อีกด้วย นอกเหนือจากนั้น จากภาวะเงินดิ่งตัวภายในประเทศ ส่งผลให้พีดานอัตราดอกเบี้ยเงินกู้ ของธนาคารพาณิชย์และสถาบันการเงินอื่นในช่วงปลายปีสูงขึ้น ทำให้โครงการลงทุนขนาดเล็กและ ขนาดกลางของคนไทยชะลอลดตัวลงไปด้วย การลงทุนของเอกชนจึงชะลอลดเหลือเพียงร้อยละ 22.3ดังกล่าว

สำหรับการลงทุนของรัฐบาลซึ่งสูงมาก อันเนื่องจากการเร่งก่อสร้างโครงการพื้นฐานทาง เศรษฐกิจไม่ว่าจะเป็นถนน สะพาน และสาธารณูปการ เพื่อรองรับความต้องการทางเศรษฐกิจที่สูง ขึ้น นอกจากนี้ การลงทุนของรัฐวิสาหกิจ ซึ่งมีสัดส่วนสูงถึงร้อยละ 70 ของการลงทุนภาครัฐบาลยัง ขยายตัวสูงมาก โดยเฉพาะการลงทุนซื้อเครื่องบินไทยที่มีมูลค่าถึง 14,400 ล้านบาท¹⁰⁰

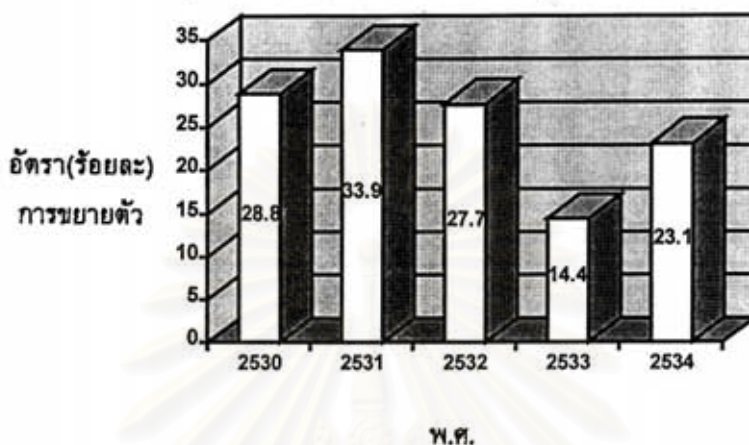
(3.) การส่งออก

จากกราฟที่ 5 (ดูหน้าต่อไป) และตารางที่ 2 (หน้า 87) ประกอบการอธิบาย) จะเห็นได้ว่าในปี 2531 การส่งออกมีมูลค่า 399,230 ล้านบาทเพิ่มขึ้นจากปี 2530 ร้อยละ 33.9 ทั้งนี้ เนื่องจากความ สามารถขยายปริมาณการส่งออกทั้งด้านสินค้าเกษตรและอุตสาหกรรมของภาคเอกชน และความ ร่วมมือระหว่างภาครัฐบาลและเอกชนในการขจัดปัญหาและอุปสรรคในการส่งออก รวมทั้งอัตรา ดอกเบี้ยและอัตราแลกเปลี่ยนเงินตราต่างประเทศของไทย ยังเอื้ออำนวยต่อการส่งออกอีกด้วย¹⁰¹

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2-3.

¹⁰¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 105.

กราฟที่ 5
ภาวะการส่งออกไทยปี 2530-34

แม้ว่าในปี 2532 การส่งออกของไทยจะชะลอตัวลงตามเศรษฐกิจโลก คือจากที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 33.9 ในปี 2531 เป็นร้อยละ 27.7 ในปี 2532 แต่อัตราการขยายตัวของการส่งออกยังอยู่ในระดับสูงอย่างต่อเนื่อง สาเหตุสำคัญที่ส่งผลให้มูลค่าการส่งออกขยายตัวในอัตราสูงเช่นนี้ เนื่องมาจากรัฐบาลได้ดำเนินนโยบายสนับสนุนการส่งออกอย่างต่อเนื่อง เพื่อลดปัญหาการขาดดุลการค้า, เพิ่มรายได้เงินตราต่างประเทศ และส่งเสริมการจ้างงานทำ

โครงการส่งสินค้าออกของไทยในปี 2532 ประกอบไปด้วยสินค้าประเภทอุตสาหกรรมร้อยละ 53.1 และสินค้าเกษตรร้อยละ 20.4 ของมูลค่าการส่งออกของสินค้าออกทั้งหมด อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสินค้าส่งออกของไทยจะกระจายมากขึ้น ทว่า ตลาดส่งออกในแต่ละประเภทสินค้าไม่กระจายเท่าที่ควร ยังคงพึ่งพาสหรัฐอเมริกาตลาดหนึ่งมากเกินไป ซึ่งทำให้เสถียรภาพของการส่งออกมีความเสี่ยงในอัตราสูง¹⁰²

ภาวะการส่งออกในปี 2533 ของไทยชะลอตัวลงกว่าปีก่อน กล่าวคือ มูลค่าการส่งออก 583,200 ล้านบาท ลดลงเมื่อเทียบกับ 509,669 ล้านบาทในปี 2532 หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 14.4 เทียบกับที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 27.7 ในปี 2532 สาเหตุสำคัญเนื่องมาจากภาวะของเศรษฐกิจโลกชะลอตัวลง ทำให้ปริมาณการค้าของโลกชะลอตัวตามไปด้วย ส่งผลให้มีการกีดกันทางการค้ามากขึ้นและมีการตั้งสินค้าเข้าลดลง ปริมาณการส่งออกของไทยจึงชะลอตัวลง นอกจากนี้ วิกฤตการณ์ในอ่าว

¹⁰² เรื่องเดียวกัน, หน้า 11-12.

เปอร์เซีย ทำให้ราคาน้ำมันของโลกสูงขึ้น ส่งผลให้มีการปรับราคาน้ำมันในประเทศ ทำให้ต้นทุนการผลิตและราคาสินค้าทั่วไปปรับตัวสูงขึ้นอีกด้วย¹⁰³

ตารางที่ 2
การส่งออกของประเทศไทย

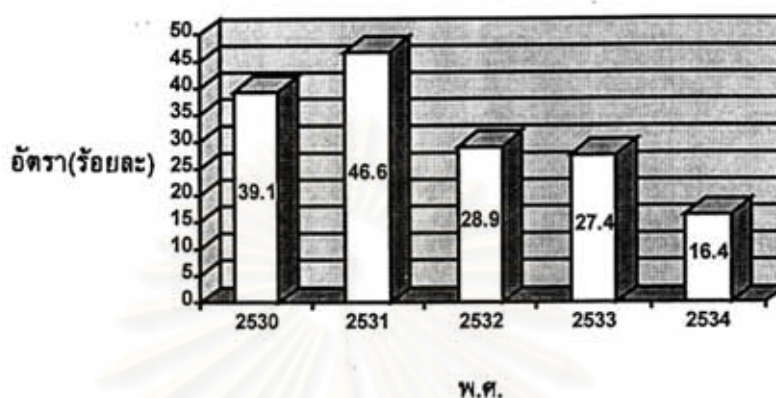
มูลค่า (ล้านบาท)

	แผนฯ 5	แผนฯ 6				
	2525- 2529	2530	2531	2532	2533	2534
GDP(current price)	963,481	1,253,147	1,506,977	1,775,978	2,051,208	2,334,573
GDP constant price (1972)	374,850	452,635	512,467	574,195	631,610	675,823
Growth Rate	5.4	9.5	13.2	12.0	10.0	7.0
มูลค่าการส่งออก	179,797	298,099	399,230	509,944	590,000	670,000
อัตราการขยายตัว ของการส่งออก	9.6	28.8	33.9	27.7	15.7	13.6
สัดส่วนของมูลค่า การส่งออกต่อ GDP(current price)	18.6	23.8	26.5	28.7	28.8	28.7

ที่มา : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2535

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

กราฟที่ 6
ภาวะการนำเข้าไทยปี 2530-34

(4.)การนำเข้า

จากกราฟที่ 6 จะพบว่าปี 2531 การนำเข้าของไทยมีมูลค่าสูงถึง 501,400 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปี 2530 ถึงร้อยละ 46.6 การนำเข้าที่เพิ่มสูงขึ้น ก็เนื่องจากโครงสร้างการผลิตและการลงทุนในด้านอุตสาหกรรมของไทย ซึ่งยังคงพึ่งสินค้าอุปโภคบริโภคที่อาศัยวัตถุดิบ เครื่องจักร และอุปกรณ์การผลิตจากต่างประเทศเพิ่มสูงขึ้น ประกอบกับการขยายตัวในการผลิตสินค้าอุตสาหกรรมที่มีมากถึงร้อยละ 12.4 ในปี 2531 ส่งผลให้มีการขยายตัวของการนำเข้าสินค้าทุน เครื่องจักร และอุปกรณ์ อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าการนำเข้าดังกล่าวจะเกิดขึ้นเพื่อทำการผลิตเพื่อส่งออกเป็นส่วนใหญ่ แต่ความแตกต่างกันระหว่างอัตราเพิ่มของสินค้าเข้า และสินค้าออก ทำให้มูลค่าการขาดดุลการค้าเพิ่มขึ้นอย่างมาก นอกจากนี้ การลงทุนในช่วง 2-3 ปีที่ผ่านมา (2529-31) ส่วนหนึ่งเกิดจากการลงทุนจากต่างประเทศ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อการส่งออก และต้องนำวัตถุดิบจากต่างประเทศเข้ามาจำนวนมาก ทำให้แนวโน้มการนำเข้าวัตถุดิบอุปกรณ์สูงขึ้นตามลำดับ ปัญหาการนำเข้าจึงเป็นเรื่องที่จะต้องติดตามอย่างใกล้ชิด ควบคู่ไปกับการพิจารณามาตรการทางด้านส่งเสริมการลงทุน เพื่อไม่ให้เกิดภาวะการขยายตัวเกินขอบเขต อันอาจก่อให้เกิดผลเสียทางด้านเสถียรภาพทางเศรษฐกิจได้¹⁰⁴

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

ตารางที่ 3
การนำเข้าของไทย ปี 2530-34

พ.ศ.	2530	2531	2532	2533
มูลค่า (ล้านบาท)	341,927	501,400	646,129	844,448
อัตราเพิ่ม (ร้อยละ)	39.1	46.6	28.9	27.4

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ
พ.ศ.2534

จากตารางที่ 3 ภาวะการนำเข้าในปี 2532 ได้ชะลอตัวลง โดยมีมูลค่าการนำเข้าประมาณ 646,129 ล้านบาทหรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 28.9 เทียบกับอัตราเพิ่มร้อยละ 46.6 ในปี 2531 ทั้งนี้เป็นผลมาจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่เพิ่มขึ้นในอัตราที่ลดลง และถึงแม้ว่าอัตราการขยายตัวของการนำเข้าจะใกล้เคียงกับอัตราการขยายตัวของส่งออก แต่มูลค่าการนำเข้าเพิ่มขึ้นในระดับที่สูงกว่า จึงทำให้ขาดดุลการค้าเพิ่มขึ้นจาก 102,170 ล้านบาทในปี 2531 เป็นประมาณ 136,460 ล้านบาทในปี 2532 ส่วนบัญชีเดินสะพัดขาดดุลประมาณ 59,059 ล้านบาทหรือคิดเป็นร้อยละ 3.3 ของผลิตภัณฑ์ในประเทศเทียบกับที่ขาดดุลร้อยละ 2.8 ของผลิตภัณฑ์ในประเทศปี 2511¹⁰⁵

ในปี 2533 มูลค่าการนำเข้าของไทยขยายตัวในอัตราที่ค่อนข้างสูงคือ ร้อยละ 27.4 เทียบกับที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 28.9 ในปี 2532 คิดเป็นมูลค่าการนำเข้า 844,448 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจาก 646,129 ล้านบาทในปี 2532 สำหรับสาเหตุสำคัญของการนำเข้าที่สูงขึ้น ก็คือ การขยายตัวของภาวะเศรษฐกิจเนื่องจากภาคการลงทุนในอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก ซึ่งแม้ว่าจะชะลอตัวแต่ก็อยู่ในเกณฑ์สูง ทำให้การนำเข้าสินค้าอุปโภคบริโภคขยายตัวในอัตราสูงอย่างต่อเนื่อง นอกจากนี้ วิกฤตการณ์ในตะวันออกกลาง ยังทำให้มูลค่าการนำเข้าน้ำมันเพิ่มสูงขึ้นอีกด้วย¹⁰⁶

¹⁰⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 12.

¹⁰⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

(5.)การท่องเที่ยว

จากกราฟที่ 7 จะพบว่าปี พ.ศ.2531 ประเทศไทยมีนักท่องเที่ยวเข้ามา 4.2 ล้านคนเพิ่มขึ้นถึงร้อยละ 20.6 เทียบกับที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ23.5และ15.6 ในปี2530และ2529 สามารถ

ที่มา : การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย พ.ศ.2529-34

ทำรายได้เข้าประเทศ 78,858 ล้านบาทเพิ่มขึ้นร้อยละ57.6 เทียบกับที่เคยเพิ่มขึ้นร้อยละ 31.3 และ 17.5ในปี2530และ2529 การที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามามาก และสามารถทำรายได้เข้าประเทศได้มาก ก็เนื่องจากว่า รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการประชาสัมพันธ์ในรูปแบบต่างๆที่จะเข้าถึงนักท่องเที่ยวต่างประเทศมากขึ้น ทั้งนี้ โดยกำหนดให้ปี 2531 เป็นปี "ศิลปหัตถกรรมไทย"ต่อจากปี"ท่องเที่ยวไทย"ในปี2530 นอกจากนี้ ประเทศไทยยังมีแหล่งท่องเที่ยวมากมาย ซึ่งเป็นที่ดึงดูดใจนักท่องเที่ยวอีกด้วย¹⁰⁷

ในช่วงปีพ.ศ.2532 มาตรการส่งเสริมการท่องเที่ยว นับได้ว่าประสบความสำเร็จอย่างน่าพอใจ กล่าวคือ จำนวนนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในประเทศไทยเพิ่มขึ้นจาก4.2ล้านบาทในปี 2531 และประมาณ 4.8 ล้านคนในปี 2532 หรือมีอัตราเพิ่มร้อยละ14 รายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นสูงถึง 98,000 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีก่อนร้อยละ 24 สาเหตุสำคัญของอัตราการเพิ่มดังกล่าว เป็นผลโดยตรงจากการที่รัฐบาลได้จัดทำแผนประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวอย่างมีระบบ โดยกำหนดให้

¹⁰⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า23,104.

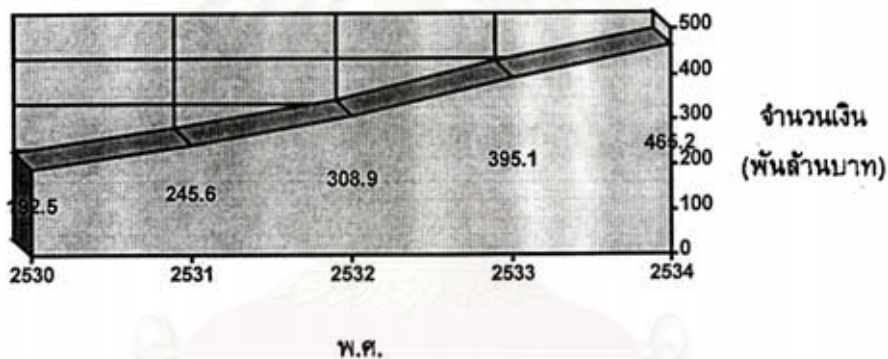
ปี2531-2532 เป็น "ปีศิลปหัตถกรรมไทย" อีกทั้งรัฐบาลได้สนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง โดยดำเนินการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวที่มีอยู่เดิม แสวงหาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ๆ และขยายสนามบินและเพิ่มเที่ยวบินทั้งในและระหว่างประเทศเพิ่มเติมเพื่อเตรียมรับนักท่องเที่ยวซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ

ในปี 2533 นักท่องเที่ยวที่เดินทางในไทยเพิ่มขึ้นจาก 4.8 ล้านคนในปี 2532 เป็น 5.37 ล้านคน คิดเป็นอัตราเพิ่มร้อยละ 11.7 โดยคิดเป็นรายได้ทั้งสิ้น 120,000 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 24.5 ซึ่งก็ถือว่าการท่องเที่ยวของไทยยังคงแจ่มใสอยู่ แม้ว่ามีอุปสรรคอยู่บ้าง อาทิ การลดลงของนักท่องเที่ยวจากตะวันออกกลาง และภาวะการแข่งขันทางการท่องเที่ยวของประเทศใกล้เคียง เช่น มาเลเซีย และอินโดนีเซีย¹⁰⁸

(6.)ฐานะการคลัง

กราฟที่ 8

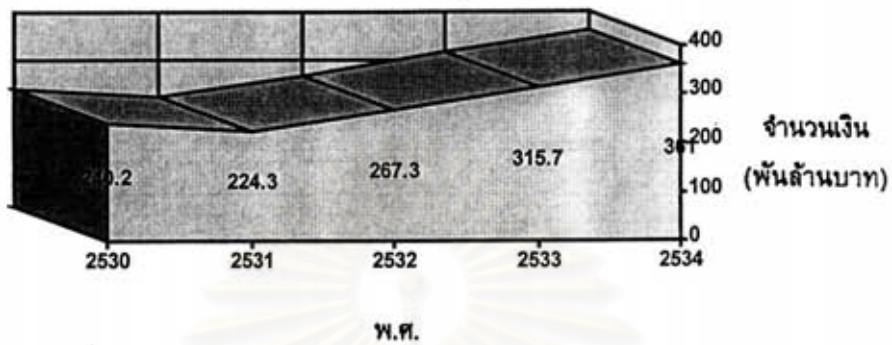
รายได้ของไทยปี 2530-2534

จากกราฟที่ 8 จะเห็นได้ว่ารัฐบาลจัดเก็บรายได้ในปีงบประมาณ 2531 (ตุลาคม-กันยายน) เป็นจำนวน 245.6 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 27.6 เทียบกับปีงบประมาณ 2530 ซึ่งจัดเก็บได้ 192.5 พันล้านบาท ถือได้ว่ารัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้สูงเป็นประวัติการณ์ทีเดียว ทั้งนี้ เนื่องมาจากภาวะเศรษฐกิจที่ขยายตัวสูงเกือบทุกด้าน โดยเฉพาะการขยายตัวในด้านการลงทุน การผลิต การนำเข้า รวมทั้งกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว ยังคงขยายตัวจากปี 2530 ซึ่งปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ ได้ช่วยให้รัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้ภาษีสำคัญหลายประเภทได้สูงขึ้น โดยเฉพาะภาษีการค้า ภาษีขาเข้า และภาษีเงินได้นิติบุคคล ในด้านการเบิกจ่ายเงินงบประมาณของรัฐบาลในปีงบประมาณ พ.ศ. 2531 มีจำนวนรวม 140.2 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 7.1 เทียบกับปีงบประมาณ 2530

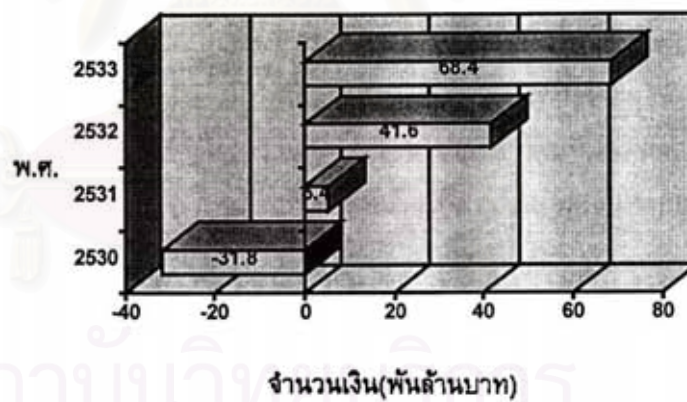
¹⁰⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 4.

กราฟที่ 9
รายจ่ายของไทยปี 2530-34

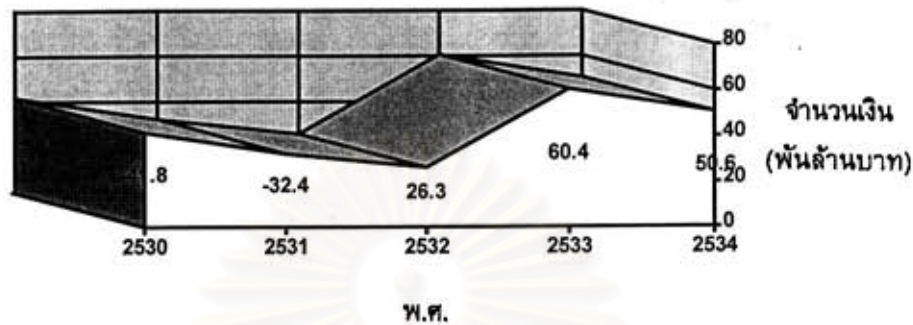
จำนวน 224.3 พันล้านบาท การเบิกจ่ายของรัฐบาลในปี 2531 เริ่มกลับสู่ภาวะปกติหลังจากชะลอตัวลงค่อนข้างมากในปีที่ผ่านมา จากความล่าช้าของการประกาศใช้งบประมาณรายจ่ายประจำปี

กราฟที่ 10
ดุลงบประมาณไทยปี 2530-33

จากการที่รัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้ได้สูงกว่าประมาณการ(ดูกราฟที่ 10 และ 11 ประกอบการอธิบาย) ขณะที่การใช้จ่ายเงินงบประมาณยังคงเป็นไปอย่างประหยัด ส่งผลให้รัฐบาลมีฐานะ**ดุลงบประมาณเกินดุลเป็นครั้งแรกในรอบ 14 ปี ถึง 5.4 พันล้านบาท** เทียบกับที่เคยขาดดุล 31.8 พัน

กราฟที่ 11
ดุลเงินสดไทยปี 2530-34

ล้านบาทในปี 2530 และเมื่อรวมกับรายการรับ-จ่ายเงินนอกงบประมาณซึ่งยอดขาดดุลในปี 2531 เป็นจำนวน 37.8 พันล้านบาท ทำให้รัฐบาลขาดดุลเงินสดลดลงเหลือเพียงร้อยละ 32.4 พันล้านบาท ลดลงร้อยละ 22.5 เมื่อเทียบกับปี 2530 ที่ขาดดุลเงินสด 41.8 พันล้านบาท¹⁰⁹ (ดูตารางที่ 4 หน้าต่อไป ประกอบการอธิบาย)

ในปี 2532 ฐานะการคลังของรัฐบาลถือว่าอยู่ในเกณฑ์ดีกว่าที่ได้คาดหมายไว้ โดยมียอดเกินดุลเงินงบประมาณสูงถึง 41,604 ล้านบาท และเกินดุลเงินสด 34,310 บาท เทียบกับในปีงบประมาณ 2531 ซึ่งมียอดเกินดุลเงินงบประมาณ 5,382 ล้านบาท และขาดดุลเงินสด 32,444 ล้านบาท นับได้ว่าเป็นการเกินดุลเงินงบประมาณติดต่อกันเป็นปีที่สอง ส่วนทางด้านเงินคงคลังเมื่อสิ้นปีงบประมาณ 2532 ก็อยู่ในระดับสูงอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในอดีต โดยมียอดคงคลังเป็นจำนวนเงินทั้งสิ้น 60,967 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 39,647 ล้านบาท เมื่อเทียบกับยอดเงินคงคลังในปีงบประมาณ 2531

สำหรับสาเหตุที่ทำให้ฐานะการคลังของรัฐบาล มียอดเกินดุลอย่างมากในปี 2532 ก็เนื่องจากรัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้ ทั้งจากภาษีทางตรงและภาษีทางอ้อมเพิ่มขึ้นอย่างมาก ในขณะที่รายจ่ายของรัฐบาลต่ำกว่าที่คาดหมายไว้ กล่าวคือ รัฐบาลจัดเก็บรายได้เป็นจำนวนรวมทั้งสิ้น 308,911 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากปีงบประมาณ 2531 ร้อยละ 25.8 อันเนื่องมาจากการขยายตัวในอัตราสูงของการลงทุน , การผลิต , การบริโภคสินค้าและบริการ , การนำเข้า และการส่งออกเป็นปัจจัยสำคัญทำให้รัฐบาลมีรายได้จากภาษีต่างๆ เพิ่มขึ้น ส่วนในด้านรายจ่ายของรัฐบาลมีการเบิกจ่ายงบประมาณรวมทั้งสิ้น 267,307 ล้านบาท เพิ่มจากปีงบประมาณ 2531 เพียงร้อยละ 11.3 ซึ่งการเพิ่ม

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 24.

ตารางที่ 4
ฐานะการคลังของรัฐบาล

ปีงบประมาณ รายการ	2530	2531	2532	2533
- รายได้	192,505	245,577	308,911	395,074
- รายจ่าย	224,274	240,195	267,307	326,632
- ดุลเงินงบประมาณ	-31,769	5,382	41,604	68,391
- ดุลเงินสด	-41,845	-32,444	34,310	60,364
- เงินคงคลังเมื่อสิ้นปี งบประมาณ	11,104	21,320	60,967	132,697

ที่มา : กรมบัญชีกลาง พ.ศ.2530-2533

รายจ่ายในอัตราค่าเช่นนี้เป็นผลมาจากการประกาศใช้งบประมาณรายจ่ายล่าช้ากว่าปกติเกือบ 4 เดือน ประกอบกับส่วนราชการไม่สามารถหาผู้มาประมูลงานโครงการหลายโครงการในวงเงินงบประมาณที่ได้กำหนดไว้ อันเนื่องมาจากการที่วัสดุก่อสร้างขาดแคลนและมีราคาสูงขึ้น ทำให้ต้องชะลอการก่อสร้างและการเบิกจ่ายงบประมาณเอาไว้¹¹⁰

ในปีงบประมาณ 2533 รัฐบาลสามารถเก็บรายได้คิดเป็นเงิน 395,074.3 ล้านบาท เพิ่มขึ้นจากรยะเดียวกับปีที่แล้วร้อยละ 27.9 สำหรับรายจ่ายมีจำนวนทั้งสิ้น 326,682.7 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 22.2 จากการจัดเก็บรายได้ของรัฐสูงกว่ารายจ่าย ทำให้งบประมาณเกินดุล 68,391.6 ล้านบาท เพิ่มขึ้นร้อยละ 64.4 นับเป็นปีที่ 3 ติดต่อกันที่รัฐบาลสามารถจัดเก็บรายได้ได้สูงกว่ารายจ่าย จนทำให้งบประมาณเกินดุลเมื่อรวมกับดุลนอกงบประมาณซึ่งขาดดุล 8,028 ล้านบาท ก็ยังทำให้ดุลเงินสดเกินดุลอยู่ 60,363.6 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 1.3 เท่า เป็นผลให้เงินคงคลัง เมื่อสิ้นเดือนกันยายน 2533 มีจำนวนทั้งสิ้น 132,679.4 ล้านบาท เพิ่มขึ้น 1.2 เท่า ทำให้ฐานะการคลังในปีงบประมาณ 2533 มีความมั่นคงมาก¹¹¹

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 15-16.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-7.

(7.) ดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัด

ในปีพ.ศ. 2530 มูลค่าการนำเข้ามีจำนวนสูงกว่าการส่งออกมาก ส่งผลให้ดุลการค้าขาดดุล 43,828 ล้านบาท แต่ด้วยเหตุที่ดุลการค้าเกินดุล 34,508 ล้านบาท เนื่องจากรายได้การท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น ดุลบัญชีเดินสะพัดจึงขาดดุลเพียง 9,319 ล้านบาท¹¹²

ในปีพ.ศ.2531 จากมูลค่าการนำเข้าที่เพิ่มขึ้นในอัตราสูงกว่าการส่งออกมาก ทำให้มูลค่าการขาดดุลการค้ามีจำนวน 102,171 ล้านบาท เพิ่มจากปีที่แล้ว 1.3 เท่าตัว นับได้ว่าเป็นมูลค่าการขาดดุลการค้าสูงสุดนับจากอดีตที่ผ่านมา เนื่องจากในปีนี้มี การนำเข้าสินค้าทุนและวัตถุดิบในอัตรา

ตารางที่ 5

ดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัดไทยปี2530-33

	2530	2531	2532	2533
1. การส่งออกสินค้า				
มูลค่า (ล้านบาท)	298,099	399,230	509,669	583,200
อัตราเพิ่ม (ร้อยละ)	28.8	33.9	27.7	14.4
2. การนำเข้าของสินค้า				
มูลค่า (ล้านบาท)	341,927	501,400	646,129	844,448
อัตราเพิ่ม (ร้อยละ)	39.1	46.6	28.9	27.4
3. ดุลการค้า				
มูลค่า (ล้านบาท)	-43,828	-102,170	-136,460	-254,700
ดุลการค้า/GDP (ร้อยละ)	-3.5	-6.8	-7.6	-0.9
4. ดุลบัญชีเดินสะพัด				
มูลค่า (ล้านบาท)	-9,139	-41,823	-59,059	-179,800
ดุลบัญชีเดินสะพัด/GDP (ร้อยละ)	-0.7	2.8	-3.3	0.2

ที่มา : ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ พ.ศ.2530-2533

¹¹² คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน, เครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจ2532และสรุปลักษณะเศรษฐกิจไทย2ปีแรกของแผนฯ6, หน้า.55-56.

สูงมากดังกล่าว อย่างไรก็ตาม แม้ว่าดุลการบริการและบริจายยังคงเกินดุลเพิ่มขึ้น เนื่องจากรายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มขึ้นต่อเนื่องจากปี 2530 แต่ดุลการค้าที่ขาดดุลในอัตราสูง ส่งผลให้ดุลบัญชีเดินสะพัดขาดดุลสูงถึง 42,238 ล้านบาท เทียบกับที่เคยขาดดุลจำนวน 9,319 ล้านบาทในปี 2530 นับเป็นยอดขาดดุลเพิ่มมากถึง 3.5 เท่าตัว¹¹³

ในปี 2532 มูลค่าการนำเข้ายังคงสูงกว่าการส่งออก ทำให้ไทยขาดดุลการค้า 136,460 ล้านบาท นับว่าเป็นมูลค่าการขาดดุลการค้าต่อเนื่องจากปีที่ผ่านมา ทั้งนี้ เนื่องจากได้มีการนำเข้าน้ำมัน สินค้าอุปโภคบริโภค และวัตถุดิบในอัตราสูงมาก และแม้ดุลบริการจะยังเกินดุลเพิ่มขึ้นเนื่องจากรายได้จากการท่องเที่ยวยังคงเพิ่มขึ้นต่อเนื่องจากปี 2531 แต่เมื่อรวมกับดุลการค้าซึ่งขาดดุลสูงมาก ทำให้ดุลบัญชีเดินสะพัดปีนี้ขาดดุลสูงถึง 59,059 ล้านบาท เมื่อเทียบกับปี 2531 มีอัตราเพิ่มขึ้นร้อยละ 41.2¹¹⁴

เมื่อปี 2533 การส่งออกได้ชะลอตัวลง ประกอบกับการนำเข้ามีมูลค่าเพิ่มขึ้นมาก ทำให้ไทยขาดดุลการค้าเป็นจำนวนถึง 254,700 ล้านบาท เทียบกับปีที่แล้ว เพิ่มขึ้นร้อยละ 82.2 และแม้ว่ารายรับจากการท่องเที่ยวในระดับสูง จะทำให้ดุลบริการเกินดุล ทว่า เมื่อรวมกับดุลการค้าขาดดุลข้างต้น ไทยก็ยังขาดดุลบัญชีเดินสะพัดถึง 179,800 ล้านบาท นั่นคือเพิ่มขึ้นจากปี 2531 ถึงร้อยละ 2¹¹⁵

3.4.2 เศรษฐกิจไทย ปี 2534 (3 เดือนแรก)

ดัชนีราคาผู้บริโภคในช่วง 3 เดือนแรกของปี 2534 เพิ่มขึ้นร้อยละ 5.8 จาก 3 เดือนแรกของปี 2533 โดยราคาทั้งหมดอาหารและอื่น ๆ ที่มีโชอาหารเพิ่มขึ้นในอัตราใกล้เคียงกัน ส่วนดัชนีราคาขายส่งเพิ่มขึ้นจากช่วงเดียวกันของปีก่อนในเกณฑ์สูงถึงร้อยละ 8.9 ส่วนใหญ่เป็นการเพิ่มขึ้นของ

¹¹³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 106.

¹¹⁴ คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน, รายงานเศรษฐกิจ 2532, (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2533), หน้า 8-9.

¹¹⁵ คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน, รายงานเศรษฐกิจ 2533 (กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2534), หน้า 9-10.

เนื่องจากรัฐบาลชาติชายได้หมดอำนาจในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2534 จากการรัฐประหารของคณะร.ส.ช. ผู้เขียนจึงนำเศรษฐกิจช่วง 3 เดือนแรกของปี 2534 มาประกอบการพิจารณาสมมุติฐาน

สินค้าหมวดอุตสาหกรรมถึงร้อยละ 12.7 สำหรับดัชนีราคาสินค้าออกลดลงร้อยละ 0.5 ตามราคาหมวดอาหารและเครื่องดื่ม¹¹⁶

การผลิตนอกภาคเกษตรขยายตัวในอัตราที่ชะลอลง ทั้งอุตสาหกรรมที่ผลิตเพื่อส่งออก และเพื่อบริโภคในประเทศ ซึ่งเป็นผลจากภาวะเศรษฐกิจและการค้าของโลกซบเซาลง ประกอบกับต้นทุนการผลิตเพิ่มสูงขึ้น รวมทั้งข้อจำกัดด้านกำลังการผลิตและปัญหาขาดแคลนวัตถุดิบ ขณะที่การผลิตภาคเกษตรไม่แจ่มใสนัก โดยผลผลิตสาขาพืชผลเก็บเกี่ยวได้ลดลงเนื่องจากสภาพลมฟ้าอากาศในปี 2533 ไม่เอื้ออำนวย ส่วนการใช้จ่ายภาคเอกชนทั้งด้านการอุปโภคบริโภคและการลงทุนขยายตัวใน อัตราที่ชะลอลง เมื่อเทียบกับระยะเดียวกันปี 2533¹¹⁷

สรุปภาวะเศรษฐกิจทั่วไปของไทยในช่วง 3 เดือนแรก ได้ชะลอลงตามแนวโน้มเศรษฐกิจโลก การผลิต การลงทุน และการส่งออกที่ชะลอลง การดำเนินนโยบายการเงินและการคลังอย่างระมัดระวัง ทำให้สามารถควบคุมอัตราเงินเฟ้อไว้ต่ำกว่าไตรมาสก่อน อย่างไรก็ตาม ในช่วงที่ผ่านมา การนำเข้าคงขยายตัวในอัตราสูง ประกอบกับภาวะวิกฤตในอ่าวเปอร์เซียส่งผลให้รายจ่ายนำเข้าน้ำมันขึ้นมาก ในขณะที่รายได้จากการท่องเที่ยว และแรงงานไทยลดลง ดุลบัญชีเดินสะพัดจึงขาดดุลสูงต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม เงินทุนนำเข้า ซึ่งยังคงมีจำนวนสูงได้ช่วยชดเชย เป็นผลให้ดุลการชำระเงินรวมยังคงเกินดุล

3.4.3 บทสรุป : เศรษฐกิจยุคชาติชาย

หลังจากที่ประเทศไทยประสบกับปัญหาเศรษฐกิจอย่างหนัก ในช่วงปีพ.ศ.2523-2529 เนื่องจากภาวะเศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก ซึ่งสาเหตุสำคัญมาจากวิกฤตการณ์น้ำมันโลก รัฐบาลภายใต้การนำของพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ก็ได้แก้ไขปัญหามาโดยดุษณี โดยดำเนินนโยบายรักษาเสถียรภาพ และนโยบายปรับโครงสร้างทางเศรษฐกิจของรัฐบาล เพื่อเน้นแก้ไขปัญหาด้านการเงินระหว่างประเทศเป็นสำคัญ จนกระทั่งเมื่อปลายปี พ.ศ.2528 ผลจากนโยบายของรัฐบาลประกอบกับราคาน้ำมันโลกที่ลดต่ำลงอย่างมาก ทำให้เศรษฐกิจไทยเริ่มมีแนวโน้มดีขึ้น ต่อมาจึงเริ่มปรับเปลี่ยนนโยบายเศรษฐกิจมาให้ความสำคัญในด้านการเจริญเติบโตของระบบเศรษฐกิจ และพุ่งเป้าหมายไปที่การพัฒนามากขึ้น¹¹⁸

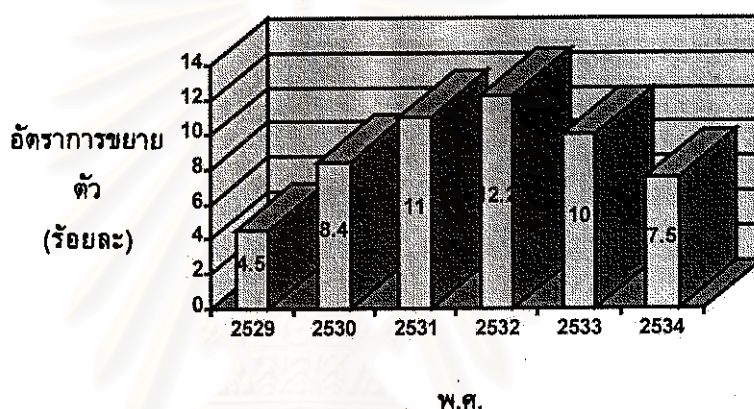
¹¹⁶ "ภาวะเศรษฐกิจในไตรมาสแรกของปี 2534" ใน รายงานเศรษฐกิจรายเดือน (เมษายน 2534), น. 1-2.

¹¹⁷ เรื่องเดียวกัน, น. 1.

¹¹⁸ ชัยวัฒน์ วิบูลสวัสดิ์ , "การดำเนินนโยบายเศรษฐกิจของไทยในระหว่างปี พ.ศ.2523-2530" ใน รายงานเศรษฐกิจรายเดือนธนาคารแห่งประเทศไทย 28 (กุมภาพันธ์ 2531), หน้า 57-

ในพ.ศ.2530ซึ่งเป็นปีแรกของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 6 เศรษฐกิจไทยได้เริ่มฟื้นตัวอย่างเห็นได้ชัดในอัตรา 8.4% หรือขยายตัวมากกว่า 6% ต่อปี(ดูกราฟที่12 ประกอบการอธิบาย) ดังจะเห็นได้ว่าอัตราการขยายตัวได้เพิ่มขึ้นในทุกด้าน โดยเฉพาะภาคอุตสาหกรรม เกษตรกรรม การส่งออก การท่องเที่ยว และการลงทุน ทั้งนี้ แม้ว่าภาวะเศรษฐกิจโลกจะยังคงชะลอตัวและมีความผันผวนสูงก็ตาม¹¹⁹

กราฟที่ 12
การขยายตัวของเศรษฐกิจไทยปี 2529-34

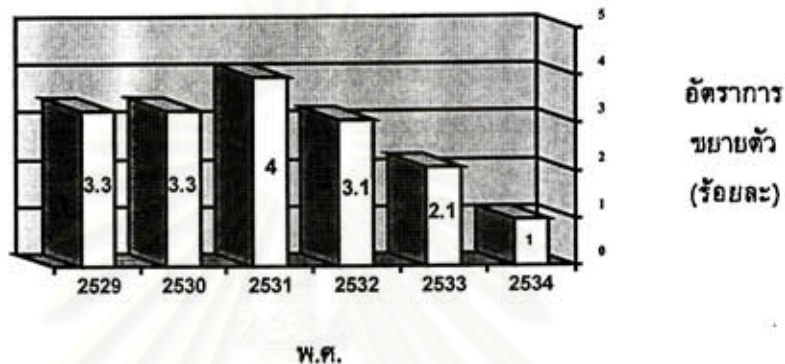
สำหรับปีพ.ศ.2531ภาวะเศรษฐกิจโลกดีขึ้น มีอัตราการขยายตัวถึงร้อยละ4(ดูกราฟที่13 หน้าต่อไปประกอบการอธิบาย)อันเนื่องมาจากการขยายตัวของการลงทุนเพิ่มขึ้น เพราะนักลงทุนมีความเชื่อมั่นต่อภาวะเศรษฐกิจโลก จึงขยายการผลิตอย่างเต็มที่ และราคาน้ำมันที่ทรงตัวอยู่ในระดับต่ำต่อเนื่องมาถึง 2 ปี ทำให้ต้นทุนการผลิตต่าง ๆ ไม่เพิ่มขึ้น ประกอบกับอัตราค่าจ้างแรงงานก็ไม่เพิ่มมาก ส่งผลให้เงินเฟ้อของโลกอยู่ในระดับต่ำ ประเทศต่าง ๆ ทั่วโลกจึงมีการขยายตัวทาง

72.และ กำธร สติรกุล "แนวความคิดเกี่ยวกับการขาดดุลขบประมาณของรัฐบาล และประสพการณ์ในระยะ 2524-ปัจจุบัน "ใน รายงานเศรษฐกิจรายเดือนธนาคารแห่งประเทศไทย 28 (ธันวาคม 2531), หน้า 35.

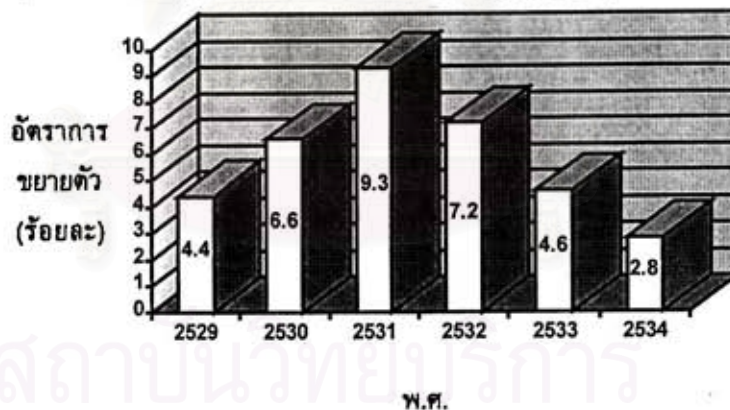
¹¹⁹ คณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,สำนักงาน. เครื่องชี้ภาวะเศรษฐกิจ 2532 และสรุปสถานการณ์เศรษฐกิจไทย 2 ปี แรกของแผนฯ 6 (กรุงเทพฯ:สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ,2532),หน้า 53-60.

เศรษฐกิจเพิ่มขึ้น อันทำให้ปริมาณการค้าของโลกขยายตัวสูงตามไปด้วย(ดูกราฟที่14ประกอบการอธิบาย)¹²⁰

กราฟที่ 13
การขยายตัวของเศรษฐกิจโลกปี 2529-34

กราฟที่ 14
ปริมาณการค้าของโลก ปี 2529-34

การขยายตัวทางเศรษฐกิจโลกดังกล่าว นับว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจไทยปี2531ขยายตัวสูงในอัตรา 11% การขยายตัวทุกด้านเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมที่ขยายตัวร้อยละ 12.4 และ 8.6 ตามลำดับ

¹²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 101-2.

สำหรับปี พ.ศ.2532และ2533 ภาวะเศรษฐกิจโลกขยายตัว 3.3% และ 2.1% ตามลำดับ เมื่อเทียบกับที่เคยขยายตัวร้อยละ4 เมื่อปีพ.ศ.2531(ดูกราฟที่13หน้าที่แล้วประกอบการอธิบาย) ถือว่าอัตราการขยายตัวชะลอตัวลงอย่างต่อเนื่อง ด้านปริมาณการค้าโลกก็ชะลอตัวเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ มีสาเหตุจากการที่ภาวะเศรษฐกิจในประเทศอุตสาหกรรมหลักได้ชะลอตัวลง อีกทั้งยังมีแรงกดดันจากภาวะเงินเฟ้อโดยทั่วไป และมีการกีดกันทางการค้ามากขึ้นอีกด้วย¹²¹

ถึงแม้ว่าการชะลอตัวของเศรษฐกิจโลกจะส่งผลให้เศรษฐกิจไทยชะลอตัวลงตาม แต่อัตราการขยายตัว โดยเฉพาะในปี 2532 เพิ่มขึ้นถึง 12.2 % นับได้ว่าสูงสุดในรอบ 22 ปี ทั้งนี้ เนื่องมาจากการขยายตัวด้านการส่งออก และราคาสินค้าเกษตรกรรมที่พุ่งสูงขึ้น รวมทั้งรายได้จากการท่องเที่ยวอีกด้วย

ส่วนในปี 2533 เศรษฐกิจไทยยังคงชะลอตัวในอัตรา 10.0 % อันสืบเนื่องมาจากภาวะชะลอตัวของเศรษฐกิจโลกดังกล่าว ดังปรากฏว่าทั้งภาคเกษตรกรรม อุตสาหกรรมมีอัตราลดลงกว่าปีที่ผ่านมา นอกจากนี้ วิกฤตการณ์อ่าวเปอร์เซีย ในเดือนสิงหาคม ยังส่งผลกระทบต่อภาวะเศรษฐกิจโลก และไทยอย่างมาก อันเนื่องมาจากราคาน้ำมันในตลาดโลกที่ถีบตัวสูงขึ้นกว่าเท่าตัว ถือได้ว่าเป็นช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจไทยเริ่มชะลอตัวอย่างมากที่สุด¹²²

แม้ว่าสงครามอ่าวเปอร์เซียจะสิ้นสุดลงในระยะเวลาอันสั้น ทว่า เศรษฐกิจโลกกลับชะลอตัวลงอย่างต่อเนื่อง ยังผลให้เศรษฐกิจไทยชะลอตัวลงเหลือ ร้อยละ7.5 ในปี 2534¹²³

จากภาพรวมของเศรษฐกิจไทยในช่วงระยะเวลา พ.ศ.2531 - 2534 ซึ่งรัฐบาลชาติชายได้เข้ามาปกครองประเทศ ในช่วงแรกเริ่ม คือปลายปี 2531 จนถึงกลางปี 2533 นั้น กล่าวได้ว่าเศรษฐกิจไทย กำลังอยู่ในช่วงที่เจริญเติบโตมากที่สุด โดยที่แม้ว่าอัตราการขยายตัวทางเศรษฐกิจในช่วงดังกล่าวจะชะลอตัวลงก็ตาม แต่นั่นก็ต่อเมื่อปลายปี 2533 เป็นต้นมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาไม่นานนัก

¹²¹ คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานเศรษฐกิจ2532, หน้า1. และคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานเศรษฐกิจ 2533, หน้า 1.

¹²² คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานเศรษฐกิจ2533, หน้า 1-13.

¹²³ คณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. รายงานเศรษฐกิจรายเดือน31(เมษายน2534), หน้า1. และคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สำนักงาน. เศรษฐกิจไทยปี2534และแนวโน้มปี2535(กรุงเทพ:โรงพิมพ์อักษรไทย, 2535), หน้า40.

ก่อนที่รัฐบาลชาติชายจะสิ้นสุดลง ดังนั้น จึงถือว่า รัฐบาลชาติชายได้เข้ามาบริหารประเทศในช่วงที่เศรษฐกิจไทยกำลังรุ่งเรืองที่สุด ในรอบ 22 ปี

3.5 กระแสความนิยมรัฐบาลชาติชาย

ระยะเวลาหนึ่งปีแรกของรัฐบาลชาติชาย มีการกล่าวถึงความนิยมที่พุ่งสูงอย่างรวดเร็วต่อรัฐบาล จึงน่าสนใจว่าปัจจัยอะไรที่นำไปสู่ปรากฏการณ์ทางการเมืองดังกล่าว ทั้งนี้ เนื่องจากก่อนการเข้ามาบริหารประเทศ รัฐบาลได้รับการวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวางว่า จะอยู่ได้ไม่เกินสามเดือน

ในการสำรวจทัศนคติของประชาชน¹²⁴ ภายหลังจากที่รัฐบาลบริหารประเทศไปได้ 6 เดือน นั้น ปรากฏว่า ประชากรที่ศึกษาร้อยละ 69 ที่แสดงความภูมิใจต่อรัฐบาลชุดนี้ ให้เหตุผลว่า เพราะ หนึ่ง นายกรัฐมนตรีมาจากการเลือกตั้ง (55.4%)

สอง รัฐบาลสามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ของประชาชนได้ดี และรวดเร็ว (12.3%) และ

สาม รัฐบาลสามารถแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจให้ดีขึ้นได้

เมื่อถามถึงเหตุผลที่มีความรู้สึกภูมิใจต่อรัฐบาลชาติชาย ประชากร 61.2% ให้คำตอบว่า คือ ตัวนายกรัฐมนตรี ในขณะที่สองเหตุผล คือ ผลการทำงานของรัฐบาลและแนวทางการทำงานของรัฐบาลมีเพียง 25.8% และ 13% ตามลำดับ

นอกจากนั้น การจัดอภิปรายเรื่อง "6 เดือนรัฐบาลชาติชาย" ที่พุทธสถานจ.เชียงใหม่ เมื่อวันที่ 29 มกราคม 2532 ของสมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ซึ่งร่วมกับภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ร่วมกัน นายจักรพันธ์ วงศ์บูรณาวาท อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้เสนอผลการสำรวจกลุ่มวิชาชีพ 6 กลุ่มใน จ.เชียงใหม่จำนวน 200 คน ประกอบด้วยอาจารย์ นักธุรกิจ ข้าราชการ แรงงานรับจ้าง เกษตรกร นักศึกษา โดยสรุปได้ว่า ภาพรวมของรัฐบาลในช่วง 6 เดือนแรกเป็นบวก ถึงแม้ว่า ในระยะเริ่มแรกประชาชนจะไม่ตั้งความหวังกับรัฐบาลมาก แต่ภาพพจน์ของรัฐบาลกลับดีขึ้น¹²⁵

¹²⁴ สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, รายงานผลการสำรวจทัศนคติของประชาชน ในช่วงระหว่างวันที่ 10 ธันวาคม 2531 ถึง วันที่ 10 มกราคม 2532 เรื่อง การสำรวจทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณและสภาพสังคมไทยปัจจุบัน (กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2532), หน้า 13, 17-18.

¹²⁵ "6 เดือนรัฐบาลชาติชายเอสเซอร์ดีกว่ากลับบ้านเถอะลูก" มติชนสุดสัปดาห์ 9 (ก.พ. 2532): 6.

นอกเหนือจากนั้น เมื่อรัฐบาลปกครองประเทศครบ 1 ปี สำนักงานสถิติแห่งชาติ ก็ได้ทำการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการทำงานของรัฐบาลชาติชาย สรุปผลได้ว่า คนส่วนใหญ่เห็นว่ารัฐบาลบริหารประเทศได้ดี ดังจะพบว่า 34.4% และ 58.6% ของประชาชน เห็นว่ารัฐบาลบริหารประเทศได้ดีกว่าที่คาดหมาย และบริหารประเทศได้ดีใกล้เคียงกับเป้าหมายตามลำดับ นอกจากนี้ ประชาชนส่วนใหญ่ยังเห็นว่า รัฐบาลปกครองบริหารประเทศได้ดี ในหลายด้าน อาทิ การบริหารทั่วไป การบริหารเศรษฐกิจ ด้านการเมือง ด้านการต่างประเทศ ด้านการรักษาความมั่นคง ด้านการประชาสัมพันธ์ การปรับปรุงโครงสร้างเงินเดือนข้าราชการ และการแก้ไขปัญหาการว่างงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในด้านการบริหารเศรษฐกิจนั้น ประชาชนก็พอใจมากและพอใจมีถึง 11.4% และ 59.4% ตามลำดับ¹²⁶

สอดคล้องกับความเห็นของพล.ต.ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช ที่กล่าวว่าไม่คิดว่าพล.อ.ชาติชาย จะสร้างความศรัทธาได้รวดเร็วขนาดนี้ และเหตุนี้จึงเป็นแรงหนุนฐานะของรัฐบาลได้ดีไม่น้อยกว่าคะแนนของเสียงส.ส. พรรคร่วมรัฐบาลที่มีอยู่¹²⁷

ที่สำคัญ เป็นที่น่าสังเกตว่าคะแนนนิยมของพล.อ.ชาติชาย เมื่อเทียบกับหัวหน้าพรรคการเมืองอื่นๆเป็นคะแนนนิยมสูงสุด ทั้งๆที่ในการสำรวจของ"กลุ่มวิจัยนโยบายสังคม" ในช่วงก่อนได้เป็นนายกรัฐมนตรี เขาได้คะแนนอยู่ในกลุ่มท้ายสุดของนักการเมืองระดับหัวหน้าพรรคด้วยกัน¹²⁸

ไม่เพียงภายในประเทศเท่านั้นที่เสนอข่าวในทำนองที่ว่า รัฐบาลชาติชายมีภาพพจน์ดีขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้แต่ในต่างประเทศเอง ก็ยังมีความนิยมในตัวนายกรัฐมนตรีไทย ตัวอย่างเช่น นิตยสารเอเชียวิกได้เสนอบทความ โดยมีเนื้อความกล่าวถึงความพยายามของนายชัชในการแก้ไขปัญหาของประเทศที่สำคัญ คือ การจัดการประชุมคณะรัฐมนตรีส่วนภูมิภาค ซึ่งจะช่วยให้ทราบถึงปัญหาที่แท้จริงของประชาชน โดยเฉพาะปัญหาที่ดินทำกิน,โครงการพัฒนาภาคอีสาน ด้วยการยื่นแม่ข่ายมาแก้ปัญหาความแห้งแล้ง เพื่อเตรียมเป็นศูนย์กลางการค้ากับอินโดจีน ตามนโยบายการแปรสนามรบให้เป็นสนามการค้า,โครงการพัฒนาภาคใต้ ซึ่งได้สร้างท่าเรือน้ำลึก ด้านทะเลอันดามัน,นโยบาย

¹²⁶ สารสนเทศ 3(มิ.ย.2532):100/650.

¹²⁷ "เบื้องหลังสถานการณ์พลิกกลับจากที่ปรึกษานโยบายถึงชาติชายถนนทุกสายจับดาบ้านพิษณุโลก"มติชนสุดสัปดาห์9(มีนาคม 2532):8.

¹²⁸ เสถียร จันทิมาธร"ชาติชาย ชุณหะวัณ จากเพล็อบบอยสู่ทำเนียบ",มติชนสุดสัปดาห์10(กันยายน 2532):23.

ยกเลิกสัมปทานป่าไม้ หลังเหตุการณ์อุทกภัยร้ายแรงในภาคใต้ รวมทั้งนโยบายการกระจายรายได้ไปสู่ภูมิภาค นอกจากนี้ ยังมีความพยายามแก้ไขปัญหากัมพูชาอีกด้วย ห้ายที่สุด เอเซียวิคก็สรุปว่า พลเอกชาติชาย นายกษไทย นับว่าเป็นบุคคลที่เหมาะสมกับเวลา โดยเฉพาะเป็นช่วงที่เศรษฐกิจไทยกำลังขยายตัวในอัตราที่สูงมาก¹²⁹

หากพิจารณาถึงปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดความนิยมในตัวนายกรัฐมนตรีในช่วงหนึ่งปีแรก สามารถสรุปได้ว่ามาจาก สิ่งต่างๆดังนี้

หนึ่ง การวางตัวของนายกษ พลเอกชาติชาย โดยเฉพาะการพยายามที่จะให้ทุกฝ่ายเกิดความรู้สึกว่านายกษเป็นคนธรรมดาเช่นเดียวกับคนอื่นๆเช่นกัน ดังที่นายกษเคยกล่าวภายหลังดำรงตำแหน่งได้ 2 เดือนว่า "...ไม่ว่าอะไรที่เกิดขึ้น ขอให้เชื่อว่า ถ้าตนอยู่ไม่ได้แล้ว คงจะต้องใช้เวลาถึง 10 ปี กว่าจะมีรัฐบาลที่มาจากเลือกตั้ง ผมพยายามให้พวกเราเข้าใจว่า นายกษที่มาจากเลือกตั้งเป็นคนธรรมดา ทำอะไรก็ได้ มีอะไรพูดกับชาวบ้านได้ อยากให้เห็นว่านายกรัฐมนตรีเป็นคนธรรมดา..."¹³⁰

สอง ภาพลักษณ์ของพลเอกชาติชายที่โดดเด่น กล่าวตัดสินใจและแสดงตน ในฐานะนายกรัฐมนตรีแห่งระบอบประชาธิปไตย อีกทั้งยังเป็นคนเรียบง่าย ธรรมดา ฉับไว ทันใจประชาชน ทันเหตุการณ์ ชนทุกปัญหา จนได้รับฉายาว่า "น้ำชาติมาดนักซิ่ง" เมื่อรวมกับความเจนจัดทางการเมืองที่สั่งสมมาช้านาน ยังส่งผลให้ประชาชนมีความนิยมชมชอบและเชื่อถือในตัวเขามากขึ้นเป็นลำดับ¹³¹ ไม่ว่าจะเป็นการแก้ไขปัญหาคีเอสพี กฎหมายลิขสิทธิ์ต่างๆ การเป็นตัวประสานงานในการเดินทางมาเยือนไทยของนายฮุนเซนนายกรัฐมนตรีเขมรแดงสมัยแรก เพื่อแก้ไขปัญหาคความขัดแย้งในกัมพูชา เป็นต้น¹³²

สาม การแสดงผลงานเรียกความนิยมจากกลุ่มต่าง ๆ ได้แก่ การปรับเปลี่ยนเงินเดือนข้าราชการประจำและข้าราชการการเมือง การเพิ่มค่าจ้างขั้นต่ำเงินเดือนรัฐวิสาหกิจ การลดราคาน้ำมัน เมื่อวันที่ 21 พ.ย. 2531 อันส่งผลให้ทั้งข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ และประชาชนส่วนใหญ่เพิ่ม

¹²⁹ สารสนเทศ (ม.ย. 2532): 100/605

¹³⁰ "ระวัง 11 เดือนชาติชายม้าตีนตันชนดอ," มติชนสุดสัปดาห์ 9 (กรกฎาคม 2532): 8.

¹³¹ "6 เดือนรัฐบาลชาติชายเฮสเซอร์ดีกว่ากลับบ้านเถอะลูก" มติชนสุดสัปดาห์ (9 ก.พ. 2532): 7.

¹³² "เบื้องหลังสถานการณ์พลิกกลับจากที่ปรึกษานโยบายถึง ชาติชาย ถนนทุกสายจับตาบ้านพิษณุโลก" มติชนสุดสัปดาห์ 9 (มีนาคม 2532): 9.

คะแนนนิยมให้กับรัฐบาลมากยิ่งขึ้น¹³³ พร้อมกันนั้นรัฐบาลชาติชายยังตัดสินใจออกกฎหมายหลายฉบับอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนโดยส่วนรวม อาทิ การประกาศปิดป่า กฎหมายประกันสังคม ตลอดจนการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม¹³⁴

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า ปัจจัยที่สนับสนุนเสถียรภาพของรัฐบาลพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ ในช่วงหนึ่งปีแรกของการบริหารประเทศ นอกจากการเป็นรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งตามแรงผลักดันของสาธารณชนแล้ว ยังมีภาวะความเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทางเศรษฐกิจของไทยในช่วง 2531-2533 , การขึ้นเงินเดือนให้กับกลุ่มต่างๆในสังคม และบุคลิกลักษณะเฉพาะตัวของนายกรัฐมนตรี รวมทั้งความสามารถและความรวดเร็วในการแก้ไขปัญหาที่สำคัญต่างๆอีกด้วย

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเศรษฐกิจของไทย จะมีความเจริญเติบโตอย่างมาก ในสมัยของพลเอกชาติชาย ทว่า เมื่อการบริหารงานของรัฐบาลชาติชายผ่านหนึ่งปีไป มีปัจจัย 2 อย่างที่รัฐบาลต้องเผชิญ นั่นคือ ความลดถอยของกระแสความนิยมยินดีต่อการมีรัฐบาลที่มาจาก การเลือกตั้งของประชาชน และ การแสดงผลงานของรัฐบาลหรือการแก้ไขปัญหาของรัฐบาล นัยหนึ่ง ก็คือ ความลดถอยในด้านประสิทธิภาพ และประสิทธิผลของรัฐบาล ปัญหาที่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ในการบริหารงานของรัฐบาลชาติชาย ก็คือ ปัญหาการกระจายรายได้ที่ไม่เป็นธรรม

หากพิจารณาถึงนโยบายยุทธศาสตร์การพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะช่วงที่มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา จะพบว่า เป็นนโยบายที่มุ่งเร่งให้เกิดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภาคธุรกิจอุตสาหกรรมโดยเฉพาะ ดังเช่น การทุ่มเทการสร้างโครงสร้างเศรษฐกิจพื้นฐาน การส่งเสริมการลงทุนสินเชื่อ ซึ่งไปกระจุกในภาคธุรกิจ และภาคอุตสาหกรรม รวมทั้ง ระบบการศึกษา ที่มุ่งผลิตแรงงานในภาคธุรกิจและภาคอุตสาหกรรม ย่อมสื่อให้เห็นถึงนโยบายดังกล่าว ในขณะที่เดียวกัน ภาคเกษตรหรือชนบทกลับถูกละเลย ไม่ได้รับการส่งเสริม ทำให้ตกอยู่ในฐานะด้อยพัฒนา โดยที่นอกจากพวกเขาจะไม่ได้รับการจัดสรรทรัพยากรในการผลิตแล้ว ยังถูกดูดซับทรัพยากรกับรายได้ที่พึงมีพึงได้ไปสู่ภาคธุรกิจภาคอุตสาหกรรมอีกด้วย¹³⁵

¹³³ "เบื้องหลังสถานการณ์พลิกกลับจากที่ปรึกษา นโยบายถึงชาติชาย ถนนทุกสาย จับตาบ้านพิษณุโลก" มติชนสุดสัปดาห์ 9 (มีนาคม 2532): 8.

¹³⁴ เชียงอรรถ "รัฐบาลชาติชาย บนทางสองแพร่ง แห่งความสำเร็จทางการเมือง" มติชนสุดสัปดาห์ 9 (กรกฎาคม 2532): 6.

¹³⁵ สัมภาษณ์ ศ.ดร.เสนห์ จามริก ผู้ประสานงานโครงการวิจัยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 36 (12-18 พฤศจิกายน 2532): 10.

เมื่อพิจารณาถึงนโยบายของรัฐบาลชาติชาย ก็พบว่า มีแนวทางดำเนินการเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับทิศทางเศรษฐกิจไทยเมื่อ30ปีที่แล้ว นั่นคือ มุ่งพัฒนาภาคธุรกิจและภาคอุตสาหกรรมเป็นหลัก ส่งผลให้การเติบโตทางเศรษฐกิจของไทย กระจุกตัวอยู่เฉพาะกลุ่มธุรกิจและกลุ่มอุตสาหกรรมที่มีกำลังซื้อสูง ทว่า ไม่มีการกระจายความเติบโตไปสู่ระดับล่างหรือระดับกลาง¹³⁶

ปัญหาการกระจายรายได้ดังกล่าว ถึงกับทำให้มีกลุ่มนักวิชาการและปัญญาชนร่วม 500คน ทำบันทึกเสนอต่อรัฐบาล โดยมีสาระว่าการเจริญเติบโตนับแต่มีการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ.2504 เป็นต้นมา ถือได้ว่า เป็นความเจริญที่มีปัญหาเป็นอย่างมากในเรื่องของการกระจายรายได้ ส่งผลให้ความเจริญตกไปอยู่กับคนเพียงส่วนน้อยในสังคม คือ กลุ่มนักธุรกิจ พ่อค้า นายธนาคาร ในขณะที่คนชั้นล่างและชั้นกลางกลับเดือดร้อน และไม่ได้รับความเป็นธรรม¹³⁷

สถาบันวิทยบริการ

¹³⁶ "สินค้าแพง ค่าแรงต่ำ รายได้กระจุก รัฐบาลเผชิญมรสุมเศรษฐกิจ," สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 30(12-18พฤศจิกายน 2532) : 9. และสัมภาษณ์วิทยา เชียงกุล ผู้อำนวยการคณะกรรมการการคลัง การธนาคาร สถาบันการเงิน สภาผู้แทนราษฎร สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์ 36 (12-18 พฤศจิกายน 2532) : 11.

¹³⁷ "ระเปิดเวลาคอร์ปชั่นโอกาสรูปทางการเมืองของรัฐบาลชาติชาย1," มติชนสุดสัปดาห์ 10 (ธันวาคม 2532) : 6.

3.6 ความสนับสนุนของพรรคร่วมรัฐบาลในรัฐสภา

บทบาทของสถาบันรัฐสภาขึ้นอยู่กับฐานะและอำนาจหน้าที่ของรัฐสภาตามที่รัฐธรรมนูญแต่ละฉบับกำหนดไว้ ลักษณะของรัฐธรรมนูญแต่ละฉบับย่อมแตกต่างกันไปตามประเภทของระบบการเมืองการปกครอง ดังนั้น ลักษณะของระบบการเมืองการปกครองของไทย แต่ละสมัยที่แตกต่างกัน จึงทำให้บทบาทของรัฐสภาไทยมีความแตกต่างกัน

บทบาทของรัฐสภาในระบอบประชาธิปไตย ก็คือ การตรวจสอบและถ่วงดุลฝ่ายบริหาร ซึ่งสามารถกระทำได้ 3 วิธี ได้แก่ การลงมติไม่ไว้วางใจการแถลงนโยบายของรัฐบาลก่อนเข้ารับบริหารประเทศ, การพิจารณาร่างกฎหมายต่าง ๆ หรือ บทบาทในการนิติบัญญัติ และการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาล โดยการตั้งกระทู้ถาม และโดยการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล¹³⁸

เมื่อพิจารณาถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยพ.ศ.2521(ใช้บังคับ 22 ธ.ค. 2521 - 23 ก.พ.2534)¹³⁹ ซึ่งบังคับใช้ในช่วงที่รัฐบาลชาติชายเข้ามาบริหารประเทศ จะพบว่ารัฐสภาไทยในสมัยรัฐบาลชาติชาย มีบทบาทการตรวจสอบและถ่วงดุลฝ่ายบริหารได้เพียง 2 วิธี คือ การพิจารณาร่างกฎหมาย กับการตั้งกระทู้ถามและการอภิปรายไม่ไว้วางใจเท่านั้น ส่วนการลงมติไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจการแถลงนโยบายของรัฐบาลก่อนเข้ารับบริหารประเทศ ไม่ปรากฏแต่อย่างใด

สำหรับบทบาทการนิติบัญญัติ หรือการพิจารณาร่างกฎหมาย ซึ่งมีทั้งที่เสนอโดยฝ่ายบริหารหรือรัฐบาล และโดยสมาชิกสภาเองนั้น กล่าวได้ว่า การพิจารณาร่างกฎหมายที่เสนอโดยฝ่ายรัฐบาลเป็นการควบคุมนโยบายของรัฐบาล แนวทางหนึ่ง ทั้งนี้ โดยการพิจารณาอนุมัติหรือไม่อนุมัติร่างพระราชบัญญัติที่คณะรัฐมนตรีเป็นผู้เสนอ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การพิจารณาร่างพระ

¹³⁸ โกลสินทร์ วงศ์สุวรรณ, "บทบาทของรัฐสภาไทยในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย," ใน ปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย, สุจิต บุญบงการและคณะ(กรุงเทพ : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, 2532), น.353-363.

¹³⁹ เขาวนะ ไตรมาศ, ขอเดสเกิดรัฐธรรมนูญไทย(กรุงเทพ : บริษัท เอ็ดดิสันเพรส โปรดักส์ จำกัด, 2540), หน้า 14

บทบาทของรัฐสภาไทยในการควบคุมนโยบายของรัฐบาลโดยการลงมติไว้วางใจในการแถลงนโยบายของรัฐบาลก่อนเข้ารับบริหารประเทศนั้นเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวในประวัติศาสตร์การเมืองไทย คือ ภายใต้บทบัญญัติของรัฐธรรมนูญ ฉบับ พ.ศ.2517 อย่างไรก็ตาม หลักการเช่นนี้ไม่ได้ถูกนำมาใช้อีกเลย

ราชบัญญัติงบประมาณ อันมีผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาลได้ นั่นคือ มีผลให้รัฐบาลต้องลาออกไป¹⁴⁰

ส่วนบทบาทของรัฐสภาในการควบคุมการบริหารราชการแผ่นดินของรัฐบาล โดยการตั้งกระทู้ถาม และการเปิดอภิปรายทั่วไปนั้น สามารถแยกพิจารณาได้ ดังนี้

การตั้งกระทู้ถามเป็นวิธีที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรสามารถควบคุมรัฐบาลได้โดยง่าย และกระทำได้อีกครั้ง ทั้งนี้ แม้ผลของการตั้งกระทู้ถามจะไม่รุนแรงถึงขั้นที่ทำให้คณะรัฐมนตรีต้องลาออก แต่ก็เป็นการทำให้รัฐมนตรีได้ทราบข้อบกพร่องของตน การตั้งกระทู้ถาม ส่วนมากมักเกี่ยวข้องกับนโยบายและการบริหารงานของรัฐบาล และข้าราชการ รวมทั้งเกี่ยวข้องกับความเป็นอยู่ของประชาชน ดังนั้น การตั้งกระทู้ถามจึงให้ความรู้แก่ประชาชน และประชาชนได้มีโอกาสประเมินผู้แทนของตนว่ามีความห่วงใยและเป็นปากเสียงของประชาชนได้เพียงใด

สำหรับการเปิดอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจรัฐบาลนั้น ถือได้ว่ามีผลอย่างยิ่งต่อเสถียรภาพของรัฐบาล เนื่องจากว่า ในการลงมติการอภิปรายทั่วไป หากปรากฏว่ารัฐบาลได้รับคะแนนเสียงไม่ถึงครึ่งหนึ่งของเสียงทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภา รัฐบาล(กรณีการอภิปรายไม่ไว้วางใจทั้งคณะ)หรือรัฐมนตรี(กรณีการอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคล)จะต้องลาออกจากตำแหน่งไป

เมื่อพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทของรัฐสภากับเสถียรภาพของรัฐบาล จะเห็นได้ว่า ระดับความรุนแรงของผลกระทบจากการแสดงบทบาทของรัฐสภาต่อเสถียรภาพของรัฐบาล มีผลหลายระดับ กล่าวคือ ในกรณีการตั้งกระทู้ถามรัฐบาล หากรัฐบาลหรือรัฐมนตรีไม่ให้ความกระจ่างในประเด็นที่ถูกถาม หรืออภิปรายได้ ความชอบธรรมของรัฐมนตรี หรือรัฐบาลก็จะลดลงไปตามลำดับ ส่วนกรณีรัฐบาลได้รับเสียงสนับสนุนในสภาในการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติงบประมาณ และการอภิปรายทั่วไป ไม่ถึงครึ่งของเสียงทั้งหมดเท่าที่มีอยู่ของสภา รัฐบาลหรือรัฐมนตรี จะต้องลาออกไปตามที่รัฐธรรมนูญกำหนดเอาไว้ นั้นหมายถึง รัฐบาลไร้เสถียรภาพ ซึ่งเป็นระดับที่รุนแรงกว่าเมื่อเทียบกับกรณีแรก และแม้รัฐบาลได้รับคะแนนเสียงไว้วางใจ ทว่า หากในสภายังปรากฏว่ารัฐมนตรีอภิปรายไม่ชัดเจน หรือเป็นที่สงสัยของประชาชน ก็ทำให้ความชอบธรรมของรัฐบาลลดลงได้เช่นกัน

ในช่วงเวลาที่รัฐบาลชาติชายเข้ามาปกครองและบริหารประเทศ(ก.ค.2531-ก.พ.2534)ปรากฏว่า บัณฑิตซึ่งเป็นบทบาทของรัฐสภาที่มีผลต่อเสถียรภาพของรัฐบาลมีอยู่เพียงกรณีเดียว ได้แก่ การเปิดอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล สำหรับการตั้งกระทู้ถาม

¹⁴⁰ โกลินทร์ วงศ์สุววัฒน์, "บทบาทของรัฐบาลไทยในการสร้างสรรค์ประชาธิปไตย," ใน ปัญหาการพัฒนาการเมืองไทย, หน้า 356-361.

และการพิจารณาร่างกฎหมายที่เสนอโดยรัฐบาล กล่าวได้ว่า ไม่ก่อให้เกิดผลกระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาลแต่อย่างใด

ดังนั้น ผู้ศึกษาจึงขอเสนอเพียงประเด็นเดียวดังกล่าวเท่านั้น

3.6.1 การอภิปรายทั่วไปเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล

รัฐบาลชาติชาย ซึ่งเข้ามาดำรงตำแหน่งเป็นเวลา 2 ปี 8 เดือน ถูกอภิปรายทั่วไปไม่ไว้วางใจทั้งหมด 3 ครั้ง¹⁴² และมีการลงมติทั้งสามครั้ง ดังนี้

ครั้งที่ 1

การอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีเป็นรายบุคคลคือนายสันติ ชัยวิรัตนะ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทย ในวันที่ 19-20 ตุลาคม 2531 ผลปรากฏว่า นายสันติได้รับคะแนนไว้วางใจ 206 คน ไม่ไว้วางใจ 142 คน

ครั้งที่ 2

การอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรี 4 คน คือ นายสุบิน ปิ่นขยัน รัฐมนตรีกระทรวงพาณิชย์ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง รมต.ประจำสำนักงานนายกรัฐมนตรี, พลตรีสนั่น ขจรประศาสน์ รมต.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และ นายประจวบ ไชยสาส์น รมต.กระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และการพลังงาน ในวันที่ 19-20 กรกฎาคม 2532 ผลปรากฏว่า รัฐมนตรีทั้ง 4 คน ได้รับความไว้วางใจจากสภาฯ

ครั้งที่ 3

การอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะ เมื่อวันที่ 18-21 กรกฎาคม 2533 ผลปรากฏว่า รัฐบาลได้รับความไว้วางใจจากสภาฯ

ก. การอภิปรายเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาลครั้งที่ 1

จากกรณีพรรคฝ่ายค้าน เสนอญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจนายสันติ ชัยวิรัตนะ โดยในวันที่ 6 ต.ค.2531 ตัวแทนกลุ่มพรรคฝ่ายค้านได้นำหนังสือขอยื่นญัตติไม่ไว้วางใจต่อ นาย ปัญจะ เกสรทอง ประธานสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้ โดยมีส.ส.ที่ลงชื่อในญัตติฯทั้งสิ้น 115 คน เป็นส.ส.จากพรรครวมไทย 33 คน ประชากรไทย 31 คน ประชาชน 18 คน ปวงชนชาวไทย 13 คน กิจประชาคม 9 คน ก้าวหน้า 8 คน เสรีนิยม 2 คน และพรรคพลังสังคมประชาธิปไตย 1 คน¹⁴³ ในที่สุด ประธานสภาผู้แทนราษฎรก็ได้บรรจุญัตติดังกล่าว และกำหนดวันที่ 19 ต.ค. 2531 เป็นวัน

¹⁴² เลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สำนักงาน. รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 17-22 สมัยสามัญ(เล่ม 6-11 พ.ศ.2531-2533)(กรุงเทพฯ : กองการพิมพ์สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, 2531-2533)

¹⁴³ สารสนเทศ(ตุลาคม 2531):1219.

อภิปรายไม่ไว้วางใจรมว.มหาดไทย โดยฝ่ายค้านมีประเด็นที่สำคัญ 3 ข้อ คือ การขุดเจาะบ่อบาดาล การย้ายที่ตั้งกิ่ง อ.ภักดีชุมพล จ.ชัยภูมิ และการรับสินบนบั้งแก๊ส¹⁴⁴

การอภิปรายใช้เวลาทั้งสิ้น 4 ชั่วโมง 10 นาที และมีการนำเอกสาร“สมุดปกแดง”ซึ่งจัดทำโดยฝ่ายวิชาการพรรคประชากรไทยนำแจกจ่ายส.ส.ทุกคนและนำมาประกอบการอภิปรายด้วย สำหรับประเด็นทั้ง 3 ที่ฝ่ายค้านกล่าวหานายสันติ กล่าวอย่างสรุปได้ว่า ประเด็นที่หนึ่ง การขุดเจาะบ่อบาดาลในบ้านนายสันติ ซึ่งนายสันติกล่าวอ้างว่าเป็นการอัดน้ำลงดินเพื่อแก้ปัญหาน้ำท่วมนั้นมีพิรุณส่งไปในทางทุจริต เนื่องจากพ.ร.บ.ขุดเจาะบ่อบาดาลพ.ศ.2520ไม่อนุญาตให้ผู้ใดเจาะ ยกเว้นหน่วยราชการ อีกทั้งยังมีการแก้ไขทำเอกสารกลบเกลื่อนโดยทำหนังสือเสนอนายเสนาะ ร.ม.ช.มหาดไทยผู้รับผิดชอบกรมโยธาธิการ ขอขุดเจาะบ่อบาดาลเพื่อแก้ไขน้ำท่วมเมื่อวันที่13 ก.ย.ซึ่งสามารถดำเนินการภายในวันเดียวได้ นอกจากนี้หนังสือที่กรมโยธาธิการ(ในนามของอธิบดีกรมโยธาฯที่นายสันติเป็นผู้ส่งเสริมขึ้นมา)ทำถึงกรมทรัพยากรธรณีกลับลงวันที่29 ก.ย. ทั้งๆที่มีการฟ้องดำเนินคดีตั้งแต่วันที่20ก.ย.และกรมทรัพยากรธรณีก็ทำหนังสือตอบลงวันที่13ต.ค. ซึ่งจะเห็นได้ชัดว่าเป็นหนังสือย้อนหลังที่สร้างขึ้นเพื่อปกปิดความผิดของตนเอง¹⁴⁵ นายสันติได้ชี้แจงที่ประชุมว่าประเด็นเรื่องพ.ร.บ.น้ำบาดาลไม่ได้ใช้บังคับ กระทรวง ทบวง กรม หรือองค์กรของรัฐที่มีหน้าที่จัดหา น้ำ และการปฏิบัติของเจ้าหน้าที่กรมโยธาธิการก็มุ่งจะศึกษาชั้นดิน ชั้นทราย ท่อกรองน้ำไปยังท่อที่มีความลึก 300 เมตร อันเป็นการทดลองทางอุทกวิทยาเกี่ยวกับปริมาณน้ำและคุณภาพน้ำ เพื่อหาความเป็นไปได้ในการเติมน้ำลงใต้ดินและหาทางแก้ปัญหา น้ำท่วม สำหรับการปฏิบัติการนี้เป็นไปตามนโยบายของกระทรวงมหาดไทย ประเด็นที่สอง ฝ่ายค้านกล่าวหาว่า การจัดตั้งกิ่ง อ.ภักดีชุมพล จ.ชัยภูมิ อันเป็นเขตเลือกตั้งของนายสันตินั้น มีการแก้ไขจากที่ขอมู่ 1 ไปเป็นมู่ 3 ทั้งนี้ เพื่อช่วยเหลือญาติของตน นายสันติชี้แจงเรื่องนี้ว่าตนไม่ได้รับผิดชอบกรมการปกครอง ซึ่งอำนาจการจัดตั้งกิ่ง อยู่ในดุลยพินิจของข้าราชการประจำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งรมว.มหาดไทย ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบกรมฯ ดังนั้น เวลาประกาศตั้งกิ่งและเวลามีปัญหาจึงเป็นเรื่องของรมว.มหาดไทย ประเด็นที่สาม ฝ่ายค้านได้อภิปรายว่า มีการแก้ไขกฎกระทรวงเมื่อวันที่ 22 ก.ค.ให้บั้งแก๊ส ซึ่งเดิมให้ห่างจากโรงเรียน วัด และสถานที่ราชการไม่น้อยกว่า200 เมตร เหลือให้ห่างเพียง 60 เมตร ทั้งนี้ เพราะเจ้าของบั้งแก๊สเกือบ 10 แห่งที่ตั้งไม่ถูกต้อง นำเงินมาให้แก่นายสันติ ซึ่งนายทวี ไกรคุปต์ ส.ส. ราชบุรี พรรคกิจสังคม(พรรคเดียวกันกับนายสันติ)เปิดเผยเพิ่มเติมว่าบั้งดังกล่าวออกเงินคนละ 5 แสนบาท ในประเด็นสุดท้ายนี้ นายสันติกล่าวแก้ว่ากฎกระทรวงฉบับที่ 4 เติมห่าง10เมตร20เมตรยังเปิดได้แต่พอพวกเปิดที่หลัง 60 เมตร 100 เมตรกลับเปิดไม่ได้ ตนจึงดำเนินการโดยพยายามให้บั้งแก๊สเอากังแก๊สไว้ได้

¹⁴⁴ สารสนเทศ(ตุลาคม 2531):1221.

¹⁴⁵ เรื่องเดียวกัน

ดิน และการแก้ไขก็ได้ดำเนินการตามขั้นตอนทุกประการ ไม่มีรัฐมนตรีท่านใดสักคนที่หักท้วงว่าทำไม่ถูกต้อง¹⁴⁶

ในวันที่ 20 ต.ค. 2531 ได้มีการลงมติไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจรมช.มหาดไทย ผลปรากฏว่ารัฐบาลชนะฝ่ายค้าน 206 ต่อ 142 คะแนน ซึ่งกลายเป็นที่พอใจของทั้งสองฝ่าย โดยเฉพาะฝ่ายค้านที่ได้คะแนนมากกว่าที่คาดหมายไว้ โดยได้จากคะแนนของพรรคพลังธรรมทั้งหมด 12 เสียงกับเสียงรัฐบาลอีก 3 เสียงด้วย¹⁴⁷

ในต้นปี 2532 ได้เกิดปรากฏการณ์ทางการเมืองอย่างหนึ่ง ที่นักวิชาการหลายคนให้ความคิดเห็นว่าเป็นการพัฒนาการเมืองของพรรคการเมืองไทยอีกระดับหนึ่ง นั่นคือ ในเดือนมกราคม 2532 สี่พรรคฝ่ายค้าน อันได้แก่ พรรครวมไทย พรรคประชาชน พรรคก้าวหน้า และพรรคกิจประชาคม ได้ร่วมลงนามในสัตยาบันการรวมพรรคการเมือง ภายใต้ชื่อพรรคเอกภาพ¹⁴⁸ โดยขั้นตอนต่อไป เป็นการขอยุบพรรคการเมือง 3 พรรค คือ พรรคก้าวหน้า พรรคประชาชน และพรรคกิจประชาคม ส่วนพรรครวมไทยก็จะขอเปลี่ยนชื่อพรรคใหม่เป็น "พรรคเอกภาพ" ซึ่งจะเป็นศูนย์รวมของทั้งสี่พรรคดังกล่าว¹⁴⁹ จนกระทั่งวันที่ 18 เมษายน 2532 ศาลฎีกาจึงมีคำสั่งยุบพรรคกิจประชาคม ก้าวหน้า และพรรคประชาชน ขณะเดียวกันกระทรวงมหาดไทยก็อนุญาตให้พรรครวมไทยเปลี่ยนชื่อและสัญลักษณ์เป็นพรรคเอกภาพ¹⁵⁰ โดยมีนายณรงค์ วงศ์วรรณ อดีตหัวหน้าพรรครวมไทยเป็นหัวหน้าพรรค

อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่ามีส.ส.บางส่วนที่ไม่เข้าร่วมพรรคเอกภาพ นั่นคือ กลุ่มของพลเอกหาญ ลีลาพันธ์ซึ่งหันไปเข้าร่วมกับพรรคชาติไทย โดยให้เหตุผลว่ายังไม่ได้ทำอะไรเป็นชิ้นเป็นอันเพื่อประชาชน อีกทั้งยังมีปัญหาเกี่ยวกับพื้นที่เลือกตั้งซ้ำซ้อน และการที่เลือกเข้าเป็นสมาชิกพรรคชาติไทยก็เนื่องจากว่านโยบายและการทำงานของพรรคกับกลุ่มตนมีความสอดคล้องกัน อีกทั้งโอกาสผลักดันผลงานไปสู่ความสำเร็จก็มีมากกว่าฝ่ายค้านอีกด้วย¹⁵¹

¹⁴⁶ สารสนเทศ(ตุลาคม 2531):1221-1222.

¹⁴⁷ สารสนเทศ, พฤศจิกายน, 2531:1222.

¹⁴⁸ สารสนเทศ, มีนาคม, 2532, 255.

¹⁴⁹ สารสนเทศ, มีนาคม 2532, 265.

¹⁵⁰ สารสนเทศ, มิถุนายน 2532, 625.

* กลุ่มนี้มีทั้งหมด 9 คน คือ พลเอกหาญ ลีลาพันธ์ นายจาตุรนต์ ฉายแสง นายสวัสดิ์ สืบสายพรหม นายจตุรนต์ คชสิทธิ์ นายวิทยา พันอาสา นายพิชัย มงคลวิรุฑ นายชนิด ไตรวุฒินายนิกร จำนงค์ และนายพิทักษ์ รังสิขธรรม พรรคประชาชน

¹⁵¹ สารสนเทศ, เมษายน 2532, 624.

4 เดือนต่อมาภายหลังจากการอภิปรายไม่ไว้วางใจรมช.มหาดไทย มีการเคลื่อนไหวทางด้านฝ่ายค้าน เพื่อขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลอีกครั้งหนึ่ง โดยในวันที่ 9 ก.พ.2532 ภายหลังจากการประชุมหัวหน้าพรรคฝ่ายค้าน ก็ได้มีการเปิดเผยว่าฝ่ายค้านมีมติจะยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรี 5 คน ในการประชุมรัฐสภาที่จะมีขึ้นในครั้งต่อไปในเดือนกรกฎาคม และรัฐมนตรี 5 คนที่ถูกฝ่ายค้านเพ่งเล็งได้แก่ นายประจวบ ไชยสาส์น รว.ก. วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการพลังงาน ในกรณีการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย(ส.ว.ท.) นายมนตรี พงษ์พาณิชย์ รว.ก.คมนาคม ในกรณีการประมูลเข้าคู่เสียบึงรถไฟ พ.ท.สนั่น ขจรประศาสน์ รว.ก.เกษตรและสหกรณ์ ในกรณีการปิดป่า พล.อ.อ.สิทธิ เศวตศิลา รว.ก.ต่างประเทศในกรณีนโยบายกัมพูชา และร.ต.อ. เฉลิม อยู่บำรุง รมต.ประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ในกรณีการยกเลิกสัญญาระหว่างอ.ส.ม.ท.กับบริษัทลิตเติ้ลดัก¹⁵²

อย่างไรก็ตาม ในระหว่างการรอสมัยประชุมสภาผู้แทนราษฎร เพื่อที่จะยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลนั้น ไซว่าฝ่ายค้านจะหมดบทบาททางการเมืองไปเสียทีเดียว ดังจะพบว่าการจัดการอภิปรายเกี่ยวกับผลงานรัฐบาลเมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2532 ณ ห้องประชุมงบประมาณรัฐสภา โดยมีหัวหน้าพรรคฝ่ายค้านและส.ส.ฝ่ายค้านประมาณ 50 คนร่วมอภิปราย ทั้งนี้ เนื้อหาในการอภิปรายได้กล่าวถึงรัฐบาลว่า มีนโยบายชัดเจนแต่ยังไม่มีการปฏิบัติ และในระยะเวลาที่ผ่านมารัฐบาลได้ใช้คำว่าประชาธิปไตยมาเป็นเครื่องคำจูนฐานะ แต่ไม่ได้สร้างสรรค์ประชาธิปไตยให้มีความสมบูรณ์ขึ้น ในด้านการจัดตั้งรัฐบาล ก็ไม่ได้คำนึงถึงความแตกต่างในเรื่องนโยบายจึงได้เกิดความขัดแย้งขึ้น ที่เห็นได้ชัดคือ นโยบายต่างประเทศ ซึ่งนายกรัฐมนตรีกับร.ว.ก.ต่างประเทศเดินกันคนละแนว การอภิปรายยังกล่าวถึงการที่รัฐบาลแสวงหาผลประโยชน์โดยการซื้อที่ดินแล้วสร้างถนนตัดผ่าน นอกจากนี้ยังมีการแจกจ่ายเอกสารเกี่ยวกับเรื่องความเสี่ยงทางการเมือง และเศรษฐกิจประจำปี 2532 ของประเทศในเอเชียแปซิฟิก ซึ่งตอนหนึ่งระบุว่า การลงทุนในประเทศไทยมีอัตราเสี่ยงในเรื่องการคอร์รัปชันถึง 7 คะแนน และมีแนวโน้มว่าจะสูงขึ้น¹⁵³

ข. การอภิปรายเพื่อไม่ไว้วางใจรัฐบาลครั้งที่ 2

จวบจนกระทั่งถึงสมัยประชุมสภาผู้แทนราษฎร ฝ่ายค้านทั้งหมด 79 เสียง ประกอบด้วยพรรคเอกภาพ 62 คน ประชาชนชาวไทย 17 คน ได้ยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลต่อประธานสภาผู้แทนราษฎร ในขณะนั้น คือ นายบัญญัติ เกสรทอง และประธานสภาฯได้กำหนดวันที่ 19-20 ก.ค.2530 เป็นวันอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐมนตรี 4 คน คือ นายสุบิน ปิ่นขยัน รว.กระทรวงพาณิชย์ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ รว.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ นายประจวบ

¹⁵² สยามรัฐ(10 กพ.2532)และไทยรัฐ (9 กพ.2532)

¹⁵³ แนวหน้า (16 มีนาคม 2532)และชาวไทย (16 มีนาคม 2532)

ไชยสาสน์ รมว.กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีและการพลังงาน และร.ต.อ. เฉลิม อยู่บำรุง รัฐมนตรีประจำสำนักนายกรัฐมนตรี การอภิปรายในครั้งนี้ สื่อมวลชนได้ให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก โดยจะเห็นว่ามีการถ่ายทอดสดทางทีวีช่อง3 ช่อง9 และวิทยุกระจายเสียง ทว่า ในขณะที่เดียวกันส.ส.กลับเข้าร่วมประชุมไม่มากเท่าที่ควรคือ จำนวน 200 คนจาก357 คน¹⁵⁴

สำหรับเนื้อหาสาระของการอภิปราย และการชี้แจงของที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร ตลอด 2 วัน สรุปได้ ดังนี้¹⁵⁵

นายสุบิน ปิ่นขยัน รมว.กระทรวงพาณิชย์ ถูกอภิปรายในประเด็นเรื่องสต็อกลม มันสำปะหลัง ซึ่งมีการแบ่งปันผลประโยชน์ชาวไร่ ปีละ 4,000-6,000 ล้านบาท การสต็อกลมทำให้ราคาตก เพราะกลุ่มประชาคมยุโรป(อีอีซี)จะต่อรอง สำหรับการเซ็ดสต็อกครั้งสุดท้ายมี 7 ล้าน 6 แสนตัน มากกว่าความเป็นจริง 4 ล้านตัน กล่าวกันว่า ต้องจ่ายตันละ 25 บาทรวมเป็นเงิน 100 ล้านบาท ไม่ทราบว่าเป็นเงินจำนวนนี้หายไปไหน การอภิปรายยังได้กล่าวถึงการพุงราคากระเทียมที่จ.เชียงใหม่เพื่อหาประโยชน์ใส่ตน เรื่องการขายข้าวหนึ่งให้บังคลาเทศได้รับประโยชน์ 15 ล้าน เรื่องสินค้าราคาแพง กระทรวงพาณิชย์ไม่มีการเตรียมการแก้ไขปัญหานายสุบินได้ลุกขึ้นชี้แจงว่าการเซ็ดสต็อกลมมีคณะกรรมการอยู่แล้ว ซึ่งตนไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย มีหลักฐานตรวจสอบได้ สำหรับการเซ็ดสต็อกครั้งที่ 4 และ 5 คนเดินทางไปต่างประเทศ ส่วนเรื่องกระเทียม ตนปฏิเสธว่าไม่เป็นความจริง เรื่องข้าวหนึ่งก็เป็นนโยบายของคณะกรรมการนโยบายข้าว(กนข.) เพื่อทำการพุงราคา และในที่สุดก็ขายคืนแก่พ่อค้า โดยให้ราคาย้อนหลังไป 30 วัน ส่วนเรื่องสินค้าแพง กระทรวงพาณิชย์ได้ทำรายงานเสนอนายกรัฐมนตรีทุกวัน เมื่อเปรียบเทียบรายได้ประชาชนที่เพิ่มขึ้นกับค่าครองชีพแล้ว ก็เห็นว่าพออยู่ได้

พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ถูกอภิปรายในประเด็นเรื่องการจัดซื้อปุ๋ยด้วยวิธีพิเศษ 3 แสนตันจากบริษัทเกษตรรุ่งเรืองผล ซึ่งขัดกับมติกรม.ที่อนุมัติให้จัดหาปุ๋ยด้วยวิธีการเปิดประมูลหรือค่าตอบแทนเท่านั้น , เรื่องปุ๋ยปลอม องค์การตลาดร่วมเพื่อเกษตรกร(อดท.) และเรื่องเลิกสัมปทานป่าไม้ทั่วประเทศทำให้ป่าถูกทำลายหนักขึ้น ทางด้าน พล.ต.สนั่นไม่ได้ตอบโต้หลักฐานได้อย่างกระจ่างชัด แต่ได้โยนเรื่องให้นายเจริญ คันธวงศ์ รมช.กระทรวงเกษตรและสหกรณ์เป็นผู้ชี้แจงแทน

นายประจวบ ไชยสาสน์ รมว.กระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและการพลังงาน ถูกอภิปรายในประเด็นการปลดคณะกรรมการบริหารสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีฯ ว่าเป็นเรื่องไม่ถูกต้อง รวมทั้งเรื่องสนับสนุนการทำดาบเหล็กน้ำพี้ เรื่องการอนุมัติให้ใช้รังสีฉายอาหาร นายประจวบได้ชี้แจงว่าการปลดคณะกรรมการฯได้พิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว เพราะสถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีฯมีปัญหากับคณะกรรมการบริหาร และคณะกรรมการบริหาร

¹⁵⁴ เดลินิวส์ (20 กค.32)

¹⁵⁵ มติชน(22 กค.32)

ประพจน์ไม่สมควรหลายประการ แต่เนื่องจากไม่ต้องการให้คณะกรรมการเสื่อมเสีย ในคำสั่งปลดจึงระบุว่า เพื่อให้การดำเนินงานของสถาบันมีประสิทธิภาพ ทำให้การตีความของคณะกรรมการกฤษฎีกาเห็นว่าทำไม่ได้ แม้แต่นายกรัฐมนตรีก็ยอมรับว่าทำถูกต้องแล้ว แต่เหตุผลในคำสั่งไม่ตรง จึงให้ยกเลิกคำสั่งดังกล่าว

ส่วนร.ต.ท.เฉลิม อยู่บำรุง รมต.ประจำสำนักนายกรัฐมนตรี ถูกอภิปรายในประเด็นเรื่องการบริหารงานองค์การสื่อสารมวลชนแห่งประเทศไทย (อ.ส.ม.ท.) ผลกำไรต่ำกว่าปี 2531 ถึง 40 ล้านบาท คนดูลดลง 1.2 ล้านคน มีการแก้ไขสัญญาในส่วนที่เป็นรายได้ 6.5 % ต่ออายุสัญญาออกไปอีก 10 ปีทำให้รัฐบาลสูญเสียรายได้นับพันล้านบาท นอกจากนี้ ยังใช้สื่อมวลชนทำลายล้างคู่ต่อสู้ทางการเมือง และใช้เป็นเครื่องมือประชาสัมพันธ์ตนเอง สำหรับการบริหารงานในการไฟฟ้าฝ่ายผลิต(กฟผ.) นั้น มีเรื่องเปิดหน้าดินเหมืองแม่เมาะ และการปลดคณะกรรมการบริหาร ก.ฟ.ผ. ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุงชี้แจงว่าการแก้ไขสัญญารวมทั้งสิ้น 7 ข้อ ซึ่งบริษัทบางกอกเอ็นเตอร์เทนเมนท์ กล่าวว่าไม่สามารถดำเนินการได้ จึงแก้ไขให้มีการเก็บรายได้ร้อยละ 6.5 และหากช่อง 3 ทำผิดสัญญา ต้องมาชี้แจงก่อน ไม่ใช่บอกเลิกได้เลย และให้แจ้งในกรณีลดต้นทุนเท่านั้น ส่วนการเปลี่ยนแปลงคณะกรรมการประท้วงเกี่ยวกับโรงไฟฟ้าแม่เมาะที่ จ.ลำปาง กรณีไม่แก้ปัญหาคารบ่ปล่อยน้ำเสียโรงงานบางปะกง กรณีไม่แก้ปัญหาคารบ่ประท้วงเขื่อนปากมูล กรณีการบุกกรุป่าสงวนเขาแหลม และกรณีการผลิตไฟฟ้าสำรองไม่เพียงพอ

วันที่ 21 กค.2532 ได้มีการนัดลงมติไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจ 4 รัฐมนตรี ผลปรากฏว่ามี ส.ส.เข้าร่วมประชุมทั้งหมด 326 คน จากจำนวน 357 คน ขาดประชุม 31 คน นายสุบิน ได้รับคะแนนเสียงสนับสนุน 208 เสียง คัดค้าน 70 เสียง งดออกเสียง 48 เสียง พล.ต.สนั่น ได้คะแนนเสียงสนับสนุน 189 เสียง คัดค้าน 89 เสียง งดออกเสียง 51 เสียง นายประจวบได้คะแนนเสียงสนับสนุน 20.5 เสียง คัดค้าน 88 เสียง งดออกเสียง 33 เสียง ร.ต.อ.เฉลิม ได้คะแนนเสียงสนับสนุน 210 เสียง คัดค้าน 90 เสียง งดออกเสียง 26 เสียง¹⁵⁶ จึงสรุปว่ารัฐมนตรีทั้ง 4 คน ได้รับความไว้วางใจจากสภาผู้แทนราษฎร เนื่องจากแต่ละคนได้รับคะแนนเสียงสนับสนุนเกินครึ่งหนึ่งของที่ประชุม ตามที่รัฐธรรมนูญ พ.ศ.2521 กำหนดเอาไว้

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่า ในที่ประชุมสภาผู้แทนราษฎร รัฐมนตรีทั้ง 4 คน จะได้รับความไว้วางใจ ทว่า ผลพวงจากการอภิปรายที่สามารถทำให้ภาพพจน์หรือความเข้าใจของประชาชนที่มีต่อรัฐบาลเปลี่ยนไปจากเดิม ก็คือ เสียงสะท้อนอันมาจากความคิดเห็นของเหล่าประชาชนทั้งหลาย

¹⁵⁶ มติชน (22 กค.2532)

ภายหลังจากการอภิปราย มีการวิพากษ์วิจารณ์กันมากกว่า ควรจะมีการปรับคณะรัฐมนตรีหรือไม่ ทั้งนี้ ก็เนื่องมาจากการที่ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ ได้รับคะแนนไว้วางใจน้อยกว่าที่คาดกันเอาไว้ ในด้านนักวิชาการ ต่างก็แสดงความคิดเห็นกันหลากหลาย¹⁵⁷

- รศ.พงศ์เพ็ญ ศกุนตาทัย อ.ประจำคณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย กล่าวว่า การลงคะแนนของสส. เป็นเรื่องระหว่างมโนธรรมกับวินัยของพรรคว่าจะไร้อำนาจกว่ากัน ซึ่งเหตุการณ์ที่ส.ส.ฝ่ายรัฐบาลโหวตให้ฝ่ายค้าน ไม่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงใดๆที่จะต้องขอปรับกรม.

- รศ.สุขุม นวลสุขุม อาจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ ม.รามคำแหง เห็นว่า สาเหตุที่ พล.ต.สนั่นได้รับคะแนนไว้วางใจน้อยที่สุด เนื่องมาจากเรื่องส่วนตัวและเหตุผลอย่างอื่น ส่วนข่าวการปรับกรม.โดยเอาพรรคประชาธิปัตย์ออก และนำพรรคอื่นเข้ามาแทน เป็นไปได้ยาก เพราะถ้ามีการปรับ ปัญหาไม่ได้อยู่ที่พรรคประชาธิปัตย์ แต่จะขยายผลไปยังพรรคอื่นด้วย

- พล.ต.ม.ร.ว.ถึกฤทธิ์ ปราโมทย์ อดีตนายกฯ ให้ความเห็นว่า ตัวเลขของคะแนนการไว้วางใจหรือไม่ไว้วางใจรัฐมนตรีทั้ง 4 คน ไม่เกี่ยวข้องกับการปรับคณะรัฐมนตรี

- นายไกรศักดิ์ ชุณหะวัณ ที่ปรึกษานายกรัฐมนตรี กล่าวว่า พลตรีสนั่น ได้คะแนนไว้วางใจต่ำสุด เรื่องนี้เป็นเรื่องของปัจเจกชน ไม่ใช่ความแตกแยกของพรรคร่วมรัฐบาล

ถึงแม้ว่าพล.อ.ชาติชาย นายกรัฐมนตรีจะไม่ได้ปรับคณะรัฐมนตรี ทว่า สิ่งหนึ่งที่กระทบต่อเสถียรภาพของรัฐบาล ซึ่งตามมาหลังจากการที่คะแนนเสียงของ พล.ต.สนั่น ขจรประศาสน์ น้อยที่สุด ก็คือ ความขัดแย้งภายในพรรคร่วมรัฐบาลระหว่างกลุ่มส.ส.พรรคชาติไทยและพรรคกิจสังคมประมาณ 20 คน กับนายชวน หลีกภัยและนายเจริญ คันธวงศ์ 2 รัฐมนตรีจากพรรคประชาธิปัตย์ ทั้งนี้ เนื่องมาจากคำพูดของฝ่ายหลัง ที่กล่าวในลักษณะว่าการที่ พล.ต.สนั่น ได้คะแนนสนับสนุนน้อย เนื่องมาจากมีส.ส.ฝ่ายรัฐบาลบางกลุ่มไม่ยกมือให้ สาเหตุมาจากเกิดการผิดพลาดที่ติดต่อขอรับเงินจากนายเจริญ แล้วไม่สำเร็จ ความขัดแย้งลุกลามไปถึงขั้นรุนแรง โดย ส.ส.ฝ่ายรัฐบาลถึงกับจะร่วมกันลงชื่อ เพื่อเสนอญัตติขับนายชวนและนายเจริญ ให้พ้นจากส.ส. ตามมาตรา 82 แห่งรัฐธรรมนูญ แต่ในที่สุดทุกอย่างก็ยุติลง เมื่อพลเอกชาติชาย นายกรัฐมนตรีเปิดบ้านพักให้ส.ส.และรัฐมนตรีที่มีปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับเรื่องเรียกร้องเงินเรื่องขู่ปรับความเข้าใจกัน¹⁵⁸ ดังจะกล่าวต่อไปในบทที่ 4

แน่นอนว่า ขาวดังกล่าวได้ส่งผลไม่ดีต่อรัฐบาล เนื่องจากว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการแสวงหาผลประโยชน์ จากโครงการฯ ซึ่งเป็นเงินที่มาจากภาษีประชาชน ที่สำคัญที่สุดก็คือ เรื่องยุติลงโดยไม่มี ความชัดเจนหรือคำตอบเกี่ยวกับการกล่าวหาของทั้งสองฝ่าย ให้กับประชาชน ดังนั้น แม้ว่าทั้งสองฝ่ายจะออกมาชี้แจงว่าเข้าใจกัน ทว่า ภาพพจน์ของรัฐบาลก็ตกต่ำลงไป นอกจากนี้ ทำให้หรือบทบาทของพรรคประชาธิปัตย์ โดยเฉพาะการปราศรัยที่มีเนื้อหาบางส่วนโจมตีรัฐบาล

¹⁵⁷ มติชน(20 สิงหาคม 2532) และ สำนักข่าวไทย อ.ส.ม.ท.(22 กรกฎาคม 2532)

¹⁵⁸ สารสนเทศ(กันยายน 2532):1100-1102.

ในเรื่องการเรียกเงินค่าปุ๋ย 5 ล้านอีกที่จ.สงขลาเมื่อวันที่ 23 ก.ย. 2532 นั้น ดูเหมือนจะเป็นเชื้อเพลิงอย่างดีในการก่อความขัดแย้งขึ้นมาอีก¹⁵⁹

บทบาทของฝ่ายค้านในสภาผู้แทนราษฎร ได้ปรากฏขึ้นอีกครั้ง เมื่อพรรคเอกภาพ ซึ่งเป็นพรรคที่มี ส.ส. มากที่สุดในบรรดาฝ่ายค้านได้มีมติในที่ประชุมเมื่อวันที่ 2 ธ.ค. 2532 ที่จ. นครราชสีมาว่า เนื่องจากขณะนี้ ประเทศมีปัญหามากมายหลายประการ เช่น สินค้าราคาแพง (เนื่องจากการขึ้นราคาน้ำมัน), ปัญหาความแตกแยกในพรรคร่วมรัฐบาล และที่สำคัญที่สุด รัฐบาลชุดนี้มีการคอร์รัปชัน ดังนั้น พรรคเอกภาพจึงจะดำเนินการขอรายชื่อจากบรรดาส.ส. และ วุฒิสภา เพื่อขอเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยวิสามัญ¹⁶⁰

แต่ในที่สุด ความพยายามดังกล่าวก็ไม่ประสบความสำเร็จ พรรคฝ่ายค้านจึงพลิกบทบาทมาโจมตีรัฐบาลภายนอกสภาผู้แทนราษฎร ดังจะเห็นได้จากการที่พรรคเอกภาพ ได้วางแผนในการเดินสายปราศรัยโจมตีรัฐบาลในเขตภาคอีสานและภาคใต้ ช่วงเดือนมกราคม-มีนาคม 2533 โดยที่เนื้อหาและประเด็นการปราศรัยจะเน้นหนักไปทางด้านการคอร์รัปชัน การบริหารงานที่ประสบความสำเร็จน้อยเหลือ ปัญหาเรื่องราคาพืชผลการเกษตรตกต่ำ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาของแต่ละภาคในช่วงที่ผ่านมาประสบความสำเร็จมากน้อยเพียงไร¹⁶¹ นอกจากนี้ พรรคเอกภาพยังได้จัดการปราศรัยที่สนามหลวงเมื่อวันที่ 15 ก.พ. 2533 อีกด้วย ซึ่งเนื้อหาสำคัญของการปราศรัย ก็คือ ปัญหาการคอร์รัปชัน¹⁶²

ค. การอภิปรายไม่ไว้วางใจเพื่อลงมติไม่ไว้วางใจรัฐบาล ครั้งที่ 3

สมัยการประชุมสภาผู้แทนได้เวียนมาอีกครั้ง ในเดือนพ.ค. 2533 ด้านพรรคฝ่ายค้านได้มีการเตรียมตัวที่จะขอเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาล ในประเด็นการบริหารงานที่ล้มเหลว การคอร์รัปชัน และสภาวะที่สินค้ามีราคาแพงเกินกว่าเหตุ¹⁶³ จบเมื่อวันที่ 21 มี.ย. 2533 ตัวแทนพรรคฝ่ายค้านโดยนายณรงค์ วงศ์วรรณ หัวหน้าพรรคเอกภาพ นายสมัคร สุนทรเวช หัวหน้าพรรคประชากรไทย นายอุดมศักดิ์ ศรีแสงนามเลขาธิการพรรคพลังธรรม พ.อ.ณรงค์ กิตติขจร หัวหน้าพรรคเสรีนิยม นายชัชวาลย์ ชมภูแดง หัวหน้าพรรคพลังสังคมประชาธิปไตย และ สส

¹⁵⁹ มติชน (2 ต.ค. 2532), แนวหน้า (30 ก.ย. 2532) และ สยามรัฐ (26 ก.ย. 2532)

การเปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรสมัยวิสามัญ ต้องได้รับเสียงสนับสนุนทั้งจาก ส.ส. และ วุฒิสมาชิก ไม่น้อยกว่า 1 ใน 3 ของสมาชิกสองสภาารวมกัน ซึ่งต้องใช้เสียงถึง 208 เสียง ในขณะที่ฝ่ายค้านมีเพียง 123 เสียงเท่านั้น

¹⁶⁰ ไทยรัฐ (14 ธันวาคม 2532), มติชน (9 ธันวาคม 2532) และ เดลินิวส์ (13 ธันวาคม 2532)

¹⁶¹ ฐานเศรษฐกิจ (29 มกราคม 2533)

¹⁶² ไทยรัฐ (14 ก.พ. 2533) และ มติชน (12 ก.พ. 2533)

¹⁶³ สยามรัฐ (29 เมษายน 2533) และ สำนักข่าวไทย อ.ส.ม.ท. (4 เมษายน 2533)

.ฝ่ายค้านกว่า40คนได้ยื่นญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะ ต่อนายปัญจะ เกษรทอง ประธานสภาผู้แทนราษฎร และได้กำหนดวันอภิปรายเป็นวันที่ 18-19 ก.ค.2533 โดยจะมีการถ่ายทอดเสียงทางวิทยุ โทรทัศน์ตามที่คณะรัฐมนตรีมีมติไปแล้ว¹⁶⁴

ก่อนการอภิปรายในครั้งนี มีข้อนำสังเกตอย่างหนึ่งทางด้านรัฐบาล กล่าวคือ เมื่อมีข่าวว่า พรรคฝ่ายค้านจะเตรียมมาเปิดอภิปราย ไม่ไว้วางใจตั้งแต่เดือนเมษายน 2533¹⁶⁵ และในขณะเดียวกัน นายกรัฐมนตรีก็ได้ให้สัมภาษณ์ว่าหลังการอภิปรายฯผ่านไปจะปรับคณะรัฐมนตรีอีกครั้ง¹⁶⁶ ที่สำคัญยิ่งกว่า ได้แก่ การประกาศของนายกรัฐมนตรีในวันที่ 1 มิ.ย.2533ว่าจะมีการปรับคณะรัฐมนตรีภายหลังการอภิปรายไม่ไว้วางใจแน่นอน นอกจากนี้ นายกฯยังย้ำว่าจะมีกระทรวงใหม่เพิ่มขึ้นอีก 5 กระทรวง ก่อให้เกิดกระแสวิพากษ์วิจารณ์ว่า นายกฯประสงค์ที่จะสร้างความแตกแยกภายในพรรคฝ่ายค้าน โดยมุ่งหวังจะให้พรรคฝ่ายค้านลดความรุนแรงในการอภิปรายลง เพื่อจะทำให้ตนมีโอกาสเข้าร่วมรัฐบาล¹⁶⁷

อย่างไรก็ตาม การประชุมสภาผู้แทนราษฎรในการพิจารณาญัตติอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะก็ดำเนินไป 3 วัน ตั้งแต่วันที่ 18-20 ก.ค.2533 (โดยในวันที่ 20 เริ่มประชุมตอนบ่าย) ทั้งนี้ การอภิปรายฯได้สิ้นสุดลงโดยพรรคฝ่ายค้านทั้งหมดยกเว้นพรรคปวงชนชาวไทยซึ่งมีพล.อ.อาทิตย์ กำลังเอกเป็นหัวหน้าพรรคฯ ประท้วงเดินออกจากที่ประชุมเมื่อร.ต.อ. เฉลิม อยู่บำรุงไม่ยอมถอนคำพูดที่กล่าวหานายเฉลิมพันธ์ ศรีวิกรม์ โกงภาษีตามคำสั่งประธานสภาผู้แทนราษฎร และเมื่อมีการลงคะแนนเสียง ก็ปรากฏว่า ฝ่ายรัฐบาลชนะฝ่ายค้าน โดยได้รับคะแนนเสียงไว้วางใจ 220 เสียง เสียงไม่ไว้วางใจมีเพียง 38 เสียง ทั้งนี้ ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุงและพรรคฝ่ายค้านทุกพรรค ยกเว้นพรรคปวงชนชาวไทยและพรรคประชากรไทย ไม่ได้เข้าร่วมลงคะแนนในสภาดังกล่าวด้วย¹⁶⁸

เป็นที่น่าสังเกตว่า ในการอภิปรายครั้งนี้ ได้มีประชาชนกลุ่มต่าง ๆ ให้ความสนใจอย่างกว้างขวาง ดังจะเห็นได้จาก การแสดงความคิดเห็นของประชาชนต่อรัฐบาลหลังสิ้นสุดการอภิปรายจากหลายฝ่าย ดังนี้

การอภิปรายไม่ไว้วางใจรัฐบาลทั้งคณะของไทย เพิ่งมีครั้งเดียว ในสมัยหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ครั้งนี้ถือเป็นครั้งที่ 2

¹⁶⁴ ไทยรัฐ (22 มิถุนายน 2533)

¹⁶⁵ ไทยรัฐ (28 เมษายน 2533)

¹⁶⁶ ไทยรัฐ (27 เมษายน 2533)

¹⁶⁷ สำนักข่าวไทย อ.ส.ม.ท. (3 มิถุนายน 2533) และ แนวหน้า (3 มิถุนายน 2533)

¹⁶⁸ มติชน (21 กรกฎาคม 2533) เดลินิวส์ (21 กรกฎาคม 2533) และ ไทยรัฐ (21 กรกฎาคม

- กลุ่มวิจัยนโยบายสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยนายธีรยุทธ บุญมี รศ.สุรชัย หวันแก้ว ดร.วรวิทย์ เจริญเลิศ ดร.ฉันทนา บรรพศิริโชติ และนายประภาส ปิ่นตบแต่งได้ทำการสำรวจทัศนคติของชนกรุงเทพฯที่มีต่อรัฐบาล โดยรวบรวมทัศนคติดังกล่าว จากแบบสอบถามสัมภาษณ์ประชากรตัวอย่าง 900 ราย ใน 6 เขตของกรุงเทพมหานครคือ บางเขน พระนคร ห้วยขวาง ธนบุรี หนองจอก ดุสิต และกำกับด้วยระบบโควตาตามสัดส่วนของกลุ่มประชากร ตามกลุ่มรายได้และอาชีพในช่วง 21-22 ก.ค.2531 ได้ข้อมูลกลับคืน 835 ตัวอย่าง ปรากฏผลว่า คนกรุงเทพฯมีการตื่นตัวกับการอภิปรายอย่างมาก โดยติดตามฟัง 89% บทบาทของฝ่ายค้าน โดยรวมได้รับการประเมินในทางดี-ดีมาก 72.4 % ซึ่งคะแนนนิยมฝ่ายค้านลดลงจากเมื่ออภิปรายครั้งที่แล้วซึ่งคิดเป็น 78.2% ส่วนรัฐบาลนั้น ผู้ที่ได้รับคะแนนไม่ไว้วางใจสูงอันดับ 1 คือ ร.ต.อ. เฉลิม อยู่บำรุง 63% สำหรับพลเอกชาติชาย ยังได้คะแนนนิยมจากคนกรุงเทพฯ คือ 51.5% เห็นว่าบริหารงานดี-ดีมาก และ 45.9 % เห็นว่าบริหารงาน แย่-แย่มาก ซึ่งน่าสังเกตว่า ลดลงจาก 60.4% ซึ่งสำรวจเมื่อส.ค.2532 ในโอกาสครบรอบ 1 ปี รัฐบาล นอกจากนี้ ประชาชนที่คิดว่าจะอยู่ครบ 4 ปีคิดเป็น 64.6% กระนั้นก็ตาม หากพิจารณาผลการสำรวจว่าผู้ใดเหมาะสมจะเป็นนายกฯ พบว่าพลตรีจำลอง ศรีเมืองมาเป็นอันดับ 1 คือ 24.2% ส่วนพลเอกชาติชาย ได้ลำดับที่ 4 ด้วยคะแนน 11.6 %¹⁶⁹

- นสพ.มติชน นายพรชัย เทพปัญญา อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ และนายเอนก เพียรอนุ กุลบุตร อาจารย์ภาควิชาวิจัยและวัดผล มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้ร่วมกันสำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อการที่พรรคการเมืองฝ่ายค้านได้เปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจการบริหารงานของรัฐบาลทั้งคณะ โดยออกแบบสอบถามจำนวน 3,059 ชุดทั่วกรุงเทพฯ(ทั้ง 36 เขต)โดยให้ผู้เก็บข้อมูล ถามเฉพาะผู้ที่ติดตามฟังการอภิปรายส่วนใหญ่เท่านั้น ปรากฏผลการสำรวจ ดังนี้

ผู้ตอบ 43.6% เห็นว่านายบัญญัติ เกสรทอง ประธานสภาผู้แทนราษฎร ทำตัวไม่เป็นกลางโอนเอียงไปทางรัฐบาล , 30.9% เห็นว่าเหมาะสมดีแล้ว , ส่วนที่เหลืออีก 25.6% ไม่แน่ใจ ส่วนกรณี ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุงไม่ยอมถอนคำพูดระหว่างการอภิปรายนั้น ส่วนใหญ่ 79.2% ไม่เห็นด้วย มีเห็นด้วยเพียง 20.8% เท่านั้น

เรื่องการทุจริตของคณะรัฐมนตรี 49.7% เชื่อว่ามีการทุจริตเป็นบางส่วน 43.0% เชื่อว่าเรื่องทุจริตเป็นจริงทั้งหมด 5.6% ไม่แน่ใจ และ 1.6% เชื่อว่าไม่เป็นจริงเลย

กรณีทุจริตของคณะรัฐมนตรี และความล้มเหลวในการบริหารงานของรัฐบาล ปรากฏว่า ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุงชี้แจงกรณีทุจริตไม่กระจ่าง 63.9% ชี้แจงกระจ่าง 36.1% และ 58.7% เห็นว่า ร.ต.อ.เฉลิมบริหารงานล้มเหลว 41.3% เห็นว่าไม่ล้มเหลว¹⁷⁰

¹⁶⁹ แนวหน้า , สยามรัฐ (28 กรกฎาคม 2533)

¹⁷⁰ มติชน(30 ก.ค.2533)

-นสพ.เดอะเนชั่นได้สำรวจความคิดเห็นของประชาชนต่อการบริหารงานของรัฐบาลยุค พลเอกชาติชายในช่วง 2 ปีที่ผ่านมาโดยใช้เวลา 10 วัน จากการส่งคำถามที่แบ่งออกเป็น 10 ข้อ และได้รับบัตรตอบคำถามกลับมา 200 ชุด โดยบัตรเหล่านี้ให้คะแนนรัฐบาลชาติชายจาก 0-10 คะแนน ผลปรากฏว่ารัฐบาลชาติชายตอบได้ 5 ข้อ สอบตก 5 ข้อ และได้คะแนนรวมเพียง 48.55% เท่านั้น สำหรับหัวข้อที่ได้คะแนนมากที่สุดคือการบริหารนโยบายเศรษฐกิจ ได้คะแนนเฉลี่ย 6.57 คะแนน รองลงมาคือนโยบายต่างประเทศ 6.04 คะแนน อันดับ 3 คือ ความมีเสถียรภาพทางการเมือง 6 คะแนน อันดับ 4 คือ ผลงานด้านแรงงานและสวัสดิการสังคม 5.51 คะแนน และอันดับ 5 คือ การส่งเสริมคุณค่าประชาธิปไตย 5.01 คะแนน

ส่วนหัวข้อที่ได้คะแนนไม่ถึงครึ่ง คือ การปราบปรามยาเสพติดและโรคเอดส์ 4.77 คะแนน การรักษากฎหมายและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของสังคม 4.48 คะแนน การจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อม 3.98 คะแนน การส่งเสริมคุณธรรม 3.55 คะแนน และข้อที่ได้คะแนนต่ำที่สุดคือ ความซื่อสัตย์สุจริตซึ่งได้เพียง 2.64 คะแนนเท่านั้น

-นายธีรยุทธ บุญมี ผอ. สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้แถลงถึงผลการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนในกรุงเทพฯ ต่อรัฐบาลชาติชายหลังการอภิปรายไม่ไว้วางใจ รัฐบาลเมื่อวันที่ 18-20 ก.ค. ว่ารัฐบาลได้รับคะแนนนิยมลดลง¹⁷¹

ทางด้านนักวิชาการ ก็ได้แสดงความคิดเห็นต่อการอภิปราย ดังนี้

- ศ.ดร.สุจิต บุญบงการ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นว่าฝ่ายค้านยกประเด็นน่าสนใจ ขณะเดียวกันการตอบของรัฐบาลบางจุดไม่ชัดเจน บางเรื่องข้ามไปเลย บางเรื่องการตอบไม่ตรงคำถาม ส่วนการคอร์ปชั่น บางเรื่อง อาจไม่มีหลักฐานมา แต่การปองชี้ความไม่ชอบมาพากล ก็ถือว่าเพียงพอแล้ว รัฐบาลบอกได้เพียงว่าไม่จริง ไม่สามารถทำให้ประชาชนหายกลางแกลงใจได้ ประชาชนยังคิดว่า รมต. บางคนไม่บริสุทธิ์¹⁷²

- นายสุขุม นวลสกุล อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ให้ความเห็นว่าการอภิปรายค่อนข้างกร่อย เนื้อหาสาระของฝ่ายค้านเป็นการตั้งข้อสงสัยเป็นส่วนใหญ่ ไม่มีหลักฐานที่แน่ชัด ไม่มีประเด็นไหนของฝ่ายค้านที่หนักแน่นพอที่จะทำให้ประชาชนมองว่า รมต. ไม่ควรจะทำหน้าที่อีกต่อไป

- นายเกริกเกียรติ พิพัฒน์เสรีธรรม อธิการบดี ม.ธรรมศาสตร์ เห็นว่าการวอล์คเอาท์ (การประท้วงโดยการเดินออกจากห้องประชุม:walkout-ผู้ศึกษา) มีเรื่องน่าสนใจ คือ 1) ทำไม รมต.จึงนำเรื่องของฝ่ายค้านมาพูด 2) เมื่อเกิดความตึงเครียดในสภาทำไมนายกษไม่ไปไกลเกลี่ย 3) ประธานสภาทำไมมาตักม้ายตายตอนนาทีสุดท้าย ทั้ง ๆ ที่ทำหน้าที่มาตลอดและเหตุการณ์

¹⁷¹ ไทยรัฐ(2 ส.ค.2533)และกรุงเทพธุรกิจ(13 ส.ค.2533)

¹⁷² แนวหน้า (22 ก.ค.2533)

ฝ่ายค้านไม่เป็นเอกภาพทำให้เกิดความรู้สึกว่าการอภิปรายครั้งนี้จะเป็นการเล่นละครหลอกคนทั่วประเทศหรือไม่¹⁷³

- นายแก้วสรร อติโพธิ์ อาจารย์คณะนิติศาสตร์ ม.ธรรมศาสตร์กล่าวว่าผลการอภิปรายทำให้เกิดความไม่มั่นใจทั้งฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาล เนื่องจากยังมีรัฐมนตรีหลายคนชี้แจงข้อสงสัยของฝ่ายค้านได้ไม่ชัด ข้อมูลยังเคลือบแคลงและส.ส.หลายคนยังยั้งมืออยู่เหมือนมีอะไรแอบแฝง¹⁷⁴

- รศ.พงศ์เพ็ญ ศกุนตาทักษิ อาจารย์คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เห็นว่าภาพรวมของการอภิปรายได้ผลเป็นที่น่าพอใจ ฝ่ายค้านทำหน้าที่ได้ดี ขณะที่รมต.หลายคนตอบแย้งมาก เลี่ยงไปเลี่ยงมา ไม่ยอมเข้าประเด็น¹⁷⁵

กล่าวได้ว่า นักวิชาการส่วนใหญ่เห็นว่า การวอล์คเอาท์ของฝ่ายค้านมีความไม่ชอบมาพากล อาจเป็นการตกลงกันระหว่างฝ่ายรัฐบาลกับฝ่ายค้าน ส่วนเนื้อหาที่ฝ่ายรัฐบาลอภิปรายยังไม่สามารถทำให้ประชาชนหายสงสัยไว้ความเคลือบแคลงใจได้ก็คือ การคอร์รัปชัน ทั้งนี้ แม้วว่าทางด้านฝ่ายค้านไม่มีหลักฐานมายืนยันก็ตาม

นอกจากนักวิชาการ การแสดงความคิดเห็นต่อการอภิปรายจากสื่อมวลชน ก็นับว่าน่าสนใจ เนื่องจากเป็นผู้เกาะติดสถานการณ์อย่างใกล้ชิดมาตลอด ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้¹⁷⁶

- วิจารณ์ งามแมน หรือเปลว สีเงิน “แห่งไทยรัฐ” ให้ความคิดเห็นว่า ฝ่ายค้านทำหน้าที่ได้สมบทบาท ฝ่ายรัฐบาลถ้ามองเก้าอี้ ก็เป็นผู้ชนะอยู่แล้ว แต่การตอบปัญหาของรัฐบาลไม่เคลียร์สำหรับฝ่ายค้านถ้าให้คะแนนก็ไม่เต็มเท่าไร เพราะกระทำในสภาไม่เหมือนที่เคยพูดไว้

- กำแหง ภริตานนท์หรือ นายกำแหงแห่งเดลินิวส์เห็นว่าฝ่ายค้านทำได้ดี แต่ไม่เต็ม 100% ก่อนอภิปรายโหมโรงว่าจะโดนหนัก แต่ผลออกมากลับอ้อมไปอ้อมมา เรื่องที่นำมาอภิปรายก็ไม่มีน้ำหนักพอ ถ้ารวมคะแนนแล้วฝ่ายค้านได้เปรียบชนะใจคนดู แต่ไม่สะใจ

- วิทยา ตันตสุทธิหรือน้อย บางขุนเทียนแห่งแนวหน้ากล่าวว่าฝ่ายค้านทำหน้าที่ได้ดีมาก ทำการบ้านอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย ฝ่ายรัฐบาลคอยแต่ปกป้องตัวเองมากเกินไป นายบรรหาร ศิลปอาชา รมว.มหาดไทย ชี้แจงไม่ตรงประเด็น ร.ต.อ.เฉลิม อยู่บำรุง แสดงปฏิบัติการความไม่พอใจต่อหน้าประธานสภาฯ ขาดมารยาททางการเมือง ใช้ความได้เปรียบในฐานะรัฐบาลเอาเปรียบฝ่ายค้าน

- ไพศาล ศรีจรัสจรรยา บรรณาธิการบางกอกโพสต์เห็นว่า ปัญหาการคอร์รัปชันที่พูดกันอย่างกว้างขวางเป็นเรื่องน่าวิตกมาก เพราะเมื่อมีการกล่าวถึงกันมาก ย่อมหมายความว่าเรื่อง

¹⁷³ บ้านเมือง(22 ก.ค.2533)

¹⁷⁴ เรื่องเดียวกัน

¹⁷⁵ เรื่องเดียวกัน

¹⁷⁶ มติชน(23 ก.ค.2533)

เกิดขึ้นมีมูลความจริง รัฐบาลต้องแก้ไขอย่างจริงจัง ที่จะให้นำหลักฐานการทุจริตมาแสดง ถือว่าไม่รับผิดชอบ เพราะในการทุจริตใครจะยอมทิ้งหลักฐานไว้ รัฐบาลต้องให้ความสำคัญ ศึกษาและหามาตรการในการแก้ไขอย่างจริงจัง

หากพิจารณาในภาพรวม สื่อมวลชนแม้ว่าจะตำหนิฝ่ายค้านว่าทำงานไม่เต็มที่ ข้อมูลไม่แน่นอน ทว่าฝ่ายรัฐบาลเองก็ตอบปัญหาไม่ชัดเจน โดยสรุปส่วนใหญ่เห็นว่าฝ่ายค้านชนะใจคนดูหรือประชาชน นอกจากนี้ ยังมีบางคนให้ความสำคัญเรื่องปัญหาการคอร์รัปชันว่ารัฐบาลต้องหาทางป้องกัน เข้าไปแก้ไขอย่างจริงจัง

กระแสความต้องการของประชาชนที่มองว่า ฝ่ายรัฐบาลยังมีคำตอบไม่ชัดเจนต่อการกล่าวหาของฝ่ายค้าน และกระแสมติชนนิยมของรัฐบาลนับว่าลดลงไปมากทีเดียว ดังจะพบจากทัศนคติจากประชาชน นักวิชาการและสื่อมวลชนดังกล่าวมาแล้ว ส่งผลให้รัฐบาลชาติชายปรับคณะรัฐมนตรีเมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2533 หรือ 1 เดือนถัดจากวันอภิปรายฯ ต่อมาดังมีรายชื่อผู้ที่ถูกปลด ย้าย และแต่งตั้งใหม่ ในภาคผนวก ค.

เมื่อพิจารณาถึงจังหวะ ระยะเวลาในการปรับคณะรัฐมนตรีของพลเอกชาติชาย นายกรัฐมนตรี จะเห็นถึงผลดีต่อเสถียรภาพของรัฐบาลในขณะนั้นอยู่ ประเด็นที่หนึ่ง ตอบสนองกระแสเรียกร้องของประชาชน และกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม เนื่องจากภาพที่ปรากฏออกมาทางสื่อมวลชน ในขณะนั้น รัฐบาลถือว่าแพ้ฝ่ายค้านอย่างเห็นได้ชัด นอกจากนี้ ในการตอบข้อกล่าวหาเรื่องการคอร์รัปชันของฝ่ายค้านไม่ชัดเจน รวมทั้งการตัดสินใจที่ไม่เด็ดขาดของนายปัญญา เกษรทอง ประธานสภาฯ ทำให้ประชาชนเสื่อมความศรัทธาต่อรัฐบาลไปมากทีเดียว ประเด็นที่สอง เป็นการลดความกดดันของประชาชนลงไประดับหนึ่ง เนื่องจากรัฐบาลมีประเด็นที่ยังติดค้างในใจของประชาชน อาทิ การรัดเงิน 5 ล้าน เรื่องบัญชี ของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ หรือความขัดแย้งภายในพรรคร่วมรัฐบาลเอง ประเด็นที่สาม การปรับคณะรัฐมนตรีก่อนการ พิจารณาร่างพรบ. ซึ่งหากไม่ปรับค.ร.ม. ในช่วงนี้ การพิจารณาร่างพ.ร.บ.งบประมาณก็อาจเกิดความผันผวนได้ และ ประเด็นที่สี่ การที่นายกตั้งเอาบุคคลภายนอก 3 คนคือ นายวิโรจน์ รามางกูล นายอมเรศ ศิลาย่อน และพล.ต.อ.วิศิษฐ์ เดชกฤษณ์รวมคณะรัฐบาล นับได้ว่าเป็นการสร้างภาพพจน์ที่ดีให้กับรัฐบาลในขณะนั้น เนื่องจากทั้ง 3 คนถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถและเป็นที่ยอมรับของสังคม¹⁷⁷

ดังนั้น กระแสความไม่พอใจ หรือความคับข้องใจของประชาชน จึงลดทอนลง เมื่อมีการปรับคณะรัฐมนตรีครั้งใหญ่ดังกล่าว

¹⁷⁷ จากผลการสำรวจความคิดเห็นของประชาชนที่มีต่อการปรับคณะรัฐมนตรีของมติชน และชมรมพัฒนาสังคม สถาบันพัฒนาบัณฑิตและบริหารศาสตร์ และสถาบันเทคโนโลยีสังคม ในมติชน(10 กันยายน 2533)

อย่างไรก็ตาม ในแง่หนึ่งนั้นผลจากการปรับคณะรัฐมนตรี ก็ยังก่อให้เกิดความไม่พอใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อกองทัพ ซึ่งถือว่าเป็นสถาบันหนึ่งที่เป็นปัจจัยสำคัญต่อเสถียรภาพของรัฐบาลเป็นอย่างมาก ดังจะกล่าวในบทที่ 4

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย